

Нова українська школа



Марія Чумарна

Українська мова та читання

ЧАСТИНА 2

клас



УЧИТЬСЯ ВЧИТИСЯ

ЧИТАННЯ ОПОВІДАННЯ

1. Прочитай.
2. Про що (чи про кого) у ньому розповідається?
3. Що (чи хто) сподобався?
4. Прочитай ще раз і подумай, що хотів сказати автор.
5. Відшукай відповіді на запитання.
6. Склади план.
7. Перекажи.
8. Підготуй продовження.

СКЛАДАННЯ ПЛАНУ

1. Прочитай текст.
2. Розділи на абзаци.
3. Знайди, виділи головну думку абзацу.
4. Добери заголовки (назву) абзацу.
5. Із назв абзаців склади план.

ЧИТАННЯ КАЗКИ

1. Прочитай.
2. Відшукай незрозумілі слова.
3. Попрацюй зі словником.
4. Підготуй відповіді на запитання.
5. Склади план.
6. Перекажи.
7. Що в казці правдиве, а що — вигадане?

ЧИТАННЯ ВІРША

1. Прочитай.
2. Підготуй відповіді на запитання.
3. Відшукай незрозумілі слова.
4. Попрацюй зі словником.
5. Попрацюй над інтонацією вірша.
6. Придумай малюнок.

ЧИТАННЯ БАЙКИ

1. Прочитай.
2. Підготуй відповіді на запитання.
3. Яка мораль байки?
4. Прочитай виразно (якщо можна — в ролях).
5. Придумай малюнок.

ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

Згідно з Конституцією України, державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України, Державний Гімн України.

Державний Прапор України



Державний Герб України



Державний Гімн України

Музика Михайла Вербицького

Слова Павла Чубинського

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Марія Чумарна

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 3 класу
закладів загальної середньої освіти

(у 2-х частинах)

Частина 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України



ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН
2025

УДК 811.161.2(075)

Ч-90

Підручник створено до Типової освітньої програми,
розробленої під керівництвом О. Я. Савченко.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 07.01.2025 р. № 22)

Чумарна М. І.

Ч-90 Українська мова та читання : підручник для
3 кл. закладів загальн. серед. освіти : у 2-х ч. Ч. 2. /
М. І. Чумарна. — Тернопіль : Навчальна книга –
Богдан, 2025. — 160 с. : іл.

ISBN 978-966-10-8965-4

Зміст підручника відповідає Державному стандарту
початкової освіти та Типовій освітній програмі, роз-
робленій під керівництвом О. Я. Савченко.

Для учнів та учениць 3 класу.

УДК 811.161.2(075)

*Охороняється законом про авторське право. Жодна частина цього видання
не може бути відтворена в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.*

Завантажуйте безкоштовний інтерактивний додаток,
використовуючи детальну інструкцію, за посиланням:

<https://edodatok.com/8965-4/>



ISBN 978-966-10-8965-4

© М. І. Чумарна, 2024
© Навчальна книга – Богдан, виключна ліцензія
на видання, оригінал-макет, 2025

Дорогі третьокласники та третьокласниці!



Ви ступаєте на нову сходинку шкільного життя.
Перед вами відкриються досі не знані таємниці світу,
ви краще пізнаєте себе та своїх однолітків,
навчитеся творити щось нове й цікаве.
Ця книжка — своєрідний путівник у вашій мандрівці.
Вона покаже і підкаже, допоможе знайти нових
друзів і подруг, адже літературні герої дуже часто
стають друзями та порадниками на все життя.
Та найголовніше — ваше щире бажання творити
й розширювати обрії ваших світів.
Щасливої подорожі!



Умовні позначення



— читаємо виразно



— працюємо творчо



— дискутуємо



— запам'ятовуємо



— досліджуємо



— працюємо в парах,
групах



— виконуємо завдання;
відповідаємо на запитання



— словничок



— використовуємо інтернет-джерела

ДЯКУЄМО ЛІТУ ЗА ЩАСЛИВІ ДНІ

МИ ЗНОВУ СТІЛИСЯ У ШКОЛІ


Ми знову стрілися у школі!
Привіт, наш дружний третій клас!
Як добре всім нам в ріднім колі,
хоч літо так любило нас!


І ми любили щедре літо:
воно із нами мандрувало,
водило нас по всьому світу
та щирих друзів дарувало.

А ще — це літо вміло гратись,
на морі і в ставі купатись,
книжки захоплено читати
і сонцем всіх нас зігрівати!

Марія Чумарна





 А що вміло твоє літо? Що воно тобі подарувало?
Розкажи, як ти провів/провела своє літо.

 Розглянь картину Володимира Орловського. Чи відображає вона тепло і світло літнього дня? Розкажи, що на ній зображено.



*Володимир
Орловський.
Літній день*

 Серед усього побаченого влітку що тобі сподобалось понад усе? Поділися своїми враженнями з друзями.

 Проведіть у класі конкурс на кращі фото, відеофайли, малюнки, розповіді про літні канікули.



СОНЦЕ, СОНЕЧКО ТА СОНЯШНИК

Починався літній день. На листі дерев переливалися всіма барвами веселки крапельки роси. Співали птахи, тягнулися квіти до Сонця, а над ними басовито гудів Джміль:

— **Ж-ж-жарко...**

Йому і справді було жарко.

— **Ж-ж-жорстоке Сонце, ж-ж-жорстоке.**

Почуло Сонце та й каже:

— Кожен день я проміння на землю посилаю, щоб черешні скоріше дозрівали, щоб пташки співали, щоб діти смаглявими ставали, а він... він мене жорстоким назвав.

Образилося Сонце та й сховалося за хмарку. Похмуро на світі стало, квіти пелюстки згорнули, птахи замовкли, мурахи входи та виходи своїх домівок закривати почали.

— Що робити? Що робити? Як без Сонечка нам жити? — зашепотіли дерева.

— Я тут, ось я, — сказав хтось тоненьким голоском, і всі побачили маленького червонокрилого жучка, якого і справді звали Сонечком.

— А ти можеш землю зігрівати? — спитали Дерева.

— Ні.

— А зробити так, щоб черешні доспіли? І щоб діти засмагли?

— Ні, не **мо-жу**... — зітхнуло Сонечко. — Я тільки попелиць знищую, черв'яків, кліщиків павутичних та інших дрібних шкідників.

— І за це тобі, Сонечко, спасибі, — вклонилися Дерева і знов зашепотіли: — Що робити? Що робити? Як без Сонечка жити?

— Може, я зумію вам допомогти? — запитав Соняшник. Він теж був на Сонце схожий: кругла голівка у **жовтогарячих** променях.

— А ти можеш землю зігрівати? Зробити так, щоб черешні поспіли та діти засмагли?

— Я теж всього цього не вмію, — тихо промовив Соняшник, — я тільки насінням людей годую.

— Це добра справа. І за це тобі дякуємо, — відповіли Дерева.

А Джміль знову гуде і гуде.

— **Ж-ж-жаль**, квіти пелюстки згорнули, ж-ж-жаль.

— **Жаль!** — обурилися Дерева. — А хто Сонце образив, хто його жорстоким назвав? Все ти, все ти, Джмелю!

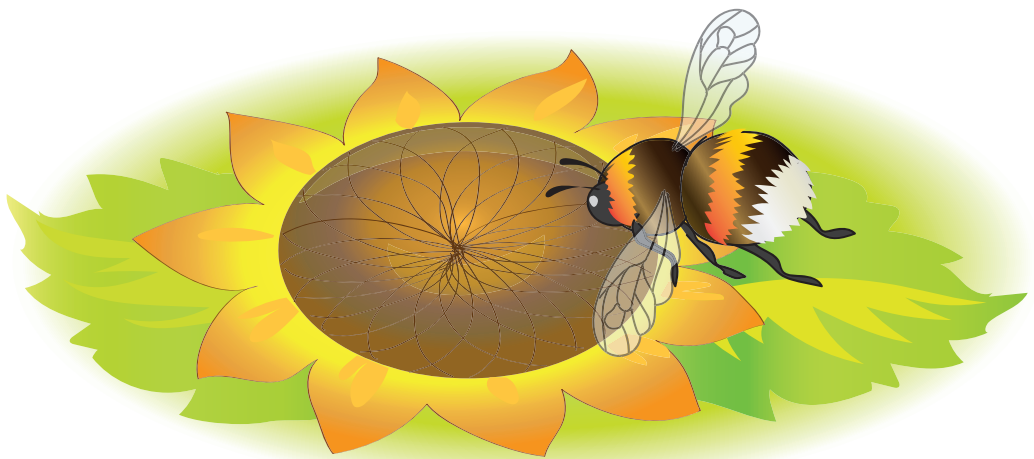
Вони так розхвилювалися, так розгойдалися, аж вітер здійнявся. Злякався Джміль, почав у Сонця пробачення просити:

— **Ж-ж-жити** без тебе не можна, пробач мені, пробач!!!

Виглянуло Сонце з-за хмарки, усміхнулося привітливо. Зраділи дерева, пташки защебетали, квіточки розкрилися, а джміль над ними гудів:

— **Ж-ж-жарко..**, але не дуже, не **дуже...**

Ірина Прокопенко



- Чи сподобався тобі прочитаний текст? Чому?
- Чи можна назвати його оповіданням? Чим, на твою думку, відрізняється оповідання від казки?
- Як ти гадаєш, що у цьому тексті є *правдивим*, а що — *вигаданим*?
- Чи нагадує тобі Джміль своєю поведінкою деяких людей? Спробуй описати характер осіб, які часто виявляють невдоволення усім довкола, як і Джміль.
- Зверни увагу на виділені в тексті слова. Що в них особливого? Чи відповідають вони «характеру» літа? Яке з цих слів, на твою думку, найважливіше за змістом?
- Обговоріть, яку основну думку хотіла донести нам письменниця. Чого навчає нас ця історія?
- Розглянь картину Сергія Васильківського. Усно опиши, що на ній зображено.



Сергій Васильківський. Річка в полудень

- Послухай пісні про літо. Який настрій у тебе вони викликають?



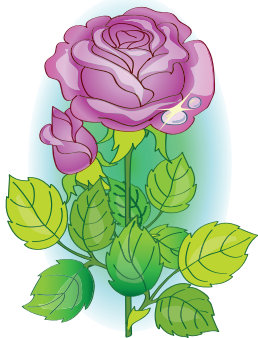


КРАПЛИНА РОСИ



Рано-вранці на квітці троянди прокинулась Краплина роси.

«Як я тут опинилась? — думає Краплина. — Увечері я була високо в небі».



І захотілось їй знову в небо.

Пригріло Сонечко. Випарувалась Краплина, піднялась високо-високо у блакитне небо, до самого Сонечка.

А там тисячі інших краплинок. Зібрались усі в чорну хмару і затулили Сонечко.

— Чого це ви заховали мене від людей? — розгнівалось Сонечко.

І послало на хмару вогненну стрілу.

Вдарила вогненна стріла, загримів грім. Злякалася чорна хмара й розсипалась. Пішов дощ. Упала Краплина на землю.

— Дякую тобі, Краплино, — промовила Земля. — Я так скучила за тобою...

Василь Сухомлинський



- Поставте одне одному запитання за прочитаним.
- Обговоріть, як можна назвати прочитаний текст: оповіданням, казкою чи байкою.
- Як ви гадаєте, Сонечко справді гнівається на когось? Що ви знаєте про блискавку та грім?



ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

За прочитаними текстами, прослуханими піснями та переглянутими малюнками спробуй визначити, як можна створювати образи природи з допомогою слова, малювання та співу.

1. Намалюй «портрет» літа словами.
2. Створи образ літа малюнком і словами.
3. Склади пісеньку про літо.



МАНДРУЄМО УКРАЇНОЮ

Літо — найкращий час для мандрівок по різних цікавих місцях нашої України. У нас є гори, степи, ліси, мальовничі ріки та озера.



Поділися враженнями про визначні місця, в яких ти побував/побувала. Розкажи цікаві історії, які тобі довелося почути чи прочитати.



Знайди та переглянь в інтернеті мультсеріал «Моя країна — Україна».



ХТО ДНІ СТЕР?

Про одну з найкрасивіших рік України — Дністер розповідають легенду: начебто колись люди позначали на прибережному піску рисочками прожиті дні. Це був своєрідний «календар» природи. Але раптом вода у ріці піднялась — і... стерла дні.



Обговоріть, чи вірите ви в таке походження назви ріки. Чому, на вашу думку, виникають легенди?



КИЙ, ЩО ЗАСНУВАВ КИЇВ

Давньоукраїнська легенда розповідає, що нашу столицю, одне з найкрасивіших міст світу, колись заснували брати Кий, Щек, Хорив та їхня сестриця Либідь. На честь найстаршого брата місто на Дніпрі назвали Києвом.



Дністер



Пам'ятник засновникам Києва.
Скульптор Василь Бородай



Об'єднайтесь у три групи. *Перша* підготує розповіді та фотопрезентації про подорожі Україною, *друга* ознайомить з цікавим відпочинком за кордоном, а *третья* проведе «екскурсію» для гостей місцями та околицями свого міста чи села. Для презентацій можна використати казки, легенди, перекази, фото і відеодемонстрації, пісні та розповіді про видатних людей свого краю.

Легенда — народне оповідання про якісь події чи життя людей з елементами казковості, фантастики.



Пригадай, що таке акровірш.



Прочитай текст акровірша і доповни його.

ЛІТО

Акрівірш

Люблю я ...
І щиро дякую за
Тепло і радість,
Отак би завжди

ХОЧУ

Акрівірш

Хай мир прийде ...
Обніме тато діточок ...
Чекає перемоги ...
Уся земля ...



Чи подобаються тобі вірші? Чим, на твою думку, вони відрізняються від звичайного тексту-розповіді?



ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

1. Склади усну розповідь про свої літні канікули.
2. Напиши коротку розповідь чи оповідання про цікаву пригоду, яка трапилася з тобою влітку.
3. Придумай казку, оповідання або вірш про літо.





ОСІНЬ СВІТ ПОЗОЛОТИЛА


КАЗКОВА ОСІНЬ СВІТ ПОЗОЛОТИЛА

Казкова осінь світ позолотила —
тремтять листочки жовті на вітрах...
А в небі тріпотять пташині крила,
бо зимувати їм в чужих краях.
В чужих краях, де не тріщать морози,
де вдосталь їжі, сонця, теплоти...
Чому ж пташина утирає сльози,
як відлітає у чужі світи?

Марія Іваненко

-  • А чи знаєш ти, які птахи першими відлітають у вирій?
- Назви пташок, що зимуватимуть поряд з нами.
- Чому в народі зозулю називають ключницею вирію?

 Що таке *вирій*? Придумай усну розповідь про життя пташок на чужині.

 Обговоріть, чому птахи завжди повертаються в Україну з чужих теплих країв.



ОГО!



— ОГО! — обізвалися огірочки, оглядаючи один одного. — Оце округлились!

— Однаковісінькі! — окинув їх оком огрядний Огірок. — Орли!

Ожина в окулярах оперлася на опудало.

— Осінь! — осмілилась озватись до огірків.

— Отож-бо! — Огірок обачно опоясався огудинням, обережно оглянувся на ожину.

— Он які онуки!



Осінь осіла на осонні. Оранжевий обрій освітив очерет, осику і осоки, обігрів осу.

Осмуглілі огірочки осмілили, оточили Огірка:

— Оце-ось — осінь?!

ОЦЕ! ОГО! ОСЬ!

Марія Чумарна



- Дослідіть, чим особливий текст.
- Виділіть у тексті слова, які можна замінити іншими словами, близькими за змістом, що не починаються на літеру «о».



ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

1. Знайди речення, у яких можна використати слова-синоніми:
вирости, глянути, жовті.
2. Перекажи усно цей текст своїми словами.
3. Придумай власну коротеньку оповідку про осінь, у якій усі слова починаються на одну літеру.



ВСЕСВІТНІЙ ДЕНЬ ЖУРАВЛЯ



10 вересня наша планета відзначає Всесвітній день журавля. Предки цих красивих птахів з'явилися ще за часів динозаврів, близько 40–60 мільйонів років тому. Батьківщиною журавлів вважається Північна Америка, звідки вони мігрували спочатку в Азію, а звідти в Африку і Австралію. Всього в світі налічують 15 видів журавлів. Тепер вони поширені по всій земній кулі, окрім Антарктиди та Південної Америки. Головні місця зимівлі журавлів — Іран і захід Індії.



Послухайте пісню «Летять у вирій журавлі». Який настрій навіває ця мелодія?



Розгляньте картини «Відлітають журавлі» та «Осіній пейзаж» на с.13. Що в них спільного? Чим відрізняються?



Семен Недашківський.
Відлітають журавлі



Микола Глущенко.
Осінній пейзаж



ПАХНЕ ЛІС ОСІННІЙ

Пахне ліс осінній гіркуватим димом,
що приніс з собою вітерець із поля.
Стали, мов у казці, раптом золотими
липи і берези, буки і тополя.

Сушить хтось на сонці павутин шнурочки.
Розсипає терен ягоди синенькі.
Мов курчата жовті до рудої квочки —
до пенька старого туляться опеньки.

Мирослава Кулик



• Чим іще, на твою думку, пахне ліс восени?



• Які слова вжито в переносному значенні? З якою метою?

• Знайди у вірші порівняння.



ВОНА ЛЮБИЛА СВІТ ЖИВИМ

На Полтавщині колись жила проста селянка, яка любила живу природу і малювала її так, як ніхто у світі. Ця геніальна художниця прославилася нашу Україну в усіх краях.



Катерина Білокур





Розгляньте картини Катерини Білокур. Чи передають вони трішки сумовитий настрій осені?



Катерина Білокур.
Багрянець осені



Катерина Білокур.
Дари осені



Назвіть плоди, зображені на картині «Дари осені». Які вони на вигляд і смак? Яких плодів осіннього саду чи поля немає на картині?

ЧИ ЗНАЄШ ТИ, ЩО...

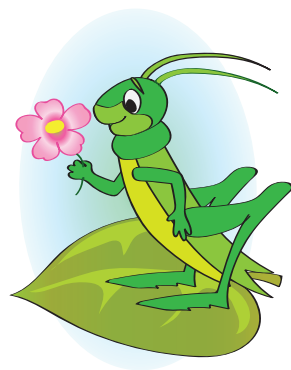
Наприкінці вересня всі вужі, гадюки, жаби та жуки ховаються під землю у свої нори на всю зиму. Перелітні птахи з цього часу вже покидають рідну землю.



КОНИК-СТРИБУНЕЦЬ

Байка

У степу, в траві пахучій,
кони́к, **вдатний** молодець,
і веселий, і співучий,
і **проворний** стрибунець,
чи в пшениченьку, чи в жито,
досхочу розкошував
і цілісінькеє літо,
не вгаваючи, співав;
розгулявся на всі боки,
все байдуже, все дарма...
Коли гульк — аж в степ широкий
суне злючая зима.



Коник плаче, серце мліє;
 кинувсь він до Мурав'я:
 — Дядьку, он зима біліє!
 От тепер же згину я!
 Чуєш — в лісі ворон криче,
 вітри буйнії гудуть?
 Порятуй, порадь, земляче,
 як се лихо перебудуть!
 — Опізнився, небораче, —
 одказав земляк йому, —
 хто любив життя ледаче,
 непереливки тому.
 — Як же в світі не радіти?
 Все кругом тебе цвіте, —
 каже Коник, — пташки, квіти,
 любе літечко на те;
 скочиш на траву шовкову —
 все співав би та співав...
 На таку веселу мову
 Муравей йому сказав:
 — Проспівав ти літо Боже —
 вдача вже твоя така, —
 а тепер танцюй, небоже,
 на морозі гопака!



Леонід Глібов

Ая

Розкошувати — тут: жити безтурботно.

Неборак — бідолаха.

Непереливки — важко, скрутно.

?

• Чи зрозуміле тобі значення виділених у тексті слів? Добери до них слова, схожі за змістом.

Q

- Пригадай, що таке байка.
- Поміркуй, наскільки правдивою є історія, розказана у формі байки. Чи відповідає вона тому, як насправді живуть у природі мураха і коник-стрибунець?
- Прочитай текст-підказку про цих комах, подану на с. 16.



ДУЖЕ РІЗНІ МУРАХИ

Підготовка до зимівлі у мурашок — дуже важливий та відповідальний етап. Майже всі сили колонії у цей час спрямовані на те, щоб запасти необхідну кількість їжі — насіння, гусениць, сухих рослин. Окрім того, відбувається масове вигодовування всіх личинок, а також перевірка відсіків для зимівлі та за необхідності риття нових.

Коли ж настає холод, мурахи вже не вилазять зі своєї домівки, а переміщуються у глибші камери мурашника. Це необхідно для того, щоб комашки не замерзли, адже там весь час підтримується тепло.



А от коники-стрибунці недаремно витанцьовують усе літо: природа не навчила їх виживати взимку. Вони відкладають свої яечка-личинки в землю і... гинуть, коли вдаряють осінні холоди. А навесні у траві з'являються на світ молоді коники, які так само радіють життю і не дбають про довгу люту зиму.

За матеріалами «Вікіпедії»



- Прочитайте текст і обговоріть, чи доречно дорікати коникам за лінощі. Чи справді варті поваги маленькі мурашки?
- Які комахи-трудівнички схожі на мурах своєю дбайливістю і вмінням виживати взимку?
- Про чії вади характеру розповідає байка?



Розіграйте діалог, об'єднавшись у різні групи «комах». Нехай розмову чи навіть дискусію ведуть між собою не один коник-стрибунець, а декілька. Так само позицію працюючих героїв можуть відстоювати групи «мурах», «бджілок» та інших відомих вам представників комашиного царства, які пояснять «коникам-стрибунцям», як треба працювати і чому. А «коники-стрибунці» продемонструють уміння радіти літові й розтлумачать свою життєву позицію.



ДАРМА, ЩО МАЛИЙ, А РОЗУМУ НАВЧИТЬ

(Скорочено)

Сходить бліде листопадове сонце. Тихо. Десь зда- леку почувся писк стривоженої Синички, барабан- ний стукіт Дятла. І знову запанувала тиша. Із при- бережних заростей вилетіли чорно-бурі з металевим полиском птахи завбільшки з індика: спочатку — один, другий; згодом — третій, четвертий, п'ятий. Ноги в них аж до самих пальців укриті пір'ям.

«Щось сталося, — подумала невелика пташка. — Вони виходять з лісу тільки у крайніх випадках». Згряя птахів підлетіла до кам'янистого берега і стала пильно придивлятися до гальки. Знайшовши потрібний камінець, той чи інший птах миттєво ков- тав його. За дивними діями зграї велетнів спостері- гав з висоти інший мешканець Карпат — Шишкар.

— Гей, глухарі, що сталося? Нащо ви це робите? Їсти не маєте що у бага- тьшому на корм краю?!

Глухарі не бачили, хто до них промовляє. У цей момент сонце освітлювало крону сосни, і їм було важко когось там розгле- діти.



Пташка зрозуміла, що її не видно, тому перелетіла ближче.

— То ось Ви який! — дружно сказали глухарі. Вони побачили трохи більшого за горобця птаха з яскраво-червоними грудьми і голівкою та незвичайним дзьобом. — Добридень, пане! Ми змушені це робити. Наш літній корм потроху зникає: ягоди чорниці і брусниці, листя ожини вже не знайдеш, то переходимо на хвою.

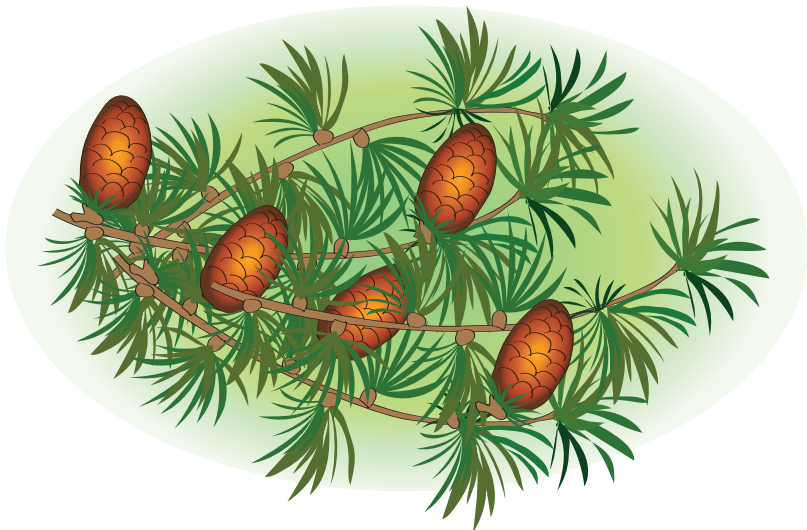
— А до чого тут кругла галька? — спитав Шишкар.

— Ви й це помітили? — здивувались глухарі. — Самі знаєте, які хвоїнки, — відповів один із них. — А галька допомагатиме перетирати, подрібнювати цей харч.

— Ти диви! Цікаво! Я й не знав!

Від несподівано почутого Шишкар на мить замовк, а потім вирішив поділитися спостереженнями:

— Послухайте, я знаю, де поблизу росте модрина. Учора бачив, що вона вся вже осипалася. Хоча це хвойне дерево, хвоїнки в неї м'якенькі. Саме те, що вам зараз необхідно. Полетите від озера на північний схід: там її багато.



— Широ дякуємо за підказку. Спробуємо, — сказало кілька глухарів. — А ми от недавно чули від людей прикмету: «Зародять шишки — на великі морози». Бачимо, що чималенько є цього добра.

— Так, люди бідкаються. А нам — рай! Бо ж тепер знаємо, що не загинемо.

— А зі снігом як? — спитав Глухар.

— Хіба у горах коли бракувало снігу? — відповів запитанням Шишкар.

— Нам аби було більше півметра заввишки. Ми великих морозів не боїмося, бо добре «одягнені» і «взуті». Головне — що можна на ніч сховатися. Сніг — то наше тепло.

— Не бачив на своєму віку малосніжної зими в Карпатах, тож не переживайте.

— А Ви хто?

— Я — Шишкар. Люблю хвойні дерева, бо це і дім мій, і харч єдиний. Тож про них я знаю все. Ось, наприклад, шишки ялиці не звисають і не опадають, а стирчать угору. При досяганні — розсипаються. Від них залишаються на гілках лише стержні. То теж для вас буде чудовим кормом. Зверніть увагу: зовсім скоро вони досягнуть.

— Ви такі люб'язні! Стільки порад нам дали. Дякуємо вельми!

Шишкареві не хотілося відпустати таких вдячних слухачів. І він продовжив:

— Ще я помітив таку особливість шишок: коли має бути прохолодна, мокра погода, лусочки на шишках щільно закриваються, захищаючи насінинки водонепроникним шаром смоли. А коли



погода стає теплою і сухою, смола розм'якшується і лусочки відкриваються — випускають насінинки з їхнього сховку.

— Як цікаво! — вирвалося в найменшого члена зграї.

— А ще вам скажу про хвоїнки. Вони живуть тричотири роки, і тільки потім опадають.

— Ви такі обізнані! Нам було дуже цікаво слухати...

— Правду кажуть люди: «Дарма, що малий, а розуму навчить», — зробив висновок найстарший Глухар.

Мирослава Чорна



Завантажте електронний додаток із оповіданням Мирослави Чорної «Дарма, що малий, а розуму навчить» і прочитайте його повністю.



- Що цікавого і повчального у цьому тексті? Яка із порад Шишкаря, на вашу думку, особливо корисна для птахів?
- Розіграйте діалоги пташок у ролях. Намалюйте їх «портрети» словами.



Відшукайте в інтернеті цікаву інформацію про шишкаря ялинового.

НАРОДНІ ПРИКМЕТИ

- ◆ На дубі багато жолудів — буде тепла зима і родюче літо.
- ◆ Грім гримить 25 вересня — осінь буде теплою.
- ◆ Погана осінь обіцяє дощову весну.
- ◆ Якщо восени листя з дерев швидко обсіпалося, то буде сувора зима.

СЛОВО ТВОРИТЬ І ГОВОРИТЬ

Яке прекрасне рідне слово!
Воно — не світ, а всі світи.

Володимир Сосюра



КОЛИ НАРОДИЛОСЯ СЛОВО

Давні міфи про створення світу розповідають, що все живе народилося зі слів мови — вони, як насінки, були засіяні у світі Матінкою всіх народжень. Якою була вона — чи є і досі серед нас, лише ми її не бачимо? Бо світ продовжує народжуватись і рости, як ростуть рослини і люди.

Слова засіялись у світі, і з кожного «букетика» звуків народилося якесь створіння. З одного «букетика» звуків народилася **вода**, з іншого — **земля, дерево, людина...**

Щоби світ був живим, щоби в ньому був порядок — треба, аби звуки мови використовувалися у правильному порядку. Якщо замість «вода» ми скажемо «одав» — вийде просто набір звуків, який нічого не створить. Але варто замінити в цьому наборі один звук — і народиться...

Як бачиш, мова не просто так складається зі слів, а слова — з певних звуків. Бо кожен звук має свій «характер», своє особливе «звучання», навіть свій «колір». І кожне слово щось творить: одне — приносить людям радість, інше — веселість чи смуток, в одному звучить любов, а в іншому — гнів...

Саме тому люди здавна знали силу мови і вміли правильно нею користуватись. У щоденному привітанні, звертанні одне до одного, побажанні, вибаченні за мимовільний вчинок — в цьому живому спілкуванні люди вчилися користуватися мовою, як

музикант навчається грати на музичному інструменті, а художник вчиться малювати.



Обговоріть, які важливі для вас слова ви розмістили б у коренях Дерева мови, а які — у його кроні. Які, на вашу думку, слова, що ними користуємося щодня, з часом «облетять», наче листя, з Дерева мови?



Створіть своє Дерево мови. Намалюйте його на картоні: внизу — коренева частина мови. Вона має бути така ж могутня, як і верхня, адже все виростає з коріння. Далі зобразіть стовбур дерева і гілки. А потім по колу намалюйте листочки.

Перша група закладе в кружечки слова, що становлять кореневу частину мови: це ті слова, які називають речі і явища, без яких світ не може існувати. Наприклад, *вода, повітря* і т.д.

Друга група розмістить у кроні дерева слова, що теж є дуже важливими у нашому житті та швидко не зникають із вжитку.

Третя група заповнить словами «листочки» дерева мови. Це слова, які називають речі, що вже зникли з нашого вжитку або скоро зникнуть.



БУДЬ ЛАСКА!

Коте Любомудрику,
ти такий хитренький!
Знаю: хочеш ти сметанки,
ковбаси смачненької!
То кажи мені: «Будь ласка,
дай чогось поїсти!».
А я тобі, мій котусю,
можу відповісти:
Їж, мій котику сіренький,
ось тобі ковбаска!
Хто навчив тебе так гарно
мовити «Будь ласка»?

Марія Чумарна





- Поміркуй, що у нашому спілкуванні найважливіше: лише слова та думки, які про щось повідомляють, інтонація голосу, з якою промовляємо, чи ще щось особливе.
- Чим є рідна мова для тебе?

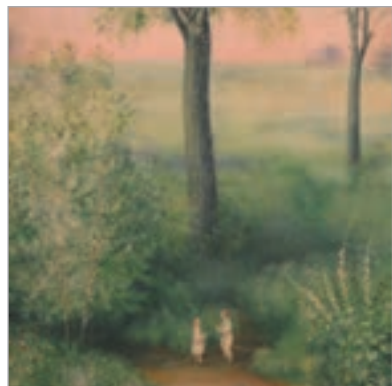


КАЗКА — МАТІНКА МОВИ

Давні легенди та міфи, що дійшли до нас ще з глибини декількох тисяч літ, розповідають, що матір'ю Мови була Казка. Адже для того, аби розвинути в собі здатність володіти Мовою, треба навчитися казати, тобто говорити.

Саме з допомогою Казки колись навчали дітей усіх найважливіших речей: і вміння слухати й розуміти сказане, переповідати та розмірковувати, фантазувати і доповнювати почуте. А найголовніше — любити і вивчати світ, в якому живем, пізнавати і розвивати самого себе, розкривати силу і набувати вміння.

Українці вважали Мову матінкою всього народженого світу — і уявляли її схожою на весну: красунею, що сходить на землю у квітах, з піснею на устах. Співаючи, вона засіяла словами весь світ.



Катерина Білокур.
На околиці



*Костянтин
Маковський.*
Красуня



- Розглянь картини Катерини Білокур та Костянтина Маковського. Яким ти намалюєш світ Казки? Опиши його словами.
- Чи схожа красуня-українка на той образ Мови, як його уявляли наші предки?
- А які загадки і дива живуть у світі твоєї фантазії?



ЯК НЕМА БЕЗ ЗІРОК НЕБОЗВОДУ

Як нема без зірок небозводу,
як блакиті без сонця нема,
так і мови нема без народу,
і народу без мови нема.

Володимир Забаштанський



Обговоріть, чому без мови нема народу. Що, на вашу думку, є найважливішим у житті для людини?



Вивчи вірш напам'ять.



СЛОВО

А України ж мова —
мов те сонце **дзвінкотюче**,
мов те золото **блискуче**,
вся і давність, і обнова —
українська мова.

Розквітай же, слово,
і в родині, і у школі,
й на заводі, і у полі
пречудесно, пречудово —
розквітай же, слово!

Хай ізнов калина
червоніє, достигає,
всьому світу заявляє:
я — країна Україна —
на горі калина!

Павло Тичина





- Зверни увагу на виділені в тексті слова. Чи зрозумілі вони тобі? Як ще називають українську мову за її милозвучність?
- Чому, на твою думку, поет порівнює українську мову з калиною?



Створіть власні презентації легенд, казок чи малюнкових розповідей про мову.



Прочитай вірш. Доповни його відповідними словами.



Тук-тук! Туку-тук!
Під корою плаче ... :
хоче ... спати,
та боїться ..., —
бо кору довбає ...,
щоби ... упіймати.

Гав! Гав! Гав-гав-гав!
... наш не ловить гав.
Стереже вночі наш дім,
не дає заснути всім!

Мур-мур! Мур-мур-няв!
... братика приспав,
я вже трішки позіхаю
і тихенько засинаю...
А-а-а-а, а-а-а...



Марія Іваненко



- Чи є у звірів рідна мова?
- Поміркуй, як ми за звуками чи звукосполученнями впізнаємо голоси птахів та звірят. Чи можна їхні звукові сигнали назвати мовою?



Послухай спів різних птахів. Уважно прислухайся до співу соловейка. Чи схожий він на нашу мову? Чому, на твою думку, українську мову часто називають солов'їною?





Обери спів пташки. Спробуй описати, що ти відчуваєш чи як ти розумієш мову пташини.



ВІРШ-ЗАГАДКА

Непроста у нього роль —
він між звірів, мов король:
грива жовто-золота,
має довгого хвоста.
Хоч і схожий він на кицю,
кожен звір його боїться.
Хто сховався між дерев?
Це, звичайно, грізний ...

Ганна Осадко



- Що допомогло тобі упізнати в тексті звіра? Чи вміє слово малювати «портрет» персонажа, не називаючи його?
- Назви слова, за якими легко упізнається звір. До яких частин мови вони належать?



Придумай власну загадку про улюблене звірятко.



- ◆ Без усякої іншої науки ще можна обійтися, без знання рідної мови обійтися не можна.

Олександр Олесь

- ◆ Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється — ожива,
як їх почує!..

Тарас Шевченко

- ◆ Слово — то мудрості промінь,
слово — то думка людська.

Олена Пчілка



Який вислів видатних українців про мову тобі найбільше сподобався і чим? Вивчи його напам'ять.



Обговоріть, яке значення має рідна мова для кожної людини.

КАЗКА КАЗОК



ЧАРІВНИЙ КЛУБОК

Казка казок —
чарівний клубок:
з Думки починається,
в Слово загортається.
Кожне слово — мов зернятко:
чарівна маленька хатка,
у якій живуть Дива, —
кінь чарівний, булава,
дід з ясною бородою,
що мандрує за героєм,
Мудра Баба, Побратими,
ще Видимо й Невидимо,
і Царівна, і Жар-птиця,
Змій, з яким Герою биться...
Але кожен з нас те знає —
Правда всіх перемагає!

Марія Чумарна



Марія Примаченко.
Сині птахи в квітах



- Яких ще героїв/героїнь українських казок ти знаєш?
- Кого з них ти можеш назвати улюбленим?
- Які риси характеру казкових героїв та героїнь тобі до вподоби?
- Пригадай казки, в яких правда перемагає кривду.



З УСТ І ДО СЕРЦЯ

Сучасним людям, які вечорами читають книжки, дивляться передачі по телевізору чи переглядають новини або фільми у своєму комп'ютері, важко уявити, як багато тисяч років тому на нашій землі жили люди, в яких нічого цього не було.

Але, безумовно, у них була Мова. Бо людина саме тим відрізняється від усіх інших жителів планети — рослин, тварин, комах, що їй подаровано

найбільший скарб: Слово. Адже саме словом, як стверджує давня мудрість, наш Творець творив цей земний світ. Словом люди передавали власні думки, почуття, свою мудрість, розуміння законів природи, досвід співжиття з рослинним і тваринним світом.

Так народилися казки. Коли в людей ще не було іншого світла, окрім світла сонця та запаленого вогнища, вони ввечері розповідали казки, — і саме ці оповіді були наймудрішою школою для дітей.

Бо ті знання про світ і людину, які наші предки зберігали в казках і дбайливо передавали з уст в уста, від серця до серця, були насправді дуже важливими. В них говорилося про те, що наш світ — круглий і цілісний, як яйце. І людина — теж є цілим всесвітом в самій собі, вона наділена дуже великою силою, яку їй треба в собі розкривати.

Казка — це переважно розповідний твір про вигаданих осіб та події за участю фантастичних сил.



КОТИГОРОШКО

Українська народна казка

Жили собі чоловік та жінка, і було у них троє дітей: двоє синів та дочка. От брати ідуть в поле орати, а сестра їм обід носить.

Якось орали брати, доорали до обіду — а сестри нема. Ждали до вечора і прийшли додому. А батьки їм і кажуть, що дочка понесла в поле обід та не вернулася.

Пішли брати шукати сестру. Коли це по дорозі зустрічають пастуха, що пасе овечок.

— Куди ви ідете? — питає.

— Ідемо сестру шукати — мабуть, її змій узяв.

— Коли хочете її у змія одібрати, то з'їжте мою овечку!

Брати не захотіли і пішли собі. Далі зустріли чередника, що волів пасе. Запропонував він їм з'їсти його вола, аби змія здолати. Але брати і того не послушали. Далі трапився їм свинар та сказав, аби свиню з'їли — сили набралися. І того не послушали.

Ішли по сліду борозни, яку вранці проклали, і прийшли до змієвого палацу.

— Що вас сюди занесло? — питає змій.

— Хочемо свою сестру забрати!

— А як хочете сестру забрати, то з'їжте у мене по дванадцять баранів, дванадцять биків і дванадцять кабанів!

Почали брати їсти — ледве по шматочку м'яса з'їли. От укинув їх змій під камінь.

А мати з батьком ждали дітей — та так і не діждалися.

Якось пішла мати по воду, а горошина вскочила у відро — вона й не помітила. Коли виливає воду — аж там горошина: мати взяла і з'їла. А від тієї горошини народився у неї синок і дали йому ім'я Котигорошко.

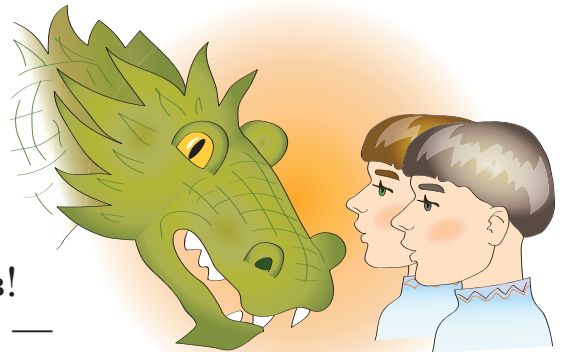
От росте Котигорошко не по днях, а по годинах. Якось сіли разом вечеряти — син і питає:

— Чи у вас, мамо, були ще діти?

— Було у нас двоє синів та дочка, та змій украв дочку, а сини пішли її шукати — і досі не вернулись.

— Піду ж і я тепер за ними.

Пішов парубок до коваля і просить викувати йому булаву. Викував той, хлопець підкинув її — а тоді підставив мізинець: булава й розлетілася. Скував



йому коваль другу булаву, але й та розламалася. Взявся тоді Котигорошок землю копати: докопався до великого шматка заліза, котрого дванадцять парубків заледве витягли.

— От із цього заліза скуй мені булаву, — каже він до коваля.

Скував коваль булаву. А Котигорошко як закине її — в саме небо. Сам ліг спати. День спить, другий, а на третій летить булава — аж земля гуде. Підставив Котигорошко палець — булава навіть не зігнулась.

— Ось із цією піду я зі змієм воювати.

Іде він та іде, коли зустрічається йому пастух.

— Куди ти ідеш?

— Зі змієм воювати!

— З'їж у мене овечку — то й звоюєш змія!

З'їв парубок овечку, подякував і пішов далі. Коли це бачить чередника, що пасе волів. З'їв він найбільшого вола, подякував чередникові, далі зустрівся ще й свинар. Вибрав у стаді найбільшого кабана, з'їв і подякував свинареві.

Іде та й іде, та побачив у полі борозну, котру його брати колись виорали. По тій борозні прийшов до змієвого палацу.

А змій зустрічає його на порозі палацу:

— Здоров був, парубче!

Чого ти прийшов?

— Своїх братів і сестру визволяти!

— То будем битися чи миритися?

— Де ж там миритися — битися!

— То з'їж у мене дванадцять баранів, дванадцять волів та дванадцять кабанів.



З'їв Котигорошко. Вийшли вони на залізний тік — і стали битися. От ударив Котигорошко змія — той по пояс у землю увійшов, ударив вдруге — по самі плечі, а втретє і зовсім убив.

Визволив з-під каменя своїх братів і сестру та й повернувся додому.



- Як народився Котигорошко? Чим його сила відрізнялася від сили звичайних людей?
- Які чарівні моменти у казці про Котигорошка були для тебе цікавими?
- Пригадай, про яких ще героїв, що мали силу перемагати змія, розповідають українські народні казки.



Пофантазуй, які пригоди можуть траплятися із Котигорошком у його богатирському житті.



Знайди в інтернеті та переглянь мультфільм про Котигорошка. Порівняй його геройські подвиги із подвигами сучасних героїв — захисників рідної землі.



Пригадайте улюблені казки і в кожній групі підготуйте їхню презентацію: оберіть оповідача/оповідачку казки чи зробіть коротку інсценізацію, намалюйте ілюстрації до улюблених казок.



КЛЮЧІ ДО ТАЄМНИЦЬ

Ключі до всіх на світі таємниць має людська уява. А що це таке?

Уява — це вміння бачити і чути світ не лише очима та вухами, а найперше — люблячим серцем. Якщо ви заходите в ліс чи гуляєте у своєму саду, можете «покликати» на допомогу Казку. Вона обов'язково покаже вам щось таке особливе, чого не встигають помітити очі. Наприклад, біля старого пенька зможете побачити маленького хитрого гномика, що підглядає за вами. Він залюбки покаже вам таємниці

лісу — чарівних жар-птиць на дереві, красивих, як метелики, ельфів, що охороняють квіти. І ще багато чого захопливого, а ваша фантазія, яку з дитинства пробуджує в дітях Казка, допоможе створити цікаві історії.

Як це робиться — повчіться в письменниці Галини Малик. Вона уміє уявляти та фантазувати.



ВУЙКО ЙОЙ І ЛИШИНЯ

Уривок

Довга казка про Кошеня, якому не подобалося жити вдома

— Було у мене якось одне знайоме Кошеня, — так почав свою казку вуйко Йой. — Воно мало мисочку. А у мисочці було молоко. Молоко Кошеняті наливала дівчинка.

У дівчинки було дві кіски і кирпатий носик.

А ще у дівчинки були тато й мама. Жили вони у будиночку. Будиночок стояв край лісу.

Спочатку Кошеняті подобалося жити разом з дівчинкою і пити щоранку молоко з мисочки. Але одного чудового літнього дня Кошеняті стало нудно.

«Ну що це за життя?! — подумало воно. — Кожного дня — одне й те саме: дівчинка, будиночок, молоко в мисці! Підумало мандрувати!»

І воно вирушило до лісу.

О! Як цікаво було у великому лісі! Співали пташки, зозуля кувала: «Ку-ку! Ку-ку!» — аж луна йшла!

Навколо росли квіти, яких Кошеня ніколи не бачило! Літали велетенські райдужні бабки, і кудись



у справах бігли великі смарагдові жуки. У деяких жуків були роги, наче у оленів!

Дзюркотів струмочок. У ньому плавали маленькі сріблясті рибки. Вони вискакували з води і виблискували на сонці.

Справді, у лісі було дуже цікаво!

Кошеня йшло все далі й далі. Воно зовсім забуло про дівчинку і свій рідний будиночок.

Багато часу минуло чи мало, аж Кошеня захотіло їсти. Воно сіло і згадало свою мисочку з молоком.

«Може, повернутися додому?» — подумало Кошеня.

Але де ж та стежка, якою воно побігло у ліс? Її не було! Навколо були густі кущі і незнайомі дерева!

Кошеня зрозуміло, що заблукало. Як тепер вибратися з цього великого густого лісу?

Але тут Кошеня побачило щось дивне. Стежкою біг гострий чорненький носик і багато-багато гострих голок. Кошеня принишкло. А раптом цей Колючий кусається?

Колючий тим часом зупинився. Вони стояли і дивилися одне на одного.

— Ти хто? — нарешті спитало маленьке Кошеня.

— Фрр-фррр! Я — Їжак! — сказав Колючий.

— А ти не кусаєшся? — спитало Кошеня.

— Я? — здивувався Їжак. — М-м-мабуть, ні...

Принаймні тебе кусати мені не хочеться!

— Це добре! — сказало Кошеня. І несміливо запитало: — Ти ніде тут не бачив мисочки з молоком? Я дуже хочу їсти!

— Ні, мисочки я не бачив, — сказав Їжак. — Але нагодувати тебе я можу. Ходімо зі мною.



Кошеня зраділо і весело побігло за Їжачком. Він привів Кошеня до своєї хатинки.

— Ось. Пригощайся! — сказав він, розкладаючи перед Кошеням пригощання.

— Що це? — здивувалося Кошеня.

— Це сушені гриби, яблука, малина та суниці! Найкраща їжа!

— Ні, — сумно похитало головою Кошеня. — Я такого не їм! Я їм лише молоко з мисочки! Їого мені наливає дівчинка. Вона живе у будиночку, який стоїть біля лісу. Ти часом не знаєш туди дороги?

— Ні, — похитав головою Їжачок.

І Кошеня пішло далі. Йшло-йшло, аж на великому дереві помітило чийсь рудий хвостик. Кошеня сіло під деревом і почало спостерігати за хвостиком. Хвостик то зникав у великому дуплі, то з'являвся знову.



— Хвостик-хвостик, — сказало Кошеня, — чи немає в тебе мисочки з молоком? Я дуже згодніло!

Хвостик почав стрибати з гілочки на гілочку. І опинився поруч з Кошеням.

— Ти хто? — спитало Кошеня.

— Я — Білочка! — сказала Білочка. — Мисочки з молоком у мене немає. Але у моєму дуплі є багато різних горішків. Ходи зі мною, я тебе нагодую!

— Горішків? — сумно спитало Кошеня. — Але ж я не їм горішків! Я їм лише молоко з мисочки. Їого мені наливає дівчинка. Вона живе у будиночку, який стоїть біля лісу. Ти часом не знаєш туди дороги?

— Ні, — похитала головою Білочка.

Заплакало Кошеня і пішло далі. А сонечко хилилося все нижче й нижче. Скоро настане ніч.

А вночі у лісі дуже страшно. Шарудить хтось під кущем. Пугикають сичі. І у темряві зблискують чийсь великі очі. І ніде не видно килимка, на якому Кошеня звикло спати. Кошеня сіло під кущик і знову заплакало.

Раптом з куща вискочив хтось сірий і довговухий. А ще у нього були довгі ноги і куций хвостик.

Кошеня перестало плакати і спитало:

— Ти хто?

— Я — Заєць! — сказав Заєць. — А ти не вовк?

— Ні, я маленьке Кошеня, яке дуже зголоділо! — сказало Кошеня.

— Ну, то ходімо до моєї нірки, я тебе нагодую! — сказав Заєць.

Кошеня зраділо і побігло до заячої нірки. Заєць заліз до неї і витяг велику морквину.

— Що це? — сумно спитало Кошеня.

— Морква! — гордо відповів Заєць. — Найкраща на світі їжа!

— Але ж я не їм моркви!

Я їм тільки молоко з мисочки, яке наливає мені дівчинка! Вона живе у будиночку, який стоїть біля лісу. Ти часом не знаєш туди дороги?

Заєць замислився, а потім спитав:

— Дівчинка — це така маленька, з двома хвостиками за спиною і кирпатим носом?

— Так, так! Це вона! — зраділо Кошеня. — Ти її знаєш?

— Звичайно, знаю! — гордо сказав Заєць. — Вона живе в тому будиночку, біля якого росте дуже смачна морква!

— Проведи мене, будь ласка, туди! — попросило Кошеня. — Я дуже хочу повернутися до дівчинки!



— Ходімо! — сказав Заєць. — Це зовсім недалеко — он за тим горбочком!

Він пострибав попереду, а Кошеня побігло за ним. Несподівано ліс закінчився. Перед Кошеням був його рідний будиночок. А на ганку будиночка стояла дівчинка і виглядала своє маленьке Кошеня.



Кошеня щодуху прибігло до дівчинки і стрибнуло їй на руки. Дівчинка погладила Кошеня і налила йому повну мисочку теплого смачного молока.

Але Кошеня навіть забуло, що дуже зголодніло. Воно лежало на руках у дівчинки, заплющивши очі, і тихенько муркотіло...

— Пфе! — сказав Лишиня, дослухавши казку до кінця. — Я ніяке вам не Кошеня, а просто цвіркун, який любить мандрувати!

Але після цього він сховався у свою шпарку і не виходив з неї аж до ранку.

Галина Малик



- Чому Лишині не сподобалася казка?
- Чи вловлюєш ти схожість у поведінці Лишині та Кошеняті?
- Чому Кошеняті не підходила їжа, яку пропонували йому лісові мешканці? Що, окрім молочка, ще люблять їсти коти?
- Яка головна думка цього твору?



Уявіть себе письменниками.



Придумайте коротеньку казочку про кошеня та розіграйте її в ролях.



КАЗКИ З ДРІМАЙЛИКОВОЇ ТОРБИ

Дві пташки

Одного разу дві пташки, мама і доня, полетіли шукати їжу. Побачили на стежці зернятко й опустилися на землю. Аж тут до них підкрався вовк і схопив маленьку пташку. Мама намагалася захистити своє дитя. Вона кричала й біла крильми над головою звіра.

— Відпусти, відпусти мою донечку, — просила у відчаї мати. Вовк притиснув однією лапою маленьке тільце пташеняти до землі, а другою відбивався від шаленого нападу.

— Перестань махати крилами і кричати, — намагався заспокоїти він матір. — Я не скривджу твою дитину, якщо ти заспокоїшся і вислухаєш моє прохання.

Пташка підлетіла вище, щоб набратися сил для нового нападу, але після слів вовка опустилася біля нього на землю.

— Преси що хочеш, навіть моє життя. Я на все готова заради донечки. Вона ще дуже маленька, відпусти її, прошу.

Вовк побачив, як в очах матері забриніли сльози. Хоч він і вважав себе сердитим звіром, але й у нього зацеміло серце.

— Я ж сказав, що не скривджу пташеняти. У мене теж є дитина. Але ти повинна мені допомогти, — промовив вовк і почав оповідати. — Лісовий мудрець напроорокував мені щасливу долю. Але збудеться передбачення, — зауважив він, — тільки за однієї умови: хтось



із лісових мешканців має зробити для мене добро. Я вже цілий рік чекаю, але ніщо не міняється в моєму житті. Ніхто, окрім родини, не робить для мене нічого доброго. От я й вирішив попросити тебе про послугу.

— Але навіщо ти спіймав пташенятко, налякавши його, — дорікнула йому мати-пташка.

— Я готова зробити будь-який добрий учинок заради спокою моєї родини.

— Чому ж до цього часу ти нічим не допомогла мені?

— Я не знала, що тобі потрібен мій добрий вчинок, — виправдовувалася пташка.

— Ну звісно — не знала. Та хіба коли-небудь ти думала про вовка? Навіть не помічала до цього часу. Тільки небезпека змусила тебе звернути на мене увагу.

— Але ж і ти мені ніколи нічого доброго не зробив? — і собі дорікнула пташка. — Ну гаразд. Тепер у нас з'явилася нагода зробити одне одному добро. Що ж тобі потрібно?

— Не знаю. У мене все є. Але ти все-таки щось придумай, — відповів вовк. «З жиру біситься, — подумала пташка про себе. — Скривдив моє дитя — і сам не знає навіщо. Навіть не знає, що йому потрібно». А вголос промовила:

— Добре, вовчику, ти тільки відпусти пташеня.

— Е, ні. Спочатку добрий вчинок. Зітхнула пташка і знялася в повітря. Полетіла вона через ліс шукати добра для вередливого вовка, щоб урятувати свою донечку. Та довго не довелося їй міркувати. Почула вона, як завиває вовчиця, дружина її кривдника. Пташка підлетіла до неї й запитала:

— Чого ти голосиш, вовчице?

— Ой, горе у мене, пташечко. Щойно спіймав дід-мисливець моє вовченя, забрав мого синочка.

«Оце так історія. А вовк не знав, що йому потрібно, — подумала пташка. — Та йому потрібно сина рятувати, а він чужих дітей кривдить. Це неспроста. Мабуть, лісовий мудрець підлаштував усе так, щоб провчити нерозважливого вовка. Полечу й розповім батькові про зникнення сина». Попрощалася пташка із матір'ю-вовчицею



і полетіла назад, але невдовзі

зупинилася. «Вовк своєму синові не допоможе, бо дід на нього давно зуб точить. Він ще і його спіймає та прив'яже у дворі замість собаки. Мабуть, треба братися самій до справи і зробити добрий вчинок», — розміркувала пташка і полетіла до села.

Діда-мисливця вона знала добре. Часто співала у його саду, а він розмовляв із нею, оповідаючи різні життєві історії, нарікав на сварливу жінку, невдячних дітей. Так зав'язалася дружба між пташкою та дідом-мисливцем. Прилетіла згорьована мати у сад на краю села та й стала виспівувати. Дуже жалібною видалася дідові та пісня. Підійшов він до вишеньки, на якій сиділа пташка, і запитав:

— Що у тебе сталося, моя пташечко? Чому такої сумної завела?

— Горе у мене, діду, і тільки ти можеш допомогти.

— Допоможу, хороша моя, аби ти веселої пісні співала, — запевнив дід. — Що маю зробити?

— Зроби добру справу — відпусти вовченя, яке сьогодні спіймав у лісі.



— Навіщо тобі це?

— Батько цього вовченяти схопив мою донечку і вимагає у мене доброї справи. Що може бути кращим за порятунок дитини, — пояснила дідова подруга.

— Якщо так, то, звісно, відпущу. А ти не співай більше такої сумної пісні. Життя і так не мед. Одна розвага для серця — твоя світла пісня.

Пташка пообіцяла й донечку навчити світлої пісні і прилітати у його сад щоранку, щоб веселити старому серце. Вовченя бігло лісом, щоразу задираючи голову, щоб слідкувати за пташкою-рятівницею. Так вони добралися до батька-вовка. Він як побачив синочка, то кинувся до нього, а пташеня тим часом випурхнуло зі звірячих лап. Тішилася мати своєю донечкою, тішився батько своїм синочком. І зрозуміли вони, що таке щастя.

Олена Ходюк



Обговоріть, чи вміють тварини, як і люди, порозумітися між собою.



- Що тобі відомо про те, як проявляється материнська любов звірів до маленьких звірят?
- Спробуй висловити своїми словами головну думку оповідання.



Знайди в інтернет-джерелах цікавий відеоролик про те, як одні звірі захищають і вигодовують інших.

ЧИ Є У КНИГИ ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ



МАЛЮНКОВЕ ПИСЬМО

Писані книги, якими сьогодні ми користуємося, виникли всього близько тисячі років тому. Для віку нашої планети — це дуже короткий проміжок часу. Але письмо як спосіб про щось розповісти, чимось поділитися, про щось нагадати чи підказати, залишити комусь звістку чи повідомлення виникло значно раніше. Це письмо не було схожим на те, яким користуємося ми з вами. Люди вчилися ділитися своїми враженнями і думками так, як це роблять маленькі діти: вони зображали те, про що думали і що бачили, про що мріяли, що уявляли.

Перше письмо було малюнковим!

Ось погляньте на малюнки, знайдені в печерах у різних кінцях світу. В це важко повірити, але їхній вік сягає 40 тисяч років!



Нам залишається лише дивуватись, як майстерно малювали люди в такі далекі від нас часи, якою міцною і надійною фарбою вони користувались, що її не змило за багато тисяч літ. А головне — про що розповідають ці малюнки? Що можуть означати десятки долонь, відбитих на камені?

Оскільки найбільш надійним житлом людей у далекі часи були печери, то й малювати найзручніше було на їхніх стінах. Деякі сцени, зображені на кам'яних малюнках, видаються нам зрозумілими: ось картина, що зображає сцену полювання.

Малюнковим письмом люди користувались дуже довго, та й досі користуються. Наприклад, на півдні Китаю зберігається малюнкова писемність, яку називають дунба. Вчені вважають, що її вік може налічувати аж 7 тисяч років.

У наш час ми маємо справу зі зразками малюнкового письма у щоденному побуті.



- Що означають зображені інформаційно-вказівні знаки?
- Які ще малюнкові знаки ти знаєш?
- Пригадай, де ще використовують малюнкове письмо. Знайди зразки малюнкового письма у своїх підручниках, на домашніх речах.



ЛИСТИ-ПОДАРУНКИ



З давніх-давен люди використовують предметне письмо: це певні речі, які дають у подарунок, і ці речі мають підказати або повідомити щось важливе. Зазвичай цим предметам надавали певного значення, яке було зрозумілим для багатьох. Наприклад, подарована зброя могла означати оголошення війни.

А хліб у нас в Україні і досі означає мир, любов та повагу. Особливим дарунком-листом є рушник — на весіллі його дарувала дівчина своєму нареченому на знак того, що готова розділити з ним долю. Гостям рушник із хлібом та сіллю повідомляє, що їм раді у цьому домі.

Зате отримати від дівчини в дарунок гарбуза було ганьбою для парубка. Цим «листом» вона говорила йому: «Тобі ще треба багато каші з'їсти, перш ніж свататися до мене».



Наведіть приклади предметних послань із нашого життя — схожих на дарування хліба.



ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

1. Створи усну розповідь про те, що ти бачиш на малюнках.
2. Наведи приклади малюнкowego письма в нашому сучасному житті — на вулиці, в магазинах, у книжках та підручниках.
3. Придумай фантастичну історію про життя давніх людей за малюнками.



Об'єднайтеся у три групи. *Перша група* описує подію, яка відбулася у вашому класі, з допомогою малюнків. *Друга група* створює нові попереджувальні знаки для захисту тварин та людей на вулиці. *Третя група* придумає рекламні знаки для своїх улюблених продуктів у крамницях.



ПЕРШІ ПИСАНІ ТЕКСТИ ТА КНИГИ

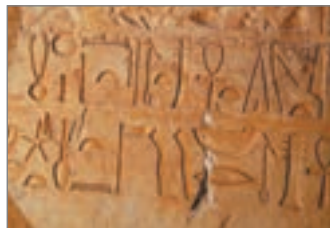
Перші писані тексти, які збереглися до наших днів і вважаються пам'ятками найдавнішої писемності, — це тексти, вирізані на камені або випалені в глині. Такі види письма у давній Месопотамії називали клинописом, а в Єгипті — ієрогліфами. Досі користуються ієрогліфами в Китаї: їхнє письмо налічує понад 3 тисячі знаків!

Давні книги зовсім не були схожими на сучасні — вони важили дуже багато. Через це близько 10 тисяч років тому для збереження таких книг у світі з'явилися перші «бібліотеки». Найдавнішій



книгозбірні, яку вдалося розшукати вченим, — 8 тисяч років. Бібліотека царя Ашурбаніпала налічувала понад 25 тисяч книг! Можна уявити собі, в якій велетенській будівлі зберігали ці книги!

Ось такий вигляд мали «сторінки» перших книг:



У давньому Римі книги писали на дерев'яних дощечках, з'єднаних між собою шнуром та вкритих розтопленим бджолиним воском. Віск висихав — і по ньому писали гострою паличкою.



Книги з дерева

Дерев'яні книги були легшими за глиняні, але теж не дуже зручними в користуванні.

Давні єгиптяни винайшли інший спосіб виготовлення книг. Вони нарізали смужками, потім вирівнювали та висушували листя й стебла очеретяної рослини — папірусу, а згодом і писали на них. Та й не тільки писали — саме єгиптяни створили перші справжні ілюстровані книги.

А від слова «папірус», як ви здогадуєтесь, пішло в нашій мові слово «папір». Бо його теж виготовляють із рослин. Ось такий вигляд мали папірусні книги:



В Україні перші письмові повідомлення писали і на камені, і на корі береста. Білу тонку кору вирівнювали і видряпували на ній тексти. Такі написи, які були знайдені з часів Русі, називалися берестяними грамотами.



Берестяна грамота

Згодом люди винайшли спосіб писати на тонкій шкірі тварин, яку назвали пергаментом. Книги, написані на пергаменті, спершу мали форму згортоків, а потім сторінки почали зшивати — і з'явилися перші рукописні книги, схожі на сучасні. Їх писали чорнилом за допомогою гусячого пера.



Книги з пергаменту

Найдавніша рукописна книга з часів Русі-України — Пересопницьке Євангеліє. Звичайно, це була книга релігійного змісту, перекладена на староукраїнську мову, її писали освічені монахи. Ця книга вважається однією з найцінніших пам'яток нашої України. На ній українські президенти складають присягу на вірність українському народу.



Пересопницьке Євангеліє

Книга Пересопницьке Євангеліє проілюстрована прекрасними малюнками, вона важить аж 9 кілограмів і 300 грамів.

Ая *Папірус* — матеріал для письма, що виготовлявся в давні часи зі стебел високої тростини.

Берест — кора берези, яку в давні часи використовували для письма.

? Якими були перші книги — легкими чи важкими? Де зберігали такі книги?



ПЕРШІ ДРУКОВАНІ КНИГИ

Зберігся ще з 1586 року документ, який називається «Порядок шкільний». У ньому записано правила, як мають поводитися вчителі й діти, як потрібно вчитися. Виявляється, навіть до наших днів дійшли букварі й граматики, за якими колись вчилися діти.

Звичайно, писати книги пером було дуже важко, та й часу ця робота забирала багато. Тому було винайдено друкарський верстат, на якому у Львові друкар **Іван Федорівич** 15 лютого 1574-го надрукував першу друковану книгу в Україні — «Буквар». На жаль, до нашого часу зберігся лише один примірник цієї унікальної книги, за якою навчались українські діти. Слово «буквар», як збірник букв та писаних ними текстів, вперше вжив саме Іван Федорович.



Сторінка
«Букваря»
Івана Федорівича

Розгляньте літери староукраїнської абетки, якою писали і друкували перші українські книги. Такою абеткою користувався ще Тарас Шевченко.

До речі, букву А у старій абетці читали як «Аз» (від перших літер нашої давньої абетки пішло слово «Азбука»). І означало «Аз» займенник «Я». Таким

чином, кожен, хто промовляв Азбуку, ставив себе на першому, а не на останньому місці, як це відбувається в сучасній Абетці.

Того ж року завдяки відновленому Іваном Федор'овичем книгодрукуванню у Львові побачила світ ще одна книга — «Апостол». Друкарський верстат, на якому працювали львівські друкарі, зберігається у Львівському музеї книги.



«Апостол», надрукований
І. Федор'овичем



Друкарський
верстат



Спробуй уявити собі та описати усно процес створення книжки в давні часи.



- Обговорить, як твориться книжка в наш час.
- Складіть план створення сучасної книжки.



Упізнай на малюнку (с. 46) літери, які перейшли в сучасну абетку і якими ми користуємося щодня.



Переглянь відео про те, як і коли народилася книга. Що найбільше запам'яталося?



Об'єднайтеся у три групи. *Перша група* виготовляє з паперу «макет» книжки та обкладинки. *Друга група* колективно працює над створенням різних розділів книжки. *Третя група* — погоджує з другою теми і малює до них ілюстрації, котрі можна створювати з використанням різних художніх засобів: малювання олівцями, фломастерами, фарбами.

БАЙКА-РОЗПОВІДАЙКА



ЩО ТАКЕ БАЙКА?

Як ви уже знаєте, колись давно у людей не було писаних чи друкованих книг, зате вони успішно навчалися з живої книги природи і з усних оповідок: міфів, казок, байок, бувальщин та легенд. Люди знали силу слова, тому у своїх історіях, які розповідали і дітям, і дорослим, завжди підкреслювали якусь дуже важливу думку, важливі правила співжиття людей із природою.

Дітям найчастіше розповідали байки: в цих історіях була вигадка та фантазія, яку так люблять малюки, і щира правда про найважливіші у житті речі: дружбу, правдивість, взаємодопомогу. А діти, слухаючи на ніч байки, самі розмірковували про те, чи справді «про вовка промовка», чи про деяких людей та їхні риси.

І ти здогадаєшся, прочитавши народні байки.



ПРО ДРУЖБУ

Байка



Було троє друзів: олень, черепаха і птах.

Якось уночі заплутався олень у сітці. І покликав на допомогу черепахи.

Черепаха приповзла і стала гризти сітку. Гризе, гризе — і все поглядає, чи не йде мисливець. А тут він іде з рушницею та торбою за плечима.

Аж раптом йому під ноги кинувся птах. Мисливець побіг за ним, а тим часом черепаха догризла сітку і звільнила оленя.

Коли мисливець прийшов і побачив порожню сітку, то зрозумів, що це його так птах піддурив. Схопив він лука і став цілитися у птаха, а тут черепаха вкусила мисливця за ногу. Він і промахнувся. Зі злості схопив черепаху і кинув у торбу.

Дорогою захотілося мисливцеві їсти. Сів під деревом, розклав на листку млинці. А олень підкрався ззаду, підчепив рогом торбу і зник у гущавині. Там на них уже чекав птах. Він дзьобом розірвав торбу і випустив на волю черепаху.

Так трое друзів порятували одне одного.



ЯК МИША ВІДДЯЧИЛА ЛЕВОВІ

Байка

Дрімав собі лев спокійно під деревом у лісі. Раптом де не взялась миша і побігла по його спині. Збудився лев і страшно зарикав, схопив мишу в лапи і тримає.

— Як ти сміла мене будити? — гукнув громовим голосом на перестрашену мишу. — Заплатиш мені за це своїм життям!

— Ах, пане мій і царю, — сказала покірненько перелякана миша, — прости мені ту провину... Яка тобі користь із моєї смерті?.. Будь милостив, даруй мені життя, а я тобі за це колись віддячуся!

Засміявся страшний лев на таку бесіду миші і сказав:

— Ти дрібна, дурна... І як же ти мені можеш відслужитись?.. Іди до своєї діри! Марш!

І пустив її на волю.

Незадовго після того попався лев у сіті з реміння і шнурів, котрі люди на нього



наставили. Лев шарпався, лютував, але сітей порвати не міг. Зарикав зі злості голосно...

Рик той почувла миша. Впізнала голос лева. Біжить і каже:

— Чекай, царю мій і пане мій, я тебе врятую!

Побігла, закликала з п'ятдесят других мишей, самих свояків своїх, дітей і внуків, та й каже:


— Гризіть сіті, і я буду гризти!

Кинулись миші з гострими зубами на сіті і давай гризти! Гризуть, аж хрупотить. Не минула годинка — сіті було розгризено. Лев подякував мишці і пішов поважно в ліс.


А наука для нас з того яка?


Не гордуй ніким, хоч би найслабшим і найбіднішим, бо і найслабший, і найбідніший може тобі в пригоді стати.


 *Гордувати* — зневажати, виявляти неповагу.

 • Про які риси характеру ідеться в байках: дбайливість, уважність, щирість, співчутливість, зухвалість, гордовитість, легковажність, вдячність?

• Кому насправді більше притаманні ці риси — людям чи тваринам?

 • Зверни увагу на виділене речення. Чи можна його вважати прислів'ям? Як ти його розумієш?

 Спробуй розповісти подібні історії про людей.

 Об'єднайтеся в пари і «порозмовляйте» як лев і миша. Додайте у свої діалоги більше фраз, посперечайтесь, розкрийте глибше власну думку.



ЦІКАВЕ ПРО ЛЕВІВ

Лев завжди символізував силу, могутність, хоробрість, відвагу. Саме тому в людей з'явилися приказки «Сильний, як лев» або «Левове серце». У стародавньому Єгипті лева навіть сприймали як

священну тварину. В наших лісах леви водилися ще півтори тисячі років то́му. В народних байках лева завжди називають царем лісу.




Деякі легенди про походження міста Львова розповідають, що колись дуже давно біля гори Знесіння, поблизу Високого Замку, була печера лева. Зараз леви живуть лише в Африці та Індії. Але цей звір так і зостався на гербі міста Львова як символ його могутності.

Ось деякі цікавинки з життя левів — найбільших у світі котів:

- маленьких левенят молоком годує не лише його мама, а й усі молоді левиці в сім'ї;
- малюки левів аж до дворічного віку не вміють гарчати. А от рикання дорослого лева можна почути на відстані восьми кілометрів;
- якщо лев не голодний, нападати не буде;
- лев уночі бачить в 6 разів краще, ніж людина;
- хоч у левів великі зуби, але їжу вони не жують, а ковтають великими шматками;
- вони, як і всі коти, люблять поспати. Упродовж доби лев може проспати до 20 годин;
- ці тварини можуть розвивати швидкість до 80 кілометрів за годину, ганяючись за здобиччю. Стрибок лева сягає 11 метрів.

А ще леви, як і люди, вміють жартувати і пустувати. І вони дуже допитливі. Як і багато інших звірів.

З енциклопедії

 Розглянь уважно фото лева. Чи схожий цей звір чимось на людину? Чи є у нього риси, що засвідчують царську вдачу?

 Створи словесний портрет лева.



КОРОЛИК І ВЕДМІДЬ

Байка

Ішли Ведмідь з Вовком лісом, аж ось зацвірінькала якась пташка у корчах. Підійшли ближче, а маленька пташка із задертим хвостиком скаче по гілках та й цвірінькає.

— Вовчику-братику, а що це за пташка так гарно співає? — запитав Ведмідь.

— Цить, Ведмедю, це Королик! — шепнув Вовк.

— Королик? — прошепотів і собі переляканий Ведмідь. — Ой, то в такому разі треба йому поклонитися?

— Авжеж, — каже Вовк, і обоє поклонилися Короликові аж до самої землі. А Королик навіть не дивиться на них, скаче собі з гілки на гілку, цвірінькає та все задертим хвостом махає.

— Чи бач, яке мале, а яке горде! — бурчить Ведмідь. — Навіть не гляне на нас! Цікаво було б хоч раз заглянути, як там у нього в палаті.

— Не знаю, як воно буде, — мовив Вовк. — Я хоч і знаю, де його палата, але заглядати до неї ніколи не посмів би.

— А що, страшно хіба?

— Страшно не страшно, а так якось не випадало.

— Ну, ходім, я загляну! — промовив Ведмідь.

Прийшли до дупла, де було Короликове гніздо, та тільки що Ведмідь хотів заглянути досередини, аж тут Вовк — сіп його за полу.

— Ведмедю, — прошепотів, — стій!

— А що там таке?

— Не бачиш, он Королик прилетів! А от Королева. Незручно нам заглядати при них.



Ведмідь відійшов з Вовком у кущі, а Королик і його дружина влетіли до свого дупла, щоб нагодувати малят. Коли вони повилітали, до дупла наблизився Ведмідь і заглянув досередини. В дуплі було, як у дуплі: прогниле дерево, трохи пір'я настелено, а на пір'ї п'ятеро маленьких Короленят.

— Ну, хіба це королівська палата! — скрикнув Ведмідь. — Та це якась нора! А оці писклята хіба королівські діти? Тьху, та й погані ж, прибудуди!

І, сплюнувши сильно, Ведмідь хотів іти собі геть, аж тут маленькі Королики як запищать у гнізді:

— Го-го, пане Ведмедю! То ти на нас плюєш? За цю образу ти мусиш нам тяжко відповісти.

Ведмедеві аж мороз пішов поза шкірою від цього крику. Він як міг швидше побіг від того поганого дупла, забіг у свою яму, сів там та й сидить. А малі Королики в гнізді як розкричалися, то вже кричали не вгаваючи, поки батько й мати не прилетіли.

— Що тут таке? Що сталося? — питають старі й подають дітям то мушку, то хробачка — що хто назбирав.

— Не хочемо мушок! Не хочемо хробачків!

— Та що вам таке сталося? — допитують старі.

— Був тут Ведмідь і назвав нас прибудудами, ще й наплював у наше гніздо, — кажуть малі Королики.

— Невже?! — крикнув старий Королик.

Знявся та й полетів до Ведмежого житла.

— Ти, старий Бурмило, — мовив він, сівши на гілляці над Ведмедевою головою, — що ти собі думаєш? З якої причини ти моїх дітей прибудудами



прозиваєш, ще й у моє гніздо плюєш? Будеш мені за це відповідати! Завтра вдосвіта ставай зо мною до кривавої війни.

Що мав Ведмідь робити? Війна, то війна. Пішов кликати собі всіх звірів на допомогу: Вовка, Кабана, Лиса, Борсука, Сарну, Зайця — всіх, хто тільки бігає по лісі на чотирьох ногах. А Королик і собі поскликав усю пташню, а ще більше лісової дрібноти: Мух, Чмелів, Шершнів, Комарів — і наказав їм лагодитися на завтра до великої війни.

— Слухайте, — каже Королик, — треба нам когось послати на розвідку до ворожого табору, щоб ми знали, хто в них генерал і який в них бойовий клич.

Рада ухвалила вислати Комара, бо він найменший і найхитріший. Полетів Комар до Ведмежого табору, а там саме нарада розпочинається.

— Що нам починати? — говорить Ведмідь. — Ти, Лисе, найхитріший між усіма звірами, ти нам будь за генерала.

— Добре, — говорить Лис. — Бачите, якби зі звірами була справа, то нам би найліпше мати Ведмеда за генерала, але цим разом треба мати діло з тією крилатою дрібнотою, то, може, я вам тут більше допоможу. Бо тут головна річ — око бистре і розум хитрий. Слухайте ж, який у мене план. Вороже військо буде літати в повітрі. Але нам про нього байдуже. Ходімо просто до Короликового гнізда й заберемо у неволю його дітей. Як тільки їх будемо мати в руках, то присилуємо старого Королика, щоб закінчив війну і піддався нам, і тоді ми виграємо.

— Добре, добре! — закричали всі звірі.

— Значить, — говорить далі Лис, — треба нам іти густою лавою, держатися купи, бо там у ворога є й Орли, і Шуліки, і всяка птиця; як будемо йти

врозбрід, вони готові очі повикльовувати. А разом буде безпечніше.

— Правда, правда, — крикнув Заєць, у якого від самої згадки про Орлів аж ноги затрусилися.

— Я буду йти попереду, а ви всі за мною, — каже далі Лис. — Бачите мій хвіст — це буде у нас бойовий прапор. Усі пильно дивіться на мій хвіст. Поки я його буду держати просто догори, то, значить, можна йти сміливо. Як я запримічу якусь засідку, то зараз схилю хвоста трохи нижче; то знак для вас, що треба йти трохи помаліше й обережніше. А коли вже зовсім біда буде, тоді підібгаю хвіст між ноги, а ви всі тоді втікайте щодуху.

— Славно, славно! — закричали всі звірі й дуже вихваляли Лисову розсудливість. Комар, вислухавши весь той премудрий план, полетів до Королика і розповів йому все докладно.

На другий день чуть світ зібралися звірі в похід. Земля дрижить, гілля тріщить, рев, крик та писк по лісі, — аж страх пробирає. А з другого боку птахи почали злітатися: повітря шумить, листя з дерев сиплеться, крик, гамір, крякання. Густою лавою йдуть звірі просто до Короликового гнізда; густою хмарою літає понад ними пташня, але не може їх спинити. Та старий Королик про це не дбає. Побачивши Лиса, як він гордо марширує попереду війська з хвостом, мов свічка, піднятим угору, він гукнув Шершня й каже до нього:

— Слухай, небоже! Бачиш ти он того Лиса? Це ворожий генерал. Лети щодуху, сядь йому на живіт і жали, що маєш сили.

Шершень полетів, та й просто Лисові на живіт. Почув



Лис, що щось там лазить у нього по животі; от-от би хвостом одігнати, але ні, його хвіст зараз — бойовий прапор, не можна! Аж тут Шершень як шпигне Лиса в саме болюче місце!

— Ой лишенько! — скрикнув Лис і спустив хвіст наполовину.

— Що там? Що там? — загомоніли звірі.

— Мабуть... якась... засідка, — пробубонів Лис, а сам аж зуби зціпив з болю.

— Засідка, засідка! — пішов голос поміж звірами. — Обережно, бо засідка.

Але в цей час Шершень як вжалить Лиса щосили! Лис як завие з болю, як підскочить угору, підібгав хвіст поміж ноги та ходу! А звірі вже не питали, що там сталося, а з переполоху кинулися тікати, куди хто міг, одні через других. А Птахи, Оси, Комарі, Шершні за ними, на них, б'ють згори, клюють, рвуть, кусають. Страшний був бій! Звірі, які не загинули, порозбігалися й поховалися по ямах, а Королик зі своїми птахами та комахами одержав велику перемогу. Радісно прилітає Королик до свого гнізда й говорить до дітей:

— Ну, діти, тепер можете їсти, бо ми одержали знамениту перемогу над звірами.

— Ні, — говорять Короленята, — не будемо їсти, поки Ведмідь не прийде сюди й не попрохає пробачення.

Що було робити? Полетів Королик до Ведмедевої ями, сів на гілляці над його головою та й говорить:

— Ну, Бурмило, а будеш воювати з Короликом, га?

А Ведмедя, що в війську йшов із самого заду, під час переполоху добре-таки Кабани, Сарни та Олені ратицями попід ребра потолочили, так що він лежав та тільки охав.

— Іди, дай мені спокій, — буркнув він. — І десятому закажу, щоби з тобою не зачіпався.

— Ні, друже, цього не досить, — мовив Королик. — Ти повинен піти до мого дупла й попросити пробачення у моїх дітей, бо інакше тобі ще гірше лихо буде.

Мусив Ведмідь іти й просити в Короленят пробачення.

Аж тоді Короленята задоволюнилися й почали знов їсти та пити.



Іван Франко

Ая *Приблуда* — бродяга, волоцюга.
Присілувати — примусити.

? • Прочитай уважно байку Івана Франка і пригадай відому українську казку, в якій теж розповідається про те, як між пташиним і тваринним царствами почалася війна. І виникла велика незгода з маленького зернятка...

• Поміркуй, про що дуже важливе для людей хотів сказати цією байкою Іван Франко.

☀ Розкажи своїми словами, як люди повинні поважати одне одного, а особливо — власну гідність і гідність своїх дітей.

! Вибери прислів'я, яке, на твою думку, найбільше відповідає змісту цієї байки. Вивчи його напам'ять.

◆ Іди з миром — віднайдеш мир.

◆ Згода дім будує, а незгода руйнує.

◆ З ким поведешся, того наберешся.

◆ Поважай старого і малого — і тебе поважатимуть.

👏 • Розіграйте казку в ролях. Оберіть собі ролі різних звірят та птахів — тих, що згадуються у творі, і які не згадуються, але живуть у лісі й могли би взяти участь у цій великій чварі. Оберіть з-поміж себе «суддів», які спробують мирно залагодити конфлікт.

☀ • Придумайте власну п'єсу: можете зробити виставу костюмованою або виготовити лялькових персонажів.



ДИВОВИЖНА ДРУЖБА

Люблю я бродити по лісі, слухати зелений шум дерев... Ось чому я не пропускаю можливості побувати в лісі у знайомого лісника. Там я всі стежки і всі чудові галявинки знаю.

Приїхав до нього цього літа і був вражений дивовижною дружбою.



Лісник знайшов лисячу нору, розкопав її і забрав лисенят. Одвіз він їх у зоопарк, а одного собі залишив...

Коли вже лисеня піросло, довелося посадити його на ланцюг у дворі...

Ми знаємо казочку про те, що лисиця впіймала півня і понесла кудись світ за очі, щоб поласувати курятиною. Насилу півень обманув ту лисицю...

А тут я натрапив на зовсім інше. Повів мене мій знайомий лісник показати лисеня. А воно вже й величеньке. Кинулося до свого господаря, скавчить стиха, лащить. За нами вбігло рябеньке кошенятко і вже величенький півень...

— Оце дивіться, нерозлучні друзі, — каже лісник.

— З півником у дружбі?! — здивувався я.

— Атож... Ось вийдемо, подивитесь.

Лісник ще погладив свого вихованця, і ми виїшли із загорожі. Стоїмо, дивимося. Лисеня лягло біля своєї будки. Кошеня притулилося до нього, а півень і собі підійшов і сів з другого боку, щось там сидячи подзьобує.

— Ну як вам? — питає лісник і сміється. — Сам уперше в житті таке спостерігаю. І уявіть собі,

коли довго немає півня чи кошеняти, лисеня сумно скавчить, неначе кличе їх. А тільки заявляться, веселішим стає, спокійно собі лежить, як оце й зараз. А півень йому ще й виспівує...

Олександр Копиленко



• Обговоріть, між якими домашніми тваринами найчастіше виникає дружба. А які звірята часто не миряться між собою?

• Що, на вашу думку, робить приятелями навіть звірят?



Розглянь фото і придумай історію чи казку про дивовижну дружбу цих тварин.



• У яких казках, що тобі доводилось читати, тварини допомагали герояві?

• А яка казка розповідає про котика, півника та лисеня?

• Що нового ти дізнався/дізналася про дружбу та друзів?



ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

1. Обміняйтеся враженнями від переглянутих мультфільмів.
2. Створіть усний портрет улюбленого героя мультфільму.
3. Придумайте казкову історію про пригоди звірят.



Розіграйте в ролях казку «Котик та Півник». Кожен учасник/учасниця гри може придумати власного «персонажа» і вставити його в сюжет казки-вистави.



ПРО ДРУЗІВ І ДРУЖБУ

Дружба — це особливий прояв довіри у стосунках між людьми, тваринами, навіть рослинами. Якщо люди вміють подружитися між собою щирими словами, добрими вчинками, спільним зацікавленням та взаємодопомогою, то тварини і навіть рослини, виявляється, теж можуть проявляти до інших звірят та рослин приятельське, доброзичливе ставлення.

Якщо ти спостережливий не лише до людей,



а й до життя в інших царствах природи, то помітиш, що домашні тварини інколи миряться між собою, а деколи бувають непримиренними. Також ти помітиш, що деякі дерева та кущі у твоєму саду відхиляються одне від одного — намагаються

втекти, хоч не можуть цього зробити.



- Обговоріть, які звірі можуть між собою дружити, а які — ні.
- З якими тваринами люди знаходять порозуміння?
- Чи можна дружити з рослинами?



Вивчи напам'ять одне з прислів'їв (за вибором).

ПРИСЛІВ'Я

- ◆ З добрим дружись, а лихого стережись.
- ◆ Людина без друзів, що дерево без коріння.
- ◆ З добрим поживеш — добро переймеш, а з лихим зійдешся — того й наберешся.
- ◆ Краще погана дорога, ніж поганий супутник.



ПРИТЧА ПРО ДРУЖБУ

Було собі двоє друзів. І дуже міцною була їхня дружба. Якось друзі посперечались у мандрівці, і один з них дав ляпаса іншому.

Останній, відчуваючи біль, але нічого не кажучи товаришеві, написав на піску: «Сьогодні мій найкращий друг дав мені ляпаса».

Та й пішли далі мандрувати. За якийсь час вони натрапили на мальовничу місцину з чудовим озером і вирішили скупатися. Той, який отримав ляпаса, ледь не потонув, але друг врятував його. Отямившись на березі, він почав дряпати на камені: «Сьогодні мій найкращий друг врятував мені життя».

Той, який дав ляпаса, а потім врятував життя, запитав його:

— Коли я тебе образив, ти написав на піску, а тепер висікаєш на камені. Чому?

Друг відповів:

— Коли хтось нас ображає, ми маємо написати про це на піску, щоб вітри могли стерти напис. Але коли хтось робить щось добре, треба викарбувати це на камені, щоб жоден вітер не зміг стерти такі слова.

Тож спробуймо писати образи на піску та вирізьблювати радощі на камені!



- Що тобі сподобалося у прочитаній історії?
- Чи траплялися подібні випадки у твоїх стосунках з друзями?



Об'єднайтеся у дві групи. *Перша* обговорює ситуації та вчинки (власні чи своїх друзів), які хотілося б записати на піску, *друга група* — ситуації і вчинки, які хотілося б вирізьбити на камені. Потім обидві групи разом створюють «Книгу добрих побажань» для друзів.



Послухай «Пісню про дружбу».



НА ПОРОЗІ ВЖЕ ЗИМА!



ТРЕТІЙ СНІГ

Уривок

Перший сніг цього року випав дуже рано, ще на початку листопада. Він був мокрим, липким і свого запаху ще не мав.

Пахнув прілим листям, присохлими бур'янами й утомленим вітром, який завжди в лісі трохи розгублений, а часом і боязкий.

Вибравшись ізранку зі своєї хатки на галявині в заростях терену, старанно замаскованої купою сухого гілляччя, їжак Петро зітхнув. Брудні клапті першого снігу скапували поміж гілок, навіваючи думки про застуду, ангіну й гірку мікстуру, яку доведеться пити, пропускаючи школу. А ще про те, що за першим снігом неодмінно прийде перший мороз, а отже, в його рідні кущі скоро навідаються ласі істоти. Бо ягоди терену досягають із першим морозом, а доти вони терпкі й несмачні.

Якщо прийдуть люди, це ще півбіди. Їжак Петро навчився давати з ними раду. В одній із книжок він вичитав, що люди — такі дивні істоти, які дуже залежні від свого зору. Вони бояться того, чого не бачать. Отже, їх легко перехитрити, впливаючи на слух чи, скажімо, нюх. Але нюх у людей не дуже розвинутий. Щоб їх налякати, потрібен гострий і різкий запах, якого їжак Петро видобути не вмів. Тому він поклався на слух — і не прогадав.



Минулої осені, коли люди прийшли до його тернівника, їжак Петро заховався у свою хатку під купою сухого гілляччя й заходився голосно хропіти.

Навіть голосніше, ніж він хропе уві сні. А всі їжаки, щоб ви знали, уві сні хропуть...

— Мамо! Мамо! — зачувши ці звуки, закричала раптом менша на зріст людина (певно, то була людська дитина). — Чуєш: отам у кущах хтось хропе! Ой, як страшно!

Радий такому успіху, їжак Петро захропів ще старанніше.

— Гм, справді... — розгубилася мама. — Хто б це міг бути?..

— Може, це лиха гадюка, якої ти мені завжди наказувала остерігатися?

— Але ж гадюки нібито не хропуть... — ще дужче засумнівалася мама. — Та й гадюки вже мали би спати, донечко. Вони ж іще на Здвиження ховаються по хащах, закамарках і вітроломах...

— Хіба ж то не вітролом? — не вгавала людська дитина. — Бачиш, яка купа гілляччя. А отой хропун десь під ним... Мамо, а може, то ведмідь?!

Старанно хропучи, їжак Петро посміхнувся, уявляючи, як очі малої на цих словах стали великі та круглі.

— Ну, ведмедеві ще ніби рано спати... Але знаєш, дитинко: береженого Бог береже. Краще ходімо звідси від гріха подалі. Бо мало що... Там, на узліссі, хоч і не такий рясний терен, зате безпечніше...

Ну, з такими страхопудами їжак Петро й цього року легко впорається...

Іван Андрусяк

Ая Мікст'юра — ліки у рідкому стані.

- ?**
- Розкажи, як починалась зима для тебе. Чи любиш ти зиму?
 - Розкажи про пташок і звірят, які живуть взимку поруч з нами. Які лісові ягоди легко перезимовують і годують звірят?



Якщо тобі сподобалась розповідь про їжачка, ти можеш прослухати казку Івана Андрусика «Третій сніг» повністю. Коротко перекажи її зміст.



ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

1. Створи усну розповідь «Подарунки зими».
2. Напиши короткий твір-роздум «За що я люблю зиму».
3. Придумай власну казочку або вірш про зиму.



ЗУСТРІЧ З МИКОЛАЄМ

З нетерпінням я чекаю —
нині свято Миколая.
Як надворі стане темно,
він приходить потаємно.

Ще ніхто його не бачив.
Та у ліжечка дитячі
він кладе під подушки
подарунки і книжки.

Хочу я побачить чудо
і сьогодні спать не буду.
Довго-довго я не спав:
все чекав, чекав, чекав...

Починаю вже дрімати...
Миколай зайшов в кімнату,
він схилився наді мною
і лоскоче бородою.

Щось тихесенько шепоче.
Хочу я розплющить очі,
та не можу. Мабуть, сплю.
Миколая я люблю!

Віра Паронова



Послухай пісню про Миколая. Які ще пісні про святого Миколая ти знаєш?





ПОДАРУНОК ВІД СВЯТОГО МИКОЛАЯ

Казка

Осіннє сонце зупинилося в лісі на високій яворині. Заклопотані звірята цього не помічали і займалися кожен своїми справами. Адже зовсім скоро настане зима, тож потрібно до неї як слід підготуватися. Білка з білченятами старанно носили горішки, ховали в дупло, ведмідь лаштував свій барліг сухими гілочками з листям, лисиці міцними лапами виривали глибші нори, щоб не завіяв їх сніжок. От тільки зайчик довговухий бігав від одного куща до іншого і всього боявся. Впаде гілочка з дерева — вже боїться, затріщить сорока-білобока десь угорі — зайчик весь аж тремтить. Довго спостерігаючи за всіма звірятами і радіючи їхнім клопотам, сонечко якось запитало в зайчика:

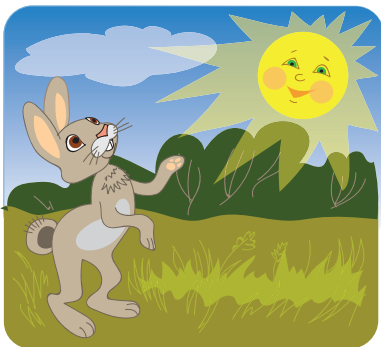
— А чому ти так метушишся і всього боїшся? Збудуй хатинку, як і всі звірята, і тобі там буде зручно й затишно.

На мить зупинилося зайченя і мовило:

— А навіщо? В мене є хатинка, і не одна. Ось ці всі кущики в лісі — це і є мої домівки.

— Тобто весь-весь ліс? — здивувалося сонечко. — А чому не можеш обрати з-поміж них одну, як ведмідь чи інші звірята?

— Е, я так не можу, бо всі інші кущі на мене образяться. Я ж їх відвідую щодня.



— Тому ти і бігаєш цілими днями від однієї хатинки до іншої? — спитало сонечко.

— Так! — відповів, зітхнувши, зайчик.

— Чому ж тоді такий засмучений, якщо в тебе стільки багато хатинок?



— Гм, — нахнюпився зайчик, — зовсім скоро всі кущі та дерева струсять свої листочки, ліс стане не таким густим і затишним, тож мені ніде буде сховатися. І знову на мене буде полювати страшний, зубастий вовк. Я його боюся!

— Коли дерева скинуть своє вбрання, зима їм подарує теплі снігові шуби, щоб не було холодно. А невеличкі кущики загорне в біленькі кожушки. Ось там ти і зможеш перезимувати.

— Сніжок то випаде, — сумно мовив зайчик, — але ж мені потрібно всі хатинки відвідувати. А шубка в мене сіра, здалека видно буде.

Вислухало уважно сонечко нарікання вухастого, перекотилося через ліс і, щоб хоч якось розрадити його, мовило:

— Не журися! Скоро буде святий Миколай усім слухняним на землі роздавати гостинці. Ти б міг теж у нього щось попросити, якщо, звичайно, чемний...

— А що, справді є такий Миколай?

— Справді.

— І він приносить подарунки?

— Я ж кажу тобі, що приносить, — запевнило сонечко.

— Тоді я хочу мати таку шубу, щоб мене ніхто не впізнав! І нарешті перестану боятися вовка.

Сонечко всміхнулося й заховалося за хмаринку. Зайчик ще довго дивився йому вслід, а потім знову заходився бігати по всьому лісу від одного куща до іншого...

Незабаром настала зима. Випав білий пухнастий сніг. У лісі так стало гарно, ніби в казці. Це був зовсім інший ліс, ніж улітку, він розцвів білими сніжинками, які падали на все: на дерева, кущі, травичку, стежини. Сніг навіть припорошив зайця, який від цього став схожим на чарівний білий клубочок.



«От якби в мене була така шубка біленька та пухнаста, я б тоді точно нікого не боявся!» — подумав зайчик.

Дні швиденько збігали. Зима, як справжня господиня, наводила лад серед лісу: то сніжку підсипала, то морозом щипалася. Ганяла сірого ву-

хастого зайця від куща до куща, щоб той не замерз. І одного ранку, коли вухань ще міцно спав під кущем, сталося диво: Миколай одягнув його в білу козушину. Прокинувшись, заєць себе не впізнав: «Що це? Хто це? Це хіба я? Хто це мені такий кожушок подарував? Він такий білий і пухнастий — такий, як я хотів! Я тепер буду, як сніжок! І ніхто-ніхто мене в лісі взимку не помітить! Ура!»

Тупцював, підстрибував, бігав навколо кущів, радів... Заєць таким щасливим давно не був. «Спасибі тобі, сонечко, спасибі тобі, святий Миколаю! Ви, ви... справжні чарівники!!!»

Наближалося велике лісове свято — зустріч Нового року. Заєць вже не міг його дочекатися, щоб показати всім, яка в нього нова шубка. Всі звірята дружно зібралися біля лісової красуні, не було лише вухастого. А той зумисне не поспішав, спостерігаючи зі схованки, як на свято поважно йшли вовк, лисичка, ведмідь, дикий кабан, як летіли снігурі, синички.

Святкування мало от-от розпочатися, а зайця й досі не було.

Лисичка з вовком презирнулися:

— І де це наш боягуз? То завжди першим прибігав до ялиночки, а це щось на нього геть не схоже.

— Може, захворів? — мовив вовк.



Синички заходились закликати:

— Зайчику сіренький, довго не барися та на свято новорічне гарно приберися!

Аж тут зі схованки вийшов зайчик. Він, піднявши вушка високо догори, гордо та поважно ступав по вузенькій стежині в своїй новій кожушині. Та вже нікого і нічого не боявся, бо відчував себе маленьким володарем зими. А коли наблизився до своїх друзів, ті його спочатку навіть не впізнали.

— Хто це? — хтось прошепотів. — У нас в лісі таких немає. Це, мабуть, гість до нас завітав.

Придивившись ближче, звірята радісно вигукнули:

— Та це ж наш зайчик! Який гарний! Його просто не впізнати! А шубка яка! Ви тільки подивіться!

Шуба й справді так виблискувала на сонці, що аж мружила очі. Вона була навіть білішою за сніг! Усі раділи і заздрили зайчикові, а той весело вистрибував довкола ялиноньки. З тих пір за добре серце та ввічливе ставлення вухань має дві шубки: літню — сіреньку і зимову — біленьку.

За Юлією Хандожинською



- Чи сподобалась тобі казка? Чому?
- Якими словами ти змалюєш «портрет» зайчика?



Що означає слово *ввічливий*? Спробуй замінити його словами, близькими за значенням.



Знайди в інтернеті мультфільм про Святого Миколая.



Складіть п'єски про допомогу звірятам та розіграйте їх у ролях.



НІЖНА-БІЛОСНІЖНА

Ніжна-білосніжна — Зима-Королева:
має крила ангела й горде серце лева.
Закувала ріки гострими льодами,
землю всю окутала снігом-холодами.

Хто ж її любитиме — хоч вона й красива?
Тільки милі дітоньки, що чекають дива.
Хоч мороз, хоч віхола, хоч сніги лапаті —
скоро в нас канікули, не сидіти ж в хаті!

Бо в зими, як в ангела, є красиві свята,
на які давно уже ждуть усі малята.
Бо зима, хоч сніжна, — носить подарунки:
під подушки діточкам покладе пакунки.

Ходить з Миколаєм, ходить з колядою,
гурт веселих ангелів водить за собою.
Ми вітаєм зимоньку — нашу Білосніжку,
що дарує кожному свято і потішку.

Марія Чумарна



- Якою ти уявляєш зиму, описану у вірші?
- За що ти любиш зиму? Розкажи.
- Які дива дарує зима? На які свята очікують малята?



Спробуй своїми словами змалювати «портрет» зими.



Послухай пісню про зиму.
Який настрій вона в тебе викликає? Опиши словами,
що відчуваєш, приспівуючи
і пританцьовуючи.



РІЗДВЯНІ ВІЗЕРУНКИ



КОЛЯДКА

Ой, колядо-колядине!
Ішла полем господиня,
з торби жито брала,
ниви засівала:
вроди, Боже, жито
на довгії літа,
на щастя родині
і всій Україні.

Катерина Перелісна



*Іван Сколоздра.
Коляда*



Поміркуй, ким є та господиня, що засіває землю. Чим вона її засіває?



Склади усну розповідь про те, чому саме жито в колядках є таким важливим словом-символом.



Послухай колядки. Вивчи одну з них напам'ять.



Об'єднайтесь у три групи: *перша* — виготовляє пальчикових персонажів вертепної гри з паперу чи пластиліну, *друга* — придумує тексти, а *третя* — добирає короткі віншування з Різдвом та Новим роком.



Оскільки колись колядували з танцями, всі учасники та учасниці гри стають у коло. Ті, хто бере участь у рольовій грі, виконують свої ролі, а решта («колядники») — плескають у долоні, притупують ніжками і співають разом колядки та виголошують свої віншування.



ЗИМОВІ РОЗВАГИ

Для дітей зима — пора щасливих розваг. Особливо, якщо вона — зі снігом і морозами. Взимку діти здавна придумують собі щасливі ігри — то ліплять сніговиків, то катаються на санях, лижах і ковзанах.

А зимовими вечорами колись дітям розповідали казки. І залучали їх до участі в забавах дорослої молоді.



А які дивовижні історії траплялись із тобою? Можливо, щось доводилося чути від дідуся чи бабусі?



РІЗДВО НА ХУТОРІ

Було зимно, бо зима. Було вітряно, бо хтось забув зачинити прохід між двома горами. Було сніжно, бо землі треба чимось укритись.

У маленькій хатинці двоє стареньких готувалися до Святвечора і стиха між собою говорили.

— Ти, чоловіче, — каже старенька, — засвіти ліхтар надворі й не замикай дверей. Бо нині хтось прийде до нас на вечерю.

— Ти так кажеш щороку, а ніхто не приходить.

— А цього року прийде!

— І це ти кажеш щороку.

— І доки живу — буду так казати. Заклич пса до хати, щоб не загавкав і не відігнав гостей. І візьми шапку!

Старий натягнув на голову вухату шапку з витертим хутром, яку носив ще парубком, і вийшов. Його не було досить довго. Видно, вів перемовини з псом, який не хотів покидати теплої буди і чувся у хаті зле. Пес був величеський, кудлатий, з вухами, як у дідової шапки, тільки не витертими, а м'якими й новенькими. Він неохоче зайшов до хати й прогарчав:

— Я не буду тут ночувати, так і знайте! І бліх вам напуцу!



І. Марчук. Ніч на Різдво

— Дивись на нього, — розсердилася старенька. — Блохами лякає! Звісно, куди нашій хаті до твоєї буди! Лягай на соломі, скоро вечерея буде готова.

— Знаю, як скоро! — не вгавав пес. — Як минулого Різдва. Чекали-чекали, а ніхто не прийшов! Ох, який я був голодний і злий!

— Він правду каже, — мовив старий. — Я сам добряче зголоднів.

— А зірку на небі бачив?

— Які там зірки? Мете. Сніг свіжий, світу Божого не видно.

— Ну то сидіть обидва тихо. Нема зірки — нема чого мене підганяти, — наче відрізала старенька.

Старий із псом принишкли, бо знали: буде так, як скаже господиня. Пес улігся на хіднику, одне око у нього позирало в бік дверей, а інше — на стіл, де потрохи ставилися миски зі стравами.

Вода на вареники ніяк не хотіла закипати. Вона теж сподівалася, що гості прийдуть. А вирізані склянкою пампухи не підростали. Ніби навмисне.

Правда, нічого страшного, як будуть гості. З'їдять те, що наготоване, за два дні, і не доведеться дідові і псові обідати та снідати різдвяними варениками, голубцями і капустою цілий тиждень, коли душа просить овочевої легкої зупки.

Пес заплющив очі, щоб не дивились в різні боки. Дід задрімав під гул полум'я в грубці й посвист вітру, тільки бабуся думала, скільки ж ото зараз людей і звірини не мають де голови прихилити, і мріяла, що побачать вони вогник крізь заметіль і прийдуть до їхньої хати. І серце їй заспокоїться.

А стояла хатка самотньо-самотньо, і називалось це місце — хутір. Село і решта світу були за лісом. Влітку ще нічого, але взимку й дороги не було видно. Та і яка дорога — стежечка. Вже й бабуся почала дрімати, бо втомилась.



- Перекажи коротко зміст прочитаного.
- Що в тексті видалося тобі дивним? Які події є реальними, а які — чарівними?
- Чи віриш ти, що в різдвяну ніч люди можуть спілкуватися і з тваринами, і навіть з рослинами? Які історії про це ти знаєш?

Аж тут чи не приснився їй стук у двері — й вона стрепенулась, поправила хустку, що сповзла на чоло. Ні, не приснилося, не причулося.

— Чуєш, старий?

Пес наставив вуха й підняв голову. Не дуже йому подобалось, коли хтось по ночах шастає попід хату, але навіть він розумів, що у Святий вечір лихе не приступить. Дід уже встиг усе покропити свяченою водою: і знадвору, і всередині.

Знову постукало, і якось невлад, несміло чи невміло. Старенька забула, що то дідова честь питати «хто там», і крикнула:

— Заходьте!

Тим більше, що в сінях світилося і надворі також. Досить було натиснути клямку.

Але гість, видно, недочував. Тоді бабуся підійшла і штовхнула двері.

— Ме-е!

Через поріг заглядала біла коза з чорними плямками.

— Тьху! — сказав дід, що вже прокинувся. — Коза!

— А як коза, то вже й не гостя? — розсердилась бабуся. — Заходь, голубонько!

Коза сахнулася від пса, а пес від неї.

— Ходи, бідолашко, до печі. Певно, змерзла!



— Ой, зме-мерзла! — затрясла головою коза.

Бабця вхопила з ліжка коцик, яким вкривала собі ноги, коли сиділа довгими вечорами і вишивала, й закутала ним козу, ще й обняла.



Н. Корф-Іванюк.

Свята

— Нічого, нічого, зараз зігріється!

Дід встав.

Он чого вода не кипить! Стара скраю баняк поставила, і в плиті пригасло. Він посунув, поки бабуса обіймалася з козою, баняк на середину й підкинув дров.

— Хотів би я знати, що ти, кізонько, робиш в наших краях. Заблукала чи як?

— Чи як, — відповіла коза. — Янгол мене до вас привів. Позамітало так, що якби знала, то не пішла б. Та вогник світився і янгол так гарно рукою мені махав, що я не заблукала.

— Янгол? Який ще янгол? — стрепенувся дід.

— Різдвяний, який ще.

«Гм, — подумав дід. — Відколи це ангели посиляють козу людям?»

— Янгол, то й янгол. Дай, Боже, йому здоров'я! — мовила бабуса. — Ми кожному раді!

— Що так, то так! — погодився дід. — Значить, вечеряти скоро будемо. А янгол щось казав тобі?

— Не можна мені розповідати, — поважно мовила коза. — Скоро самі визнаєте.

— Ох, — зітхнула бабуса, і серце їй радісно тенькнуло. — Може, сінця тобі трохи дати підкріпитись?

— Дякую, потім.

Коза прилягла на солому, бо яке ж Різдво без соломи, і заплющила золотаві очі. Страшно їй

було йти через ліс, але тепер усе найважче було позаду.

Не знати, скільки часу минуло, як раптом пес зірвався на ноги і закричав-загавкав, кинувся до дверей.

— Лихо! Рятуйте! Біда!

Він навіть забув, як відчиняти двері. Метушився по хаті, наступив на козу, яка, втім, залишалась спокійною. Все йшло за планом, у який була втаємничена тільки вона. Бабуся схопилась за серце. Дід згадав, як він був колись повстанцем і партизанив у карпатських лісах, очі його спалахнули бойовим завзяттям.

Але наразі ніхто не рушився з місця, тільки коли пес відчинив двері навстіж, одні й другі, й до хати увірвався вітер, дід схопив коцюбу, баба помитий макогін — і кинулись надвір.

Коза дійшла лише до першого порогу. Бо вона знала УСЕ.

Невдовзі у хату вкотились дві закутані постаті, велика й маленька, і стало холодно-холодно від снігу, що вони нанесли, але пампушки враз зробились великі й пишні, готові стрибнути в киплячий смалець, а окріп забулькав.

— Майко, Майко, як же ти нас налякала! — докірливо похитала головою молода жінка. — Ми думали, ти замерзла! А ти втекла від нас, недобра кізонько!

— Та ви самі могли замерзнути! — обурився пес. — Я б цю козу...

— Спершу вітру не було, правда, мамо? — сказала маленька дівчинка, обіймаючи козу. — Майко, як ти тут опинилась?



— Мене янгол привів, — сказала коза.

Дівчинка нахилилась і прошепотіла щось козі на вушко. Та кивнула:

— Знаю.

Гостей роздягнули — і ніхто в хаті не помітив, що вітер стих, і зійшла Зоря, і по всій землі настала тиша.



Повстанська поштівка
«З Різдром Христовим!»

Молода жінка заходилась кидати вареники в окріп, бабуся — пекти пампухи. А дівчинка з козою все шепотілись, не могли наговоритись.

— Пам'ятаю, у 47-му році... — розповідав дід про свій Святвечір у криївці. — Ото снігу намело...

Пес уважно слухав, поклавши голову йому на коліна.

— Перше Різдрво, що ми не разом... — зітхала молода жінка.

Нарешті всі сіли за стіл, а коза і пес біля столу, на соломі. Помолитись і покуштували кутю.

— То тарілка для тата? — спитала дівчинка. — Не їжте, будь ласка, так швидко, бо тато вже йде сюди.

— Не прийде, доню, його з війни не відпустять, — пояснила мама. — Він сам казав.

— Прийде! Прийде! Янгол його приведе! Як нас і нашу Майку!

І тут у двері хтось постукав. А тоді заколюдував:

— Нова радість стала, яка не бувала...

Двері відчинились — на порозі став вояк з пораненою рукою на перев'язі.

— Татку, і тебе янгол привів?!

— Янгол? Сліди ваші побачив: твої, мами й нашої кізки. Я ж розвідник, доню!



— А ми янгола над хатою бачили — я і Майка. Він нам рукою махав.

...Цілу ніч бабуся думала про янгола, а коли вранці проводжали гостей, щось кольнуло їй у серце. Вона побачила свою вишиту сорочку, яка сушилась надворі і яку вона вчора забула зняти. Але не сказала нікому нічого. Та й не була певна, що звичайна стара сорочка може подарувати таке диво.

Шкода, що не розпитала в кози. Тепер треба рік чекати, поки звірі знову заговорять по-людському.

Галина Пагутяк

Ая *Зу́нка* — суп, юшка.

Кля́мка — пластинка з важільцем, якою зачиняють і відчиняють двері, хвіртку тощо.

Ко́цик — ковдра.

Коцю́ба — металеве знаряддя для вигрібання жару з печі.

Кри́вка — військово-оборонна та господарська споруда, розташована під землею.

Макогін — дерев'яний товкачик для розтирання маку, пшона.



• Що найбільше схвилювало тебе в цій історії? Який момент найбільше вразив?



- Обговоріть, яких див очікують цього року багато українських дітей.
- Як можна назвати прочитаний текст — казкою, байкою чи оповіданням? Чим, на вашу думку, відрізняються між собою ці види оповіді?



- Розкажи власну історію про казкові новорічні сни.
- Напиши акровірш «РІЗДВО».

Р _____
 І _____
 З _____
 Д _____
 В _____
 О _____



*Іван Сколоздра.
Колядники*



ВІНШУВАННЯ ДЛЯ ЗАХИСНИКІВ УКРАЇНИ

Ангелики з неба злетіли,
 над полем ізраненим сіли
 і кулі ворожі крильми відбивали,
 і рани бійців у бою лікували.
 А діткам удома приносили вість,
 що скоро прийде найдорожчий їх гість,
 що татко чи братик додому вернеться
 і знову щасливо усім посміхнеться.
 Хай буде щасливою кожна родина,
 хай зло переможе моя Україна!



Вивчи це віншування напам'ять.



ХТО ТАНЦЮЄ НА МОРОЗІ

Хто танцює на морозі,
хто спинився на порозі?
В кожні двері — стук-стук-стук!
подає срібненький звук.
Дзвонить в радісні дзвіночки,
дарувати діток хоче!
Ми впізнали: на поріг
вже ступає Новий рік!
Ми на нього всі чекали
і бажання загадали:
миру в нашій Україні
і дорослим, і дитині,
хай приносить щастя всім
в наш великий спільний Дім!



Марія Іваненко



- Які почуття виникають у тебе з наближенням Нового року?
- Які бажання тобі хочеться загадати на Новий рік? Що ти можеш додати до побажань, висловлених у вірші?



ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

1. Напиши новорічне привітання своєму другу/подрузі чи рідним людям.
2. Напиши листа подяки року, що добігає кінця. Опиши найцікавіші події, що трапилися з тобою у старому році.
3. Придумай віршоване привітання з Новим роком або казочку чи оповідання про святкування Нового року.
4. Назви та опиши пори року. Яка з них тобі подобається найбільше? Чому?



ДИВА НОВОГО РОКУ

На порозі Нового року люди здавна загадують на щасливу долю в наступному році. Колись господарі, святкуючи Новий рік, задобрювали всі сили природи, аби рік був урожайним, а всі вдома — живими та здоровими.

А садівники донині користуються прадавнім секретом пробудження дерев, аби ті добре росли та плодоносили. В новорічну ніч господар виходив із сокирою в сад, стукав топорищем по стовбуру дерева, яке чомусь не родило, і казав: «Якщо і цього року не родитимеш — зрубую!».

Виявляється, дерева таки чують і розуміють нашу мову. Бо після такої «розмови» вони зазвичай рясно плодоносять.

Народна гра, яка теж була пов'язана із закликанням щедрого врожаю, — це водіння Кози, Василя і Маланки. Саме з «оживанням» Кози люди очікували доброго врожаю.



Пограйте і ви в цю веселу гру з колядками, танцями та жартами.

КОЗА

Новорічна гра

Дійові особи гри — Господиня, Коза, Циган, Циганка, колядники.

Кількість дійових осіб можна збільшувати за бажанням. У ватазі колядників можуть бути музиканти, танцюристи та інші учасники.

(Заходячи в хату, колядники вітаються.)

Циган:

Міняю Козу на коня! Добрий вечір, люди добрі, добрий вечір, господине! Дозвольте нас до гурту прийняти, а Козі потанцювати!

Гурт *(співає щедрівку Козі)*:

Го-го-го, Коза! Го-го, білая!

Го-го, сірая! Го-го, бистрая!

Ой, розходилась, розвеселилась,
по всьому дому, по веселому.

Де Коза ходить — там жито родить,
де не буває — там вилягає.

У нас на Слобідці всі хлопці-стрільці
хочуть Козу вбити, шкіру облупити.

Тут Коза впала, нежива стала,
витягла ніжки, не страшні ріжки.

Циган:

Треба їй музику, бо не встане.

Голос із гурту:

А ось і музики на порозі! А ну, утніть щось для
Кози, а то помре, бідолаха.

(Грає весела музика; Коза починає оживати.)

Циганка:

Як добре! Заграйте ще веселіше. Може, Кізонька
одужає.

*(Музики грають, Коза піднімається, починає
стрибати по хаті.)*

Гурт *(співає)*:

Ой, танком, танком, музика рядком,
в сопілочку грають, Козу забавляють.

Щоб наша Коза не смутилася,
щоб наша Коза звеселилася.

Де Коза ріжком — там жито стіжком,
де Коза туп-туп — там жита сім куп.

Господиня:

Дякуємо вам, дорогі щедрувальники, за щед-
рівки ваші голосні та вітання сердешні. Ось вам
гостинці.



Гурт *(співає)*:

Із-за хмари, з-за туману
ясен місяць випливає.

З Новим роком вас вітаємо!

Щастя й радості бажаємо!

Щедрий вечір!

Добрий вечір!

(Гурт вклоняється господарям та йде з хати.)

Ая Утну́ти — тут: заграти енергійно, старанно.

- Чи сподобалась тобі гра?
- Яким символом у новорічній грі виступає Коза?
- Які ще сучасні персонажі можуть взяти участь у цій грі?



НОВОРІЧНЕ ВІНШУВАННЯ

З Новим роком вас вітаю,
новим щастям засіваю:
щоб усі були здорові,
щоб жили в добрі й любові.
Хай приходить Ангел миру
в кожне місто і в квартиру,
всіх людей благословляє,
рідний край охороняє!



Обговоріть, чому лише хлопчики посівали зерном пшениці на Новий рік, а дівчата щедрували на Щедрий вечір.



- Чого ти побажаєш своїй сім'ї, друзям, Україні в новорічну ніч?
- Що, на твою думку, є для тебе найважливішим у житті?
- Чи віриш ти, що в новорічну ніч можуть відбуватись різні дива?

ЗИМІВЛЯ ПРИРОДИ



КОЛИ ЗАСИНАЄ ЗЕМЛЯ

Коли засинає земля,
коли замовкають дерева,
я завжди запитую в казки-зими:
— А куди відлітають душі дерев?
Коли дерево спить, його ніжні листочки
туляться до людей, заглядаючи в шибки вікон,
залишають свої сліди в замерзлих калюжах...
А коли прилине весна —
вони затріпочуть листочками
і повернуться у тіла дерев...

Наталія Гивель, 9 років



Прочитай вірш своєї ровесниці. Що ти знаєш про те, як зимують дерева, птахи, звірята?



Обговоріть, які загадки зими ви хотіли би розгадати.



ПОРЯТУНОК

Немов у білі пута ув'язані світи. Зима приходить люта — від неї не втекти. Наш Зайчик у новенькій пухнастій козушці — та він іще маленький...

— І як її таку сердиту пережити? — він злякано пита. — Вона зведе зі світу, розвіє по світах. У цій пустелі білій усе життя мине, і жодні добрі звірі тут не знайдуть мене...

Аж раптом чує Зайчик — крізь хугу і мороз ридає хтось неначе, у лісі плаче хтось. Наш Зайчик крізь замети як кинеється: — Ко-мусь потрібна допомога! Я прудко обернусь.

Зоддалеку лунає тонесенький той схлип. А вітер завиває... І Зайчик



глип та глип — а тільки скрізь довкола суцільна білотá, і хуга в очі коле, і снігом заміта.

...По лісу довго-довго так Зайчик наш блукав і ледве чутний стогін крізь хугу наслухав. Замерз уже добраче — а все не міг знайти... Хтось там, здається, плаче — а ось уже й затих... Ось він, здається, близько... Та кинешся туди — а там лиш вітер свище, і всі замів сліди. Наш Зайчик із розпуки заплаче й сам ось-ось... Та раптом дивні звуки! Тут нипає ще хтось. Хо́да його скрадлива... Ой лелечко! Дивись! Крізь білосніжне мливо бреде по лісу Лис! У нього нюх чудовий. Він знає, куди йде. Нещасного в діброві раніше він знайде... Скрадається наш Зайчик по лисячих слідах. Уже і сам він плаче...

— Я Лису не віддам нещасного роздерти, я стану з ним на бій! — шепоче так уперто наш Заєнько малий. Та тільки що він вдіє? Адже боїться й сам! Такого лиходія здолать хіба що псам... Аж тут над головою лунає: — Скре-ке-ке! Нечувано! Зі мною уперше отаке! Такого світ не бачив, такого світ не знав, щоби маленький Зайчик на Лиса полював! Ой леле! Це ж Сорока! Вона регоче, бач...

— Ти вчасно, білобока! Ти чула в лісі плач? Хтось, певно, замерза там! Із кимось там біда! Я кинувся шукати — а тут оцей рудань... Зжере він бідолаху. Рятуймо ж бо мерщій! Лети чимшвидше, птахо, і на весь ліс кричи — нехай сюди збіжиться вся добра звірина, гуртом хай злого Лиса відлякує вона.

А я піду шукати...

Сорока: — Скре-ке-ке! Звірят приїде багато, щоб відвернуть лихе!

І пурхнула крізь віти, і крик її розніс прудкий колючий вітер на весь зимовий ліс. І Дятел з сухостою, і Білка із дупла, і Пугач із



Совою, й синичка теж мала — усі летять щодуху. Мороз їм не страшний. Порятувати друга зуміють всі вони...

...А хто ж той друг? Із ранку маленький Їжачок два яблучка-рум'янці і листячка пучок ніс у свою хатинку. Не думав про лихе. Аж тут зірвався вітер — і дерево сухе зламалося і



впало на стежечку тонку, і лапку перебило малому Їжачку. Гілки його накрили, вп'ялись між колючок — і вибратись несила. Загине Їжачок... Здійнялась хуга люта, усе засипав сніг. А він і ворухнутись не може — ані-ні! Замерзне, бідолаха — лютує вже мороз. Кричить — але у хугу хіба почує хтось?

...Він довго-довго плакав. Уже забракло й сліз... Аж ось на стежці раптом з'явився хижий Лис!

— Це хто так гірко плаче? Де мій смачний обід? Ага! Це ти, Їжаче! Обачним бути слід. Тепер із тебе буде і суп, і відбивна...

Та тільки раптом Зайчик з-за дерева зрина:

— Не вийде в тебе, Лисе, okazія така. Тебе я не боюся! Врятую Їжачка!




— Ха-ха! — розреготався на це хитрющий Лис. — І звідки ти узявся? Їжаче, подивись, який, нівроку, бравий з'явився тут народ. Обід мені на славу — і сам стрибає в рот! Ану, який, Зайчиську, із тебе захисник? Лиш підійду я близько — і ти одразу зник...

Він кинувся на Зайця, а Зайчик — стриб убік! Відбіг, заозирався, одначе не утік. Відскочить недалеко і трішки підожде. Здається, так він легко геть Лиса заведе, щоби птахи і звірі звільнили Їжачка... Та тільки не вдалася затія отака! Лис фокуси ці

знає — хитрющі ж бо руді... — З'їм спершу Їжака я, а Зайця вже тоді!

Малята, не хвилюйтесь — нікого він не з'їсть. Вже збіглися всі друзі — Сороки, Білок шість, Синичок, може, двісті і двадцять сім Зайців... Усіх йому не з'їсти, не дасть він раду всім. Ба навіть мудрий Пугач, що вдень зазвичай спить, не побоявся хуги — он на пеньку сидить і дивиться сердито на Лиса із-під вій: — Який же ти неситий! Поганий ти який! Якщо когось, гульвісо, зачепиш ти, то знай: гуртом тебе із лісу ми проженем — і край! Лис пискнув од нестями, заковтуючи злість, — й мигнув лиш за кущами жовтогарячий хвіст. Війнула хуга — й сліду його вже не знайду... Не матиме обіду, хто внадивсь на біду.

Іван Андрусяк

-  Що, на твою думку, перемагає: любов, дружба, злагода, чи хижі бажання нападати на інших та чинити зло?
-  • Обговоріть, чи трапляється подібне у стосунках між людьми, цілими народами та країнами.
- Чому, на вашу думку, кривда все ще живе у світі?
-  Об'єднайтеся у дві групи: прихильники Лиса і прихильники Зайця. Розіграйте сценки за змістом казки.



ДРУГА В СКРУТІ ПІЗНАЄШ

Казка

Уночі пробушувала заметіль — і на світанку ліс став невпізнаним.

На галявині красуються в шубках маленькі ялиночки: їх зовсім завіяло снігом. Метелиця посріблила пишні зачіски струнких сосен, тож тепер вони пишються розкішними сніговими шапками.

Тихо у зимовому лісі вранці. Правда, тиша триває недовго. Десять здалеку доноситься короткий стукіт — це вже клопочеться Дятел.

— Доброго Вам ранку, — про-
пищала пташка коло Дятла.

— Доброго й тобі, — відповів
той, навіть не глянувши.

— Вже трудитесь! Звісно,
їсти ж треба! — продовжила роз-
мову пташечка.

Дятел повернув голову і по-
бачив малесеньку пташку —
меншу за Синичку. На голівці в неї чорна «шапочка»,
а верх тіла — сірувато-бурий.

«І як вона собі дає раду взимку з таким маню-
сіньким дзьобиком? Мабуть, живе впроголодь», —
подумав Дятел.

— Ти хто? Чого не спиш? — спитав.

— Не спиться. Я — Гаїчка; Пухляком мене ще
звуть. Учора випадково почула, як Велика Синиця
розповідала своїй подрузі про Вас. Говорила, що
всмак пообідала поблизу.

— Так, біля мене багато збирається дрібноти.
Я радий, що можу бути корисним.

— Знаєте, ми, гаїчки, робимо запаси на зиму.
Жучок, павучок, мушка — згодиться; насіннячко,
ягідка, зернятко — підійде. Тисячі крихітних ко-
мірчин зробиш: у щілинках кори, під сучком, куди
не досягне ні дощ, ні вітер. Узимку й висушеному
комарику зрадієш. Та хіба всі схованки запам'ятаєш?
Хтось знайде твою комірчину, ти чиюсь — так і зима
минає.

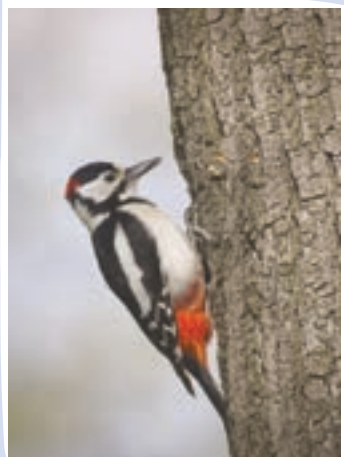
— Я можу тобі допомогти. Перезимуємо, а під кі-
нець літа прилетиш, скажеш, де плануєш складати
запаси. Я споруджу тобі багато зручних комірчин.

— Я Вам дуже дякую, — сказала Гаїчка.

— Коли зроблю, тоді дякуватимеш.

— Я вдячна, що відгукнулись, — щасливо про-
щебетала Гаїчка.





— Зараз поснідай: бачиш, на снігу лежить чимало насіння з шишок.

— Дякую Вам, — розчулено прощобетала пташка.

— Я мушу поспішати. Зараз моя «свита» збереться, а на снігу поки що замало для них насіння.

Гаїчка пурхнула на сніг, подзьобала кілька насінин і знову підлетіла до Дятла. Вона відчула тепло. Але не тільки від їжі. Пташка зрозуміла, що це саме той

друг, котрий завжди допоможе, підтримає.

— Ну що, заморила черв'ячка?

— Дуже вдячна Вам за сніданок. Але черв'ячків я не бачила — там були лише насінинки.

— Смішна! Не про справжнього черв'ячка йдеться, а про відчуття голоду, — повчав Дятел.

— Це так благородно з Вашого боку.

— Перестань! Я нічого особливого не роблю. Шишку засуну в щілину у стовбурі ялини чи сосни, дзьобом розтрощу її: щось я вхоплю, щось додолу впаде. Я ж не можу все подужати. Частина легких крилатих насінин розлітається. І тут починається трапеза — не тільки моя, а й моєї «свити».

— А «свита» — це хто?

— Моя дружина так називає зграйку синичок, повзиків, які видзьобують усе, що падає з мого столу. Але не тільки насіння любляють мої друзі. Ти, мабуть, бачила неподалік цього дерева суху сосну. Я зняв із неї кору, бо її дуже пошкодили комахи. Дістаю звідти личинок короїдів, златок, усачів. І не лише для мене є пожива.

— Як це спритно у Вас виходить!

— У нас, дятлів, усе пристосоване для того, щоб лікувати дерева: міцний дзьоб, довгий липкий язик — майже 15 сантиметрів.

— Такий довгий? — скрикнула Гаїчка.

— Він ще й з гострими твердими шипами, на які я наколюю комах. Хвіст теж мені допомагає: ним я впираюся в стовбур, коли працюю. Я тебе спитав, чому не спиш. Моя «світа» не летить так спозаранку. Вони знають, що спочатку мені треба попрацювати годину-дві, а тоді вже й для них буде пожива. І так дякують, і так щебечуть — аж на душі стає тепло й весело.

— Ви такий добрий! — сказала Гаїчка.


— У лісі не можна бути злим і жадібним, — відказав Дятел. — Дерево дало тобі поживу — поділися з іншими.


— Ви не проти, якщо я буду прилітати сюди вдосвіта? Мені дуже хочеться бодай щебетом Вас розвеселяти. Бо що я можу?


— Звичайно! Завтра на світанку тебе чекатиму.

Мирослава Чорна

 *Світа* — почесний супровід.

-  • Коли і де відбулася зустріч Гаїчки-Пухляка з Дятлом?
• Що розповіла Гаїчка про свої турботи на зиму?
• Як «лікує» дерева Дятел?

 Досліді значення висловів: «Заморити черв'ячка», «У лісі не можна бути злим і жадібним».

 Опиши дятла своїми словами.



ПТАХИ ВЗИМКУ

Усе життя птахів узимку цілковито підпорядковане пошукам їжі, адже світловий день короткий, а втрати сил та енергії значні. Птахи майже весь час

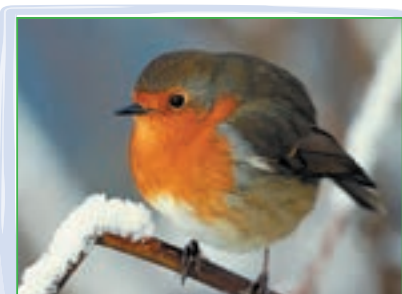
тримаються поряд зі своїми кормовими ділянками. Деякі з них, синиці, сойки, горіхівки, ще з осені роблять запаси насіння, ховаючи його під корою, в тріщинах гілок тощо.

Напевно, немає потреби доводити користь підгодівлі птахів, яка взимку є одним із найреальніших шляхів допомоги пернатим. Така допомога дає можливість багатьом птахам вижити...

Зимова підгодівля птахів має корисні наслідки для людини. Наприклад, вона дозволяє відвернути увагу птахів від видзьобування бруньок на плодкових деревах. Але найголовніше — служить для приваблення пернатих у місця, де вони можуть принести велику користь у період вигодовування пташенят комахами-шкідниками.



Чикотень



Вільшанка

QR Завантажуй електронний додаток і прочитай текст повністю.



- ?** • Чому взимку потрібно підгодовувати пташок?
- Зроби разом із рідними годівнички та підгодовуй пернатих друзів.

QR Відшукай в інтернеті та переглянь відеоролик про те, як зимують звірі.

? Чим, на твою думку, людина може допомогти звірятам у холодну пору?



СИНИЦЯ

Синичка дзьобала сало,
прив'язане до вікна,
а потім сала не стало,
та все прилітала вона.

На скрипці грала під хатою,
але не просила їди,
бо стала сама багатою —
минулися холоди.

Із вдячності пташка грала,
неначе скрипаль-корифей.
А хата їй відповідала
щасливим сміхом дітей.

Дмитро Павличко



Пограйте в лісову школу. Об'єднайтеся у дві групи, тобто два класи. У *першій групі* будуть навчатися лісові звірята (лисички, вовчята, зайчики, білочки та інші), а в *другій групі* — пташки. Оберіть двох «учителів», розподіліть між собою ролі. Тема уроку: «Як правильно харчуватись» (для пташок); «Як правильно полювати» (для звірят).

НАРОДНІ ПРИКМЕТИ

- ◆ Якщо багато снігу — багато хліба.
- ◆ Ворона сидить уранці на верховітці й каркає — на завірюху.
- ◆ Горобці ховаються у хмиз — на мороз або перед завірюхою.
- ◆ Грім узимку — на сильні морози, а блискавка — на бурю.



НАТОМИЛАСЬ ЗИМА

ЛІТО ЗИМУ ДОГЛЯДАЄ



Легенда

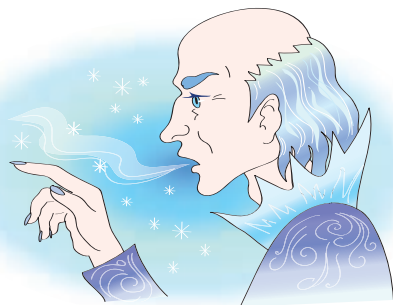
Коли світ ще не було поділено на Ніч і День, коли не було в ньому Холоду і Тепла — цвіли собі квіти, росли дерева і трави, звірята могли бігати, куди їм заманеться.

Але раптом щось трапилося. Може, наша планета почала надто швидко крутитися — і сонячне проміння не встигало облітати її водночас. І почало зігрівати то один бік Землі, то другий. Так настали Ніч і День. А з ними прийшли Холод і Тепло.

Стали вони сперечатися, хто важливіший. Та й вирішили поділитися, як це зробили Ніч і День: вдень одні пташки та рослини ростуть і працюють, а вночі — інші. Тепло оселилося на тій частині планети, яка ближча до Сонця, а Холод — на тій, що далі від сонячного світла.

Але земні створіння не можуть жити без тепла: коли земля занесена снігом і на ній лютують морози — важко вижити і рослинам, і звірам.

Порадилися Холод і Тепло — і вирішили, що хазяйнуватимуть по черзі. Зимою назвали ту пору року, коли господарює Холод: тоді земля дає природі можливість відпочити, як Ніч. Взимку все навколо



засинає. А Літо — таке ж яскраве і тепле, обернуте личком до Сонця, як День. І так само, як День, трудиться, аби прогодувати весь світ, який уночі відпочиває.

Літо дбає, аби сонечко достатньо зігрівало землю, але не пересушувало її. Тому розсипає по небу хмарки, що дають рослинам затінок і щедро поливають землю дощами.

Літо вирішило дбати про Зиму. Воно рясно родить плоди, якими взимку можуть прогодуватися і тварини, і люди. А ту пору року, яка відчиняє двері із Зими до Літа, назвали Весною. Це — ніби ранок природи. Осінню назвали пору року, схожу на вечір: восени вся природа готується до зимового сну.

І саме тому, що в природі панує мир, життя на планеті Земля стало барвистим і цікавим.



- Поміркуй, як літо дбає про зиму.
- Чим, на твою думку, схожі між собою, а чим різняться осінь і весна?
- Яка пора року тобі найбільше до вподоби?



Розіграйте діалог. Оберіть з-поміж себе головних персонажів — Зиму та Літо, котрі мають створити свої «гурти підтримки»: до Зими можуть долучитися Мороз, Хурделиця, Вітрюган, Ожеледиця, Сніговій та інші помічники; поряд із Літом участь у грі можуть брати Весна, Весняний Шум, Сонце, Весняний легіт, Дощик, Грім та інші її помічники. Окремо у грі беруть участь музиканти, танцюристи, пташки і звірята.



Зима і Літо стають одне навпроти одного і починають суперечку. Вони разом зі своїми помічниками намагаються переконати протилежну сторону в тому, що саме одному з них належить право панувати на землі. Виграє той, чиї «аргументи в дискусії» будуть більш переконливими.





ВОНА БУЛА УКРАЇНКОЮ



25 лютого народилася видатна українська поетеса — Леся Українка. Її справжнє прізвище було Лариса Косач. Але змалечку дівчинка так полюбила свій рідний край, його мову, природу і звичаї, що вирішила в літературу увійти як дочка свого народу.

Мати Лесі Українки теж була відомою письменницею, вона друкувала свої твори під псевдонімом Олена Пчілка. Саме мама стала найбільшою учителькою майбутньої великої поетеси: маленька Леся всі знання здобувала вдома, — і прославилася на весь світ своєю мудрістю й талантом. А ще вона стала співцем свободи, волі. Бо нема більшого дару в людини, ніж вільна воля.



ДО ДІТОЧОК

Годі, діточки, вам спать!
Час давно вже вам вставать!
Гляньте: сонечко сміється,
в небі жайворонок в'ється,
в'ється, радісно співає —
він весну вам сповіщає!

А весна та чарівниця
щиро вам несе гостинця;
пташка, рибка, звір на волі,
Божа пчілка, квітка в полі —
всі весною оживають,
весну красну прославляють.

Олена Пчілка



Чи сподобався тобі вірш? Для кого, на твою думку, писала вірші мати Лесі Українки? Чи доброю вона була вчителькою для своєї дочки?



Прочитай вірші Лесі Українки.

ТІШСЯ, ДИТИНО

Тішся, дитино, поки ще маленька,
ти ж бо живеш навесні,
ще твоя думка літає легенька,
ще твої мрії ясні.

Мрія полине із думкою вкупці
геть у далекі світа, —
крил не втинай сизокрилій голубці,
хай вона вільно літа!

Чи пам'ятаєш ти казку-дивницю,
як то колись принесла
тую цілющу-живущу водицю
дрібна пташина мала?

Їй не страшні були дикі простори,
скелі і хвилі морські,
перелітала найвищі гори, —
мала крильцята прудкі.

Так твоя думка швиденько полине,
тільки їй волю даси,
і принесе з чарівної країни
краплю живої роси.

І як приступить журба невсипуца
та до серденька твого, —
тая росиця цілюща-живуца
буде жити його.

Хай же та мрія із думкою вкупці
лине в незнані світа, —
крил не втинай сизокрилій голубці,
хай вона вільно літа!

Леся Українка





БУЛА ВЕСНА

Була весна весела, щедра, мила,
промінням грала, сипала квітки,
вона летіла хутко, мов стокрила,
за нею вслід співучії пташки!

Леся Українка



- Із чим письменниця порівнює мрії?
- Чому для людини так важливо мріяти?



Що таке, на вашу думку, воля? Чому вона важлива і для пташок, і для людей?



Катерина Білокур.
Щастя



Марія Примаченко.
Галочка літає



Опиши своїми словами, що ти бачиш на картинах Катерини Білокур та Марії Примаченко.



Що в них подібного?



В КРАЇНІ СОНЯЧНИХ ЗАЙЧИКІВ

Уривок

Братик Сяйвик

Не гаючи часу, Веснянка почав збиратися в дорогу. Курточку свою він зняв і повісив на гілці у жасминовій хатинці дядечка Яся. Адже в кишені курточки сидів пан Морок, і його треба було залишити. Щоправда, пан Морок, якби захотів, міг би



вилізти з кишені, забратися Веснянці хоча б під пахву або в вухо і таким чином втекти з Країни Сонячних Зайчиків. Та дядечко Ясь казав правду — пан Морок не збирався залишати Країну Сонячних Зайчиків. Він сподівався довести свій підступний план до кінця.

Дядечко Ясь провів Веснянку аж до чарівного дзеркала. І знову Веснянка опинився в жовтому непроглядному тумані. Від дядечка Яся Веснянка вже знав, що по той бік дзеркала, біля входу в Країну Сонячних Зайчиків, його чекатиме місячний зайчик, братик Сяйвик. Цей місячний зайчик показуватиме Веснянці дорогу. А дорога далека й важка. Пугач і кажани однесли плащ пана Морока в дрімучий ліс і сховали у шалині на старезній вербі серед густих віт омели. Місячний зайчик братик Сяйвик помітив це і знає туди дорогу.

Омела — це рослина-паразит. Вона росте на дереві і п'є з нього соки. Може, ти бачив на гілках деяких дерев зелені густі шапки — немов пташині гнізда? Влітку вони ховаються серед листя і малопомітні. Зате добре їх видно взимку та восени, коли дерева стоять голі, безлисті. Ото і є омела. В народі її називають «відьминою мітлою». І дуже влучно називають. Тому що це справді диявольська рослина. Там гніздяться піддані Королеви Глупої Ночі. Там часто ночують кошмари й жахливі сни. І не дивно, що чарівний плащ пана Морока був захищений саме в омелі. І от Веснянка навпомацки пробирається крізь жовтий туман чарівного дзеркала. Ще один крок — і раптом темрява огорнула хлопця. Він вийшов з чарівного дзеркала. На землі була ніч.

І темрява ночі після яснопроменистого світла Країни Сонячних Зайчиків на мить засліпила Веснянку.

Коли очі його призвичаїлись до нічного мороку, він побачив, що знову стоїть на березі озера. І якби він не знав, то ніколи б не подумав, що оце озеро, по якому котяться хвилі, може перетворитися на чарівне дзеркало, а за цим дзеркалом лежить Країна Сонячних Зайчиків.

Веснянка оглянувся довкола, шукаючи очима братика Сяйвика. Й одразу побачив його. Братик Сяйвик сидів на камені і чухав лапкою за вухом. Веснянка вперше бачив місячного зайчика і з цікавістю розглядав його. Він був точнісінько такий, як сонячний, тільки не жовтий, а сріблясто-білий, тому що був зроблений не з сонячних променів, а з місячних.

— Ну що ж, ходімо, — сказав братик Сяйвик. І вони рушили в дорогу.

Так, це була важка подорож. Через безводні пустелі, через гори, ущелини і яри. Місячний зайчик легко й нечутно біг попереду, а Веснянка, спотикаючись і до крові розбиваючи коліна, дибав за ним.

Опівночі вони підійшли, нарешті, до густого дрімучого лісу. В суворому мовчанні стояли тут велетенські вікові дерева. З гущавини долинав

таємничий шурхіт, чиїсь обережні кроки, приглушений рев — то нічні хижакі йшли на полювання. Десь далеко-далеко кричав пугач, немов жалібно плакала хвора дитина...

Веснянці було страшно. І коли б не місячний зайчик, який, то зникаючи, то знову з'являючись, мелькав серед густих



віт, хлопчик, мабуть, зовсім розгубився б у цих непролазних страшних заростях.

Від втоми підламувалися ноги. І нарешті, вийшовши на невеличку, залиту місячним сяйвом галявинку, Веснянка безсило опустився на траву.

— Ох, не можу більше! Треба відпочити!

— Що ж, давай відпочинем, — погодився братик Сяйвик, уможуучись на листі папороті.

Поряд з Веснянкою ріс невеличкий кущик, що ряснів червоними ягідьми. Вони так смачно виблискували, що зголоднілий Веснянка не витримав, зірвав кілька ягід і вже підніс був до рота, щоб з'їсти. Але тут місячний зайчик підскочив на своєму папоротнику і скрикнув:

— Не смій їсти! Викинь! Зараз же викинь!

Веснянка здивовано глянув на нього, але ягоди їсти не став.

— Та чи знаєш ти, що це таке? — сказав братик Сяйвик. — Це ж вовчі ягоди. Ними можна отруїтися. Їх навмисне розводить на землі Королева Глупої Ночі. Навесні на цих кущиках розквітають гарні рожево-лілові квіти, схожі на бузок. Запах цих квітів отруйний. Вони цвітуть для того, щоб отруїти нас, місячних та сонячних зайчиків. Адже Королеві Глупої Ночі добре відомо, що ми харчуємося запахом квітів. Та ми давно знаємо секрет цих підступних квітів Королеви і ніколи їх не нюхаємо. А коли квіти відцвітають, на кущиках з'являються ягоди. Вони призначені для отруювання людей. Отже, бережись цих ягід і ніколи не бери їх до рота.

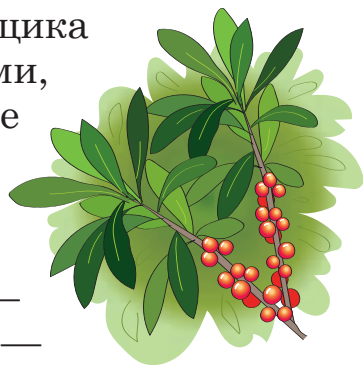
Після слів місячного зайчика червоні ягоди здалися Веснянці огидними і ніби



налитими кров'ю. Він зірвав з кущика геть усі ягоди і розтоптав ногами, щоб хтось з людей ненароком не з'їв їх. Веснянці навіть гидко було залишатися на галявині, де ріс цей поганий кущ.

— Знаєш, я вже відпочив, — сказав він місячному зайчикові. — Ходімо далі.

І вони знову рушили в путь...



Всеволод Нестайко

Ая *Шалина́* (діал.) — хаща.

- ?** • Яких персонажів ти ще можеш придумати для казки?
- Хто з казкових персонажів тобі найбільше до вподоби?
- Чим схожі між собою Веснянка і братик Сяйвик?
- Склади короткий план оповіді.

QR Якщо тобі сподобались пригоди Веснянки, ти можеш послухати аудіозапис книжки Всеволода Нестайка «В Країні Сонячних Зайчиків».

👥 • Об'єднайтеся у дві групи. Створіть своє «коло друзів і подруг».

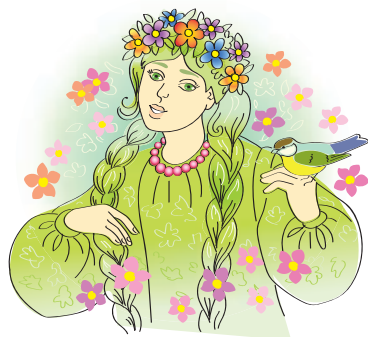
☀️ • Намалюйте чи просто опишіть словами друзів Веснянки та Сяйвика. Хто з них може дружити між собою, а хто — ні?



ВЕСНА

Вірш-гра

Мила, сонячна, красна —
прилетіла вже весна.
Водить з нами хоровод,
засіває наш город!



Дівчинка «Весна» у зеленому віночку ходить по колу і «засіває» діток, бажаючи кожному щось приємне і радісне. Наприклад: «Засіваю тебе радістю і здоров'ям»; «Засіваю тебе гарними друзями»; «Засіваю тебе гарними успіхами у школі» і т.п.

Коли вона не може швидко придумати наступне побажання, учасник/учасниця гри може висловити «Весні» своє побажання. «Весна» відповідає: «Все буде так, як забажаєш!».

- ☀ Проведіть гру і доповніть її побажаннями для рідної України та її захисників/захисниць.



ЗАГАДКИ

- ◆ Їде лісом віз
то вгору, то вниз.
По хмарці біленькій
весело стрибає,
і діток, і квіти
весь день звеселяє!
- ◆ У віконце задивився,
по підлозі покотився,
потім стрибнув у водичку —
і зігрів дитячі личка!
- ◆ Біла овечка
по небу гуляла,
сонце зустріла —
в кишеньку сховала!



А ВЖЕ ВЕСНА СКРЕСЛА



РОЗЛИЛИСЯ ВОДИ

Веснянка

Розлилися води на три броди.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна красна,
зілля зелененьке. У-у-у!

Що в першому броді зозуленька кує.

Гей! Діти-квіти, весна красна,
зілля зелененьке. Ку-ку!

Що в другому броді соловей щєбєчє.

Гей! Діти-квіти, весна красна,
зілля зелененьке. Тьох-тьох!

Що в третьому броді сопілонька грає.

Гей! Діти-квіти, весна красна,
зілля зелененьке. Ду-ду!

Зозуленька кує, бо літєчкò чує.

Гей! Діти-квіти, весна красна,
листя зелененьке. Ку-ку!

Соловей щєбєчє, садки розвиває.

Гей! Діти-квіти, весна красна,
листя зелененьке. Тьох-тьох!

Сопілонька грає, на грання скликає.

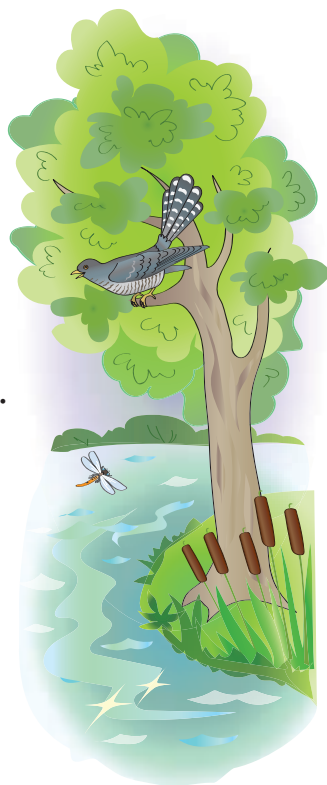
Гей! Діти-квіти, весна красна,
зілля зелененьке. Ду-ду!

Ая *Бро́ди, брі́д* — мілке місце річки, в якому можна переходити на інший бік.

QR Послухай веснянку «Розлилися води» у виконанні Вікторії Святної. З яким настроєм її виконує співачка?



? Розкажи своїми словами, на які три броди розливаються весняні води. Які пташки оспівуються у веснянці?





Микола Глущенко. Весна



Розгляньте картину відомого українського художника Миколи Глущенко. Чи передає він на своїй картині весняний настрій? Яким поєднанням барв створює художник весняний настрій?



- Якими словами ти опишеш весняний настрій у природи та людини?
- Чому все в природі радіє, коли настає весна?



ЗАВДАННЯ НА ВИБІР

1. Створи усний опис картини «Весна».
2. Напиши опис весни за текстом веснянки.
3. Придумай вірш або казочку про весну.



ЧОМУ ВІН ЧУМАЦЬКИЙ?

Навесні небо ясне і прозоре. Поглядаючи в нього, люди шукали «підказок»: як сіяти в полі, як господарювати. Початок весни в давній Україні був початком далеких мандрівок. Молоді козаки збиралися на Січ, а чумаки вирушали в далеку дорогу на південь, аби привезти з Криму сіль та деякі заморські товари. Тепер «далекобійники» їздять з країни в країну на великих автомобілях, які називають фурами, — як колись чумаки називали свої вози. Запряжені волами, вози рухалися дуже повільно. Зате часу на

споглядання зоряного неба та вслухання в голоси степу в чумаків було набагато більше, ніж у сучасних водіїв. Дорогою до далекого Криму чумаки, як і козаки в степу, орієнтувалися по зорях. Вони дивилися в небо і бачили у ньому довгу світлу смугу, яку називали Чумацьким Шляхом, або Станом, Становищем: місцем ночівлі під зорями. А цією світлою смугою на нашому небі є Галактика — наша велика космічна зоряна родина.

Згідно з легендою, перші чумаки, їдучи з Криму, позначили дорогу сіллю, яка сипалася з дір в мажарах (возах). Кажуть, Господь переніс соляну дорогу на небеса. З того часу чумаки знали шлях по сіль і додому.

Ще вважали, що Чумацький Шлях — це небесна дорога для людських праведних душ, які летять по цій дорозі в рай, а грішні — до пекла. Птахи по ньому восени відлітають у вирій, а весною повертаються.

Ая

Чумак — візник і торговець, який перевозив на волах сіль, а також інші товари для продажу.



Чумацький Шлях



Іван Сколоздра.
Чумацький Шлях



ЗАДИВЛЕНИЙ У НЕБО

9 березня народився великий співець і пророк України Тарас Шевченко. Вважалося в народі, що саме цього дня відкриваються брами небесні — і сходять на землю великі праведні душі. А ластівки вилітають з вирію, аби принести на своїх крильцях весну. Як і на Стрітіння, цього дня закликали весну, випікаючи жайворонків. А Тараси відзначали іменини. То ж Тарас Шевченко, як і ластівка, приніс собі велике ім'я, а Україні — весну.

Тарасова душа завжди була задивлена у небо. Малим він любив дивитися на Чумацький Шлях і слухати неймовірні оповідки свого діда Івана...



Пам'ятник Т. Шевченку в с. Шевченковому на Черкащині.
Скульптор *Анатолій Куц*



- Що тобі відомо про Чумацький Шлях і про зорі?
- Чи подобається тобі дивитися в небо?
- Про що ти мрієш, задивляючись на зорі?



Створіть усний опис картини Івана Сколоздри «Чумацький Шлях» або сюжет якоїсь казкової історії.



Пригадай, які твори Тараса Шевченка ти знаєш.



ЧОРНИЙ ШЛЯХ

Уривок з повісті «Тарасові шляхи»

Скільки тих шляхів на світі і куди вони всі ведуть! Увечері сяде дід на призьбі, малий Тарас коло нього, показує дід на темне небо, на чисті зорі і каже:

— Ото Чумацький Шлях!

Дивно, що й на небі шляхи, тільки хто ж ходив ними, невже чумаки?

— Ото їдуть, їдуть мажами, навколо самий степ та тиша і ковила не шелесне. Глянуть на зорі — ото їм і дорога, — показує дід.

— А вони ж, чумаки, коло нас Чорним шляхом їдуть? — питає малий Тарас.

— Еге ж, Чорним, — покивує головою дід, і довгі сиві вуса аж до грудей звисають.

Чорний шлях Тарас добре знає. Він проходить повз їхнє село, повз самісіньку хату, бо хата їхня саме край села стоїть, кособока, старенька, як бабуся з підсліпуватими очима. Цим шляхом ходять і тато, і мати на панське поле, як його не знати!

— А чого він Чорний, тому що чумаки чорні? — І дивно Тарасові. Їдуть, їдуть чумаки, чорні, засмаглі, своїм Чорним шляхом, степами, селами, такими, як їхня Кирилівка, а потім шлях цей аж на небо



Сергій Васильківський. Пейзаж з волами

веде, і на небі його вже Чумацьким звуть, бо там зорі світять, і від них, звичайно, дуже видно і ясно, як удень.

Та дід сміється і хитає головою:

— А того він Чорний, що страшний.

Тільки хотів Тарас розпитати, чому ж він страшний, як покликкала Катруся, що спати вже час. Ех, шкода, що дід не доказав.

Удень нікого розпитатися. Матінку і тата, тільки на світ займається, вже на панщину женуть. Удома хазяйнує старша сестра Катруся, а їх же, дітей, п'ятеро, за всіма доглянь, усіх нагодуй, а самій ще тільки чотирнадцять років.

Хоча й кажуть люди: «Година вам щаслива, щоб ви бачили сонце, і світ, і діти перед собою», та невелика радість оті діти у кріпака, бо й не бачиш їх перед очима. Ростуть, як бур'ян — ні їх нагодувати, ні їх приголубити. А там виростуть — підуть поневірятися по наймах, та це ще й добре; а то як заберуть до панського двору або в москалі (москалями в ті часи називали солдатів) хлопців віддадуть, тоді вже прощайтеся!

Катруся, дарма що невеличка, бігає, порається, турбується про всіх, ще час знайде квіти коло хати полити та прополоти. Хоч і стара хата і покрівля вже почорніла, та як зацвітуть Катрусині чорнобривчики та маки — веселіше стане на серці, і Катрусі вже й не шкода, що не бігала вона з дівчатами гуляти, а все коло роботи, все ніколи їй...



Оце вже він утік від свого товариства, заховався в густих кущах калини і замріявся. Він любить

отак — заховатися десь у бур'яні чи в калині, задивитися на небо і мріяти, мріяти... Зараз воно синє-синє —небо над головою, і здається йому, що це великий високий дах, а там, удалині, десь, на обрії, дах цей спускається до землі.

«Там його стовпи залізні підпирають! — думає Тарас. — За горою, напевне, як іти і йти цим шляхом, так можна й до стовпів добрести і побачити, що за тими стовпами. А як на могилу, що за селом, злізти, то, може, й видно їх...»

Микита, старший брат, мабуть, уже бачив ті стовпи, бо як батько чумакував, то брав його з собою до Одеси. Але ні, краще не питати Микиту, краще самому піти на могилу й подивитися.

Тарас вилазить із своєї схованки, підтягає міцніше **очкурець** на штанцях, як годиться всякому мандрівникові, і біжить до могили. Це треба долиною, потім левадою, потім ще трохи долиною, а там і могила; він до вечора ще встигне.

Могила висока-висока. Казав дід — там поховані славні козаки. Уночі страшно дивитися на неї. Мабуть, виходять ті козаки з могили, гомонять між собою. І цікаво, і страшно! А зараз не страшно — адже ще день, і сонечко тільки хилиться до гори. Пробіг він леваду, пішов повільніше.

Чому, як лежав він, здавалося зовсім близько, а тепер — іде, іде, а ще й до могили не дійшов. От, нарешті, могила. Зліз він на могилу, бачить — унизу з одного боку село, усе в садах. З-за гіллястих старих верб та струнких



Олег Шупляк.
У бур'янах

тополь видно дерев'яну темну церкву з трьома банями й залізними хрестами.

І з другого боку село і така ж церква з трьома банями й залізними хрестами. От тобі й на! Це ж його село!

Зупинився Тарас: пізно вже. Ач, і сонце майже все за гору сховалося.

«Ні, — думає він, — піду вже я завтра. Як Катруся пожене корів до череди, я й піду до стовпів. Сьогодні я одурю Микиту... Скажу, бачив ті залізні стовпи, що небо підпирають, а зараз піду додому, он і церкву нашу видно!»

З гори легше, ніж на гору, — скотився і незчувся як. Риплять мажі, поволі йдуть круторогі воли.

— Агей, мої половії! — чути. А десь на задніх возах виводять:

Над річкою бережком
ішов чумака з батіжком,
гей, гей, з Дону додому!

Зупинився Тарас. Розглядає мережані ярма, прислухається до знайомої пісні.

Постій, чумака, постривай,
шляху в людей розпитай,
гей, гей, чи не заблудився!
— Мені шляху не питать,
прямо степом мандрувать,
гей, гей, долю доганять!

— А куди ти, парубче, мандруєш? — спитав його дядько, що їхав паровицею на передній мажі.

Бриль на ньому широкий, з-під нього, як з-під даху, засмагле суворе обличчя видно.

— Додому, — каже Тарас.

— А де ж твоя домівка, небораче?



Пам'ятник
Т. Шевченку
в с. Шевченковому
на Черкащині.
Скульптор
Анатолій Куц

— В Кирилівці.

— Так чого ж ти йдеш до Моринець?

— Я не до Моринець, я до Кирилівки йду.

— А коли до Кирилівки, то сідай, парубче, до мене на мажу, ми й доведемо тебе додому, — проясніло усмішкою суворе обличчя. Підняв, посадив на скриньку, що стояла на передку.

— На, поганяй. Дивись, який чумак!

Дали батіжок у руки, і Тарас, задоволений, гордий, сидить, сєє, як нова копійка. Ще б пак: як справжній чумак додому повертається!

Шлях не спить, не гуляє. Їдуть, риплять на ньому мажі, поволі ступають спокійні круторогі воли. Далеко-далеко вони брели. Переправлялися через ріки, пили вони Дніпрову чисту воду і ревли на рев його непокірних порогів, ступали по цілинних безмежних степах, скуштували на півдні гіркої долини, спочивали коло самого Чорного моря, коло солоних озер. Нелегкий шлях пройшли вони, та, спокійні, міцні, були вірними товаришами в дорозі своїм хазяїнам. І без води не раз засинали й прокидалися, та йшли. І от повертаються додому, везуть сіль, везуть рибу. Рідний спориш уже під ногами. Чують вони — вже близько домівка. Турботливий хазяїн вийме **занози** і зніме надовго важкі **ярма**, а пестлива хазяйка чиститиме й годуватиме своїх сірих, чи полових, чи мурих годованців і доглядатиме до нової мандрівки.

— І мене вдома таке ж мале дожидається, — каже хтось на сусідньому возі. — Чи живі вони там, чи за панською ласкою, може, вже з голоду попухли...

— І де не проїздиш — скрізь однаково, — обізвався рябий невеличкий дядько. — Он за Дніпром кума стрів. Каже — не сила, тікають люди.

— Та то вже так, — обізвався хазяїн мажі, на якій їхав Тарас, — як на пана поробиш, то й цей Чорний шлях білим здається.

— А чого ж він Чорний? — не стерпів, спитав Тарас. Помовчав чумака, потягнув люльку, усміхнувся до Тарасика. Мале таке, біляве, років шість йому, а очі цікаві до всього.

— А того, хлопче, що цей шлях був колись найстрашнішим, найнебезпечнішим. Було на **валку** і розбишаки-харцизяки різні нападуть. Колись самим чумакам і їхати було небезпечно. У степах без запорожців не проїдуть, ну, а ті вже й без стежки стежку вірну знайдуть. Через те й Чорний, що лиха на ньому немало набиралися. Так він за дідів-прадівів звався, так і тепер зветься, бо й тепер лиха не менше.

Хотів ще розпитати Тарас і про запорожців, і про розбишак. От чумаки — такі бувалі люди, усе вони знають! Та бачить — уже насправді їхне село проти гори стоїть.

Закричав весело:

— Онде! Онде наша хата!

— А коли ти вже бачиш свою хату, то й біжи собі! — мовив хазяїн, зняв хлопця і поставив на землю.

— Нехай іде собі! — звернувся він до товаришів.

— Нехай іде собі, — мовили чумаки.

Усміхнувся їм Тарас і чкурнув по дорозі, а чумаки зупинилися «становищем» на останню ніч своєї мандрівки...

Оксана Іваненко



Ма́жа — чумацький віз.

Бриль — головний убір із широкими полями.

Половій — світло-рудий (про масть тварин).

Му́рий — темно-сірий із плямами (про масть).

Кови́ла — трав'яниста степова рослина.

Па́нщина — примусова й безоплатна праця на пана.

Ба́ня — купол; опуклий дах, що має форму півкулі.



Склади короткий план оповідання. Перекажи його вибірково.



Досліді, що означають виділені у тексті слова.



• Опиши, як виглядали чумаки.

• Створи словесний портрет малого Тараса. Що тобі найбільше сподобалося в його характері?



Розіграйте в парах діалоги між Тарасом та дідом Іваном, Тарасом і чумаками, Тарасом і його сестрою.



МАЛИЙ ВІЗ

Казка

Червнєве небо обтрушувало в озеро зорі. Зоряне озеро — як небо, здавалось, **дай нурка** і полетиш. Дмитрик полетів, намацав ногою дно неба, розплющив очі. Вхопився рукою за **дишель** Малого Воза і витягнув його з озера. Прогуркотів небом Великий Віз і заїхав за хмари. А Малий Віз повіз Дмитрика додому.

— Де ти поночі вештаєшся? — запитала Дмитрика мама...

— Витягав з води Віз, — відповів син. Засунув Віз під ліжку і ліг спати.

Ще й заснути не встиг, як закрутилися Вові колеса, і Дмитрик разом з ліжком поїхав у невідоме.

— Чому в невідоме? — заперечив Дмитрик. — Ось минаю село, он Кам'яна гора. Ось і товариство чекає на мене.

— Це тебе ми чекаємо? — взяв руки в боки сивосий козак. — І кого ж це ми дочекалися?

Козаки сиділи біля **куреня**, варили **куліш**, підкидали хмиз у ватру. Чекали кого завгодно — турків, татар, друзів, недругів, але такого дива не сподівалися. На возі — ліжка, а на ліжку хтось спросоння лепече, що вони на нього начебто чекали.

— Ні, пане-брате, таких, як ти, ми не чекаємо. Лежнів серед нас немає, обійдемося і без тебе, — почали козаки одмахуватись руками від лежачого хлопця. Дмитрик сів на ліжку, схопився за спинку, не знає, що йому робити. А козаки ще мить — і за шаблі візьмуться, щоб одігнати від себе ману.

— Згинь з очей! Кінних, піших приймаємо у свій кіш, а ти котися зі своєю «канапою». Там за лісом пани-ляхи п'ють каву, може, тобі до ліжка її подадуть.

Дмитрик розгубився. Йому так хочеться знайти спільну мову з козаками. Почав злазити з ліжка. Воно перехилилось, Дмитрик разом з ним бабахнувся на землю. А Віз, почувши волю, відкотився набік.

— Так тобі і треба, — розсміялися козаки. — Будеш знати, як до нас іншим разом їздити. Тепер спробуєш сам занести ліжка на плечах до дому.

Сивовусий козак узяв велику ложку і затиснув її у Дмитриків кулак.

— Якщо не спиш, то сідай їсти з нами. Поїси і скажеш, чого прийшов.

Дмитрик втиснувся у коло. Одному козакові, вмощуючись, притиснув ногу.

— Ще не встиг познайомитись, а вже з моєї ноги стілець собі робиш! Скільки років



тобі? — запитав козак, якому Дмитрик притиснув ногу.

— Десять, — Дмитрик притиснув ложку до грудей, — скоро десять!

— А нам по триста десять.

— І ви ще не повмирили?

— Чи ти вже навсидячки спиш? — тристадесятилітній козак зачерпнув ложкою куліш і звернувся до своїх побратимів: — Їжте, хлопці, бо помremo з голоду, поки цей хлопчисько повірить, що ми на світі є.

Дмитрик наївся, переcheкав, поки козаки викотили казан, і почав говорити несміло:

— Я маю справу до Івана Сірка. Чи не скажете, де його можу зустріти?

— Еге, отамана Сірка сьогодні не побачиш. Він зараз у Львові, там один письменник книжку пише про нього. І Сірко днює і ночує на дев'ятому поверсі в його будинку. Хоче перечитати написане, щоб той чого не добрехав... Може, ми зможемо залагодити твою справу?

— Та... ми з одним товаришем посперечалися. Я кажу, що за часів отамана Сірка були в козаків підводні човни. А мій товариш не хоче вірити...

— Багато хочеш знати, — хитро усміхнувся старий козак. — Наш отаман саме радиться у Львові, чи називати ті човни підводними. Незабаром прочитаєш про це.

— Чекати довго, — Дмитрик скривився. — Не маю часу чекати.

— Не кривися, як середа на п'ятницю. Як не маєш часу чекати, то сам оглянь човна.

Пішли вони разом до ріки. При березі бився об хвилі човен. Він був



*Антін
Манастирський.
Портрет козака*

подібний до великої жовтої черепашки. Дмитрик захотів витягнути його на берег — не стало сили, тільки хвиля в очі бризнула. Хотів залізти всередину, та козаки не пускають туди і кажуть: лягай швидко в ліжку, бо вже скоро будитимуть тебе.

— А хіба я сплю?

— Не спиш. Але он, на сході, небо заясніло. Козацька ракета ось-ось вистрелить.

— Це ваша ракета? Ви придумали ракету?

— І човна підводного, і ракету, — промовив гордо найстарший козак і почав з товариством віддалятися.

Козацька ракета вистрелила. Стало ясно-ясно. Підводний човен зблід, занурився у воду і швидко зник.

Через кілька днів Дмитрик прийшов до міста. Підгайці — маленьке містечко, за годину можна обійти його вздовж і впоперек. Дмитрик по боках не розглядався, зайшов одразу в книгарню.

— Чи є вже книжка про Івана Сірка? — запитав.

— Немає, незабаром буде.

Чому той письменник бариться? Козаки придумали підводного човна, перші зробили ракету, а книжки про це досі немає. Дмитрик ще трохи почекає. А ні, то сяде він на Малого Воза і сам вирушить до Львова. Обійде всі дев'ятиповерхові будинки — отамана Сірка знайде! Отаман сягне рукою по Великий Віз, і поїдуть вони...

Куди? Про це в книжці не буде писатися. Книжка про козаків, а Іван Сірко ще не знає — Дмитрик справжній козак чи такий собі звичайнісінький шукач пригод.

Оксана Сенатович



У який час відбуваються події, описані в оповіданні?



Дізнайся, що означають виділені у тексті слова.



Обговоріть, що в цій історії є правдивим, а що — вигаданим.

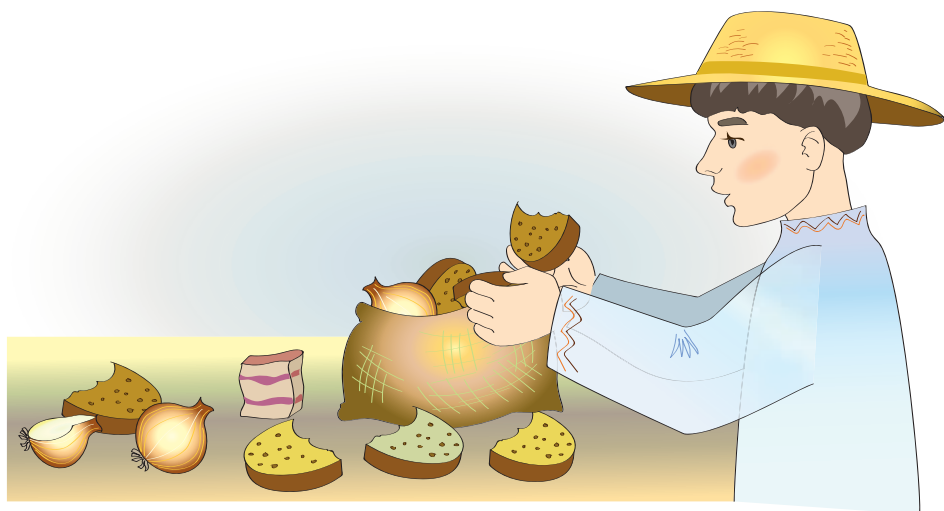


ГОСТИНЕЦЬ З ДОРОГИ

Притча

Поїхав син чумакувати та перед дорогою і питає в батька: «Що тобі, батьку, привезти з далекої дороги?». «А ти мені, сину, привези крихти від своїх обідів: от що недоїси по дорозі — те засуши і поклади в торбинку. Оце і буде найкращий гостинець».

От поїхав син — та по дорозі все крихти від обіду збирає і в торбинку складає. Сміються з нього товариші.



Але коли уже додому повертались, то трапилось їм три дні їхати такою дорогою, що ні села, ні хатинки в дорозі. Стали голодувати — і тут згадали про торбинку. Тими крихтами і прохарчувались.

Коли повернулись, то син і бідкається, що збирав батькові гостинця, та не довів.

— На те я тобі й загадав такого гостинця, аби ти в дорозі з голоду не пропав, — відказав батько.



Чого навчає ця притча?



Спробуйте пояснити її головну думку.

ЛЕТІТЬ ДОДОМУ, ПТАШЕНЯТА!



ПТАШОК ВИКЛИКАЮ З ДАЛЕКОГО КРАЮ



Навесні повертаються із вирію птахи. Люди радісно зустрічають їх. У давнину в кожній хаті випікали виготовлених із тіста «жайворонків». Ці «пташенята» мали прискорити прихід тепла. І діти, і дорослі підкидали угору «жайворонків», приказуючи: «Жайворонки, прилетіте, весну-красну принесіте!». А ще викували:

Пташок викликаю з далекого краю!
Летіть, соловейки, на нашу земельку!
Летіть, ластівоньки, пасти корівоньки!

Діти бігли на вулицю, в сади, городи, клали «жайворонків» на голови, тримали в руках, настрикували на палички і бігали з ними селом. Намагалися підняти їх повище — для цього забирались на дахи сараїв, на огорожі, на дерева. «Пташок» саджали на скирти, стоги, гілки, пагорби, підкидали вгору, іноді прив'язували нитками до дрючків.

За повір'ям, жайворонки брав соломинку в дзьобик, летів угору «до Бога» і співав: «Урожай, урожай, теплий дощ на врожай!». Імітували спів жайворонка, коли він летів угору: «Сонце ловити! Сонце ловити! Сонце ловити!».

А коли летів донизу, то так: «Ціп урвався! Ціп урвався! Ціп урвався! Кру-ці! Кру-ці! Кру-ці!». «Жайворонками» з тіста діти гралися увесь день, а увечері їх з'їдали.



Скирта — великий стіг сіна.



ЖАЙВОРОНОК

Легенда

На п'ятий день, як створив Господь пташок та риб, увечері зібралися вони довкола Нього. І сказав Господь:

— Пташки мої! Зібрав я вас і хочу кожній дати подарунок. Вибирайте: хто силу, хто гарне пір'я, а хто співучий голос.

Соколи, яструби, круки просили: «Сили, Господи...». І Господь клав руки на їхні крила, і вони ставали дужими. Підходили дрозди, солов'ї, чижі, голуби, горлиці й просили: «Голосу, Господи...». І торкався Господь Своєю рукою їхнього горла, і вони одразу починали співати. А далі прийшли щиглі, півники, качки, індики, пави і просили: «Дай нам гарне пір'ячко, Боже...».

У той час почалася бійка між совою і зозулею. Одна хотіла бути кращою від другої, і Господь покарав їх: «Ти, зозуле, не будеш мати свого гнізда, а ти, сово, будеш ховатися, щоб ніхто тебе не бачив...».

Аж ось уже всі розлетілись, коли до Господа ще підійшла маленька пташина: «І мені голос дай, Боже!».

— А ти чому раніше не прийшла? — запитав Господь.

— Тут така суперечка зчинилася, то я вирішила зачекати.

Господь поглянув на неї й усміхнувся:

— За те, що ти така скромна і терпляча, матимеш не тільки голос — зроблю тебе наймилішою



пташкою для людей. Будеш кликати весну, кожен тебе благословлятиме.

І став жайворонк наймилішою пташиною. Тільки-но він над ріллею заспіває, то селянин усміхнеться і гляне вгору:

— Співай, співай, пташино Божа!



- Чому люди називають жайворонка пташиною Божою?
- Яких ще птахів шанують у народі та вважають посланцями неба?
- Які з птахів найбільше «дружать» із людьми?
- Що цікавого ти дізнався/дізналася про птахів?



КОЛИ ХТО СПИТЬ?

Песа на дві дії

Дійові особи: ластівка, півень, сич, горобець.

Дія I

(Ластівка вибігає, несе кошик зернятк, дуже поспішає.)

Ластівка:

Ой, вже сонечко заходить,
темний Вечір лісом бродить,
вже мої малятка сплять —
треба дуже поспішати!

*(Назустріч Ластівці повагом виходить Сич.
Він струшує пір'я, протирає очі.)*

Сич:

О, нарешті день настав!
Треба братися до справ!

(Ластівка так поспішає, що ледь не збиває його з ніг.)

Ти чому так поспішаєш?

Ластівка:

Ніби ти і сам не знаєш!
Он вже сонечко зайшло



і заснуло все село!
Вже мої малі поснули,
про вечерю всі забули!
Я ж так важко натрудилась,
до вечері забарилась!

Сич:

Що ти кажеш, мила пташко!
Ти вночі трудилась важко?

Ластівка:

Та яка там, Сичу, ніч!

Сич:

Поясни, у чому річ:
ніч на світі настає,
коли сонечко встає!

Ластівка:

Що ти, що ти? Ніч приходить,
коли сонечко заходить!

Сич:

Дивні речі ти сказала!
Мабуть, ти сама не знала
те, що кожна птиця знає:
день тоді, як місяць сяє!

Ластівка:

Вже й не знаю, що казати:
дивуватись чи сміятись.

Сич:

Треба в інших запитати!
Хай розсудить нас Сова!
В неї мудра голова!

Ластівка:

Згодна, я іти готова,
щоб почути мудре слово!

(Виходять.)



Дія II

(Ластівка і Сич виходять на узлісся. Скрізь темно, вже настала ніч. Ластівка втомлена, заледве ноги волочить, а Сич бадьорий, весело підстрибує.)

Ластівка:

Натомилася я дуже.

Відпочиньмо трішки, друже!

Сич:

День ще тільки розпочався —
сили я у сні набрався!

Ви ж, слабенькі ластівки,
все зробили навпаки!

Ластівка:

Годі, годі сперечатись!

Треба до Сови дістатись!

Вже ж вона усіх розсудить!

Сич:

Хто тут ще по лісу блудить?

(На сцену виходить Півень.)

О, це Півень сонце будить!

Ще, напевно, не пора —
тільки вийшов я з двора,
в мене день іще надворі!

Півень *(до Ластівки)*:

Кумцю, ви, бува, не хворі?

Що тут робите вночі?

Ластівка:

Ти поглянь, які сичі:

днем вони назвали ніч!

Хочу знати, в чому річ:

йдемо разом до Сови —
золотої голови!



Хай вона, премудра птиця,
розбереться, як годиться!

Півень:

Тричі я вночі встаю —
звістку сонцю подаю!
Знаю я, у чому річ:
спить удень наш мудрий Сич.
То ж літають уночі
тільки Сови і Сичі.

Ластівка:

І Сова вночі літає?!

Сич:

Так, вона порядок знає!
День тоді, як місяць сяє!

Півень:

Все ти, кумцю, зрозуміла?
Правди від Сови схотіла?
Ніж даремно сперечатись —
краще розуму набратись!

Ластівка:

Ой спасибі, куме Півню!
Нам Сова таки не рівня!
Краще я додому йду!

Півень:

А я тебе проведу!
Ось лиш ранок привітаю —
всім про сонце нагадаю!
Кукуріку!

Ластівка:

А ти, Сичу, зоставайся
та нічкою утішайся,
бо як сонце вранці встане —
ти літати перестанеш!



Сич:

То не йдемо до Сови?

Ластівка:

Не морочмо голови!

Має в світі кожна птиця
свою пору, як годиться.

І Сова того не знає:

День уранці наступає!

Сич (*здивовано розводить крилами*):

От ви диваки!

Півень з Ластівкою (*ідуть додому і приспівують*):

Сонечко над світом ясно світить,
люблять його півники і діти,
і малі веселі ластівки,
а Сичі і Сови — навпаки!

Приспів:

Ти світи нам, сонце ясне,
і ніколи не погасни!

Ми в твоїх промінчиках літаєм,
землю своїм співом звеселяєм!

День приходить — всі йому радіють,
роблять те, що хочуть і що вміють,
мостять свої гнізда і хатки,
а Сичі і Сови — навпаки!

Приспів:

Ти світи нам, сонце ясне,
і ніколи не погасни!

Ми в твоїх промінчиках літаєм,
Землю своїм співом звеселяєм!

(Кінець.)

Марія Чумарна



Розподіліть ролі, розіграйте п'єсу в діалогах або створіть повністю костюмовану виставу. Можете придумати власний варіант п'єси, переказавши слова персонажів своїми словами.



ДЖМІЛЬ

Ще дерева не розквітли.
Тільки пуп'янки живі,
ще трави старої мітли
видно в молодій траві.

Ще збирається до танцю
березнева заметіль,
а вже вирушив на працю
і шукає квітки джміль.

Одягнувся в чорне хутро,
рукавиці взяв старі:
це, звичайно, дуже мудро.
Бо ще холод надворі.

Але де ж ті квіти, джмелю?!
Глянь — он хмара снігова!
Залітай в мою оселю,
почекаєм день чи два.

Джміль гуде і стороною
облітає поклик мій.
Ніби каже: йди за мною,
і зі мною порадій.

Пробіжи край жита рижу
стежку й вижату межу,
там тобі навдивовижу
жовту квітку покажу!

Дмитро Павличко



На основі прочитаного вірша створи усну розповідь про джмеля.



Що ти знаєш про цю комаху?



Дізнайся, чи збирає джміль мед, як і бджола.

ВЕЛИКОДНЯ ПИСАНКА



ОЙ, ВЕСНО, ВЕСНО, ДНЕМ КРАСНА

Великдень виявився теплим. Подвір'я рясно вкрилося дрібним моріжком, і мені велено очистити його від сміття. Зготовленим з березових дубців віником я ретельно вишкрібую моріжок, який за декілька днів укриється барвистим килимом, і наше подвір'я набере празникового вигляду.

Сьогодні лишень четвер. Через двійко днів відзначатимемо одне з найбільших свят — Великдень, або, як ще називають у нас, Паску. Бабуся сьогодні пектиме обрядовий хліб — сонячні паски; вони і насправді подібні до небесного світила: округлої форми, а зверху змащені жовтком — справжнісінько так, як усміхається на сході дня і прощається в надвечір'я сонце з нами.

Завтра бабуся фарбуватиме в цибулинному лушпинні свіжі яечка. Я вже навіть відібрав кілька таких; а що, думаю собі, як вони виявляться добрими моцаками, і я в сусідського Толика, граючись у навбитки, виб'ю всі крашанки. Ото буде дивина, бо він щороку виграє у мене. А ось субота — особливий день. Хоч і кажуть, що субота — не робота, помийсь, помаж і спати ляж, але в цей день треба завершити всі передсвяткові клопоти.

І не тільки лягти на спочинок, а й відбути всенощну службу. Але то вже стосується бабусі. У надвечір'я вони прикрили кошик, виплетений з вербових дубців, вишитою полотниною, на якій ряснів напис: «Христос воскрес! — Воістину воскрес!», упаковали дві паски, кілька крашанок, шмат запеченого сала, кружальце ковбаси та порційку



меду. Коли ж стемніло, ми разом з сусідськими од-нолітками понесли поклажі на посвяту.

Я ще насолоджувався досвітковим сном, як бабуся розбудили мене:

— Очуняйся, внуче. Не гоже проспати великод-невий досвіток сонця. Там, біля мисника, у глиняній мисці вода і двійко посвячених крашанок. Умийся джерельною водою й потри галунками щоки, щоби і в тебе вони були такими ж рум'яними. А вже потім розговіємось.

Я швиденько вмився, зодягнувся у празниковий костюмчик, і ми всією родиною вийшли на подвір'я зустрічати перші сонячні промені.

Бабуся стали на коліна, склали долоні:

— Сонечко наше красне, світе наш прекрасний, будьте нам у поміч! — мовили так лагідно, мовби до живої істоти, і тричі проказали: «Христос воскрес!», на що я, мама і тато відповідали гуртом — «Воістину воскрес!». Перехрестившись і уклінно схиливши голови до молодого сонця, що вилузувалося з-під горизонту, мовби жовток із яєчка, пішли до хати. На столі було повно смаковитих наїдків — буженина, ковбаси, холодець, пузатилася рум'яна паска і повна мисочка крашанок. Я так зголоднівся за такими харчами упродовж довгого посту, що одразу потягся за шматочком ковбаси.

— Так не гоже робити! — посерйознішав тато. — Спочатку потрібно похристосуватись, помоцакува-тися крашанками, скуштувати скибочку свяченої паски, а вже потім їсти все інше.

Тільки-но ми здійснили цей обряд, як на порозі з'явився дід Тарас. Тричі проказавши традиційне «Христос воскрес!», наостанок мовив:

— З Великоднем будьте здорові!

Бабуся одразу ж запросила до столу. Наш добрий гість вийняв з кишені дві крашанки й подарував

мені, наголосивши, що вимоцокував найтвердіші яечка.

Добряче розговівшись, я взяв дідусеві та свої яечка і пішов до сусідського Толика. Тепер, тішив себе, я виграю у нього всі великодні крашанки...

Василь Скуратівський

Ая

Моца́к — силач.

Гра́ти у навби́тки — випробовувати міцність крашанок у Великодні свята.

Галу́нка — крашанка; великоднє яйце.

Розгові́тись — споживати скромну їжу в перший день після посту.



• Дізнайся, що означає «похристосуватись» та «помоцакуватись писанками».

• Досліди значення виділених у тексті слів.

• Чим відрізняється писанка від крашанки?



Розкажи, чи святкують Великдень у твоїй родині. Як саме?



ПИСАНКА

На долоньці в Лесі дивонько казкове — писанка чудова різнокольорова.

Писанку цю вперше Леся розписала, мама тільки трішки їй допомагала.

Три пучки калини, три птахи крилаті — мов маленьке сонце світиться у хаті.

Надія Гуменюк



Чи доводилось тобі розписувати писанки? Які узори на них вимальовують? Що означають ці узори?



КВІТКОВІ СНИ

Кожній квітці навесні
сняться кольорові сни.
Кульбабі сняться золоті,
тюльпану — сни червоні,
і дуже-дуже голубі —
дзвіночку лісовому,
бузку — бузкові сняться сни,
волошці — волошкові,
ромашці — білі від роси,
фіалці — фіалкові.
А вранці прокидаються
квітки і там, і тут.
І райдужними зграйками
для всіх навкруг цвітуть.

Анатолій Костецький



Який настрої створює цей вірш?



- Опиши своїми словами, які сни сняться тобі. Чи вони бувають кольоровими?
- А якими кольорами ти «розмалюєш» свій настрої?
- Який, на твою думку, настрої у весни?



ДРІБНИЙ ДОЩИК

Дрібний Дощику! Чому ти такий дурненький?
Три дні й три ночі ти усе ллеш та ллеш на дахи,
а вони лише блищать, усміхаючись, і зовсім не
розмокають.

Прохолодний Дощику! Навіщо ти все кропиш та
й кропиш річку, води так багато, а купатись під до-
щиком холодно.

Набридливий Дощику! Ось я візьму піднімусь на
хмару і знайду те велике сито, крізь яке ти сієшся.
Я закрию в ньому маленькими хмаринками не-
потрібні дірочки й залишу тільки потрібні.

А ще я зроблю в хмарі віконце — для Сонечка й перекину над Землею барвисту Веселку.

І коли побачу, як додому з роботи Матуся йде, крикну Сонечку:

— Матуся йде!

Крикну тобі, дурненький Дощику:

— Сійся, лийся на лани, на зелені килими — хай Матуся радіє, а на доріжку, якою вона йде, — не треба!

Скажу Веселці:

— Сяй-переливайся всіма своїми барвами. Он моя Матуся йде!

А потім стрибну з хмари на Веселку і покочуся вниз прямо на доріжку:

— Добрий вечір, Матусю!

Юрій Ярмиш



- Чи сподобався тобі прочитаний текст? Чому?
- Як ти назвеш його — віршем, оповіданням, казкою?



ПІСЕНЬКА ВЕСНЯНОЇ ВОДИ

З гір на долину
біжу, стрибаю, рину!
Місточки збиваю,
всі гребельки зриваю,
всі гатки, всі запруди,
що загатили люди, —
бо весняна вода,
як воля молода!

Леся Українка



Послухай українську дитячу пісню «Весняний струмок».



Обговоріть, чи передають вірш та пісня весняний настрій. Якими словами можна його описати?



ГРІМ

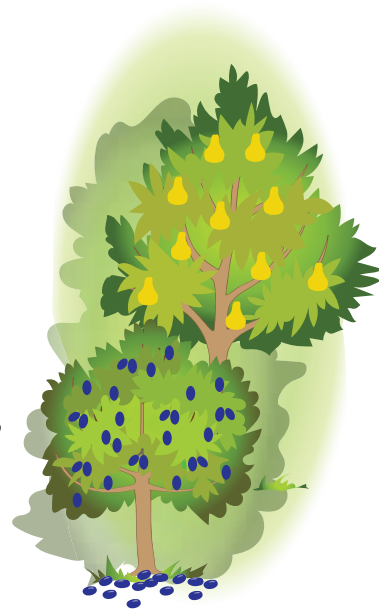
Була гроза, і грім гримів,
він так любив гриміти,
що аж тремтів, що аж горів
на трави і на квіти.



Грім жив у хмарі, і згори
він бачив, хто що хоче:
налив грозою грім яри,
умив озерам очі.

А потім хмару опустил
на сад наш, на щасливий,
і натрусив зі сливи слив,
щоб легше було сливі.

Та тут до грому навздогін
заговорила груша:
«Трусніть і грушу, дядьку грім,
бо важко мені дуже...».



І дядько грім сказав собі:
«Потрушу я і грушу.
Бо небеса вже голубі
я покидати мушу».

Микола Вінграновський



- Які почуття викликав у тебе вірш?
- Чому грім такий важливий навесні?



Спробуй описати весняний грім або придумай казочку про нього.



Обговоріть, що приносить весняна гроза з громом та блискавицями живій природі. Чи радіють рослини грому?



ПРИГОДИ ЦИБУЛІНО

Уривок

Цибуліно був сином Цибулоне і мав семеро братів. Звали їх Цибулетто, Цибулотто, Цибулучча та іншими подібними іменами, найкращими в шанованій цибулиній родині. Люди вони були, що й казати, хороші, але безталанні. Та й не дивно. Де цибуля, там і сльози.

Жив Цибулоне з усією своєю родиною в дощаній халупі, не більшій від ящика для розсади. Коли хто з панів потрапляв, бувало, на вулицю, то роздратовано морщив носа і велів візникові їхати швидше: «Пхе, як тхне цибулею».

Як Цибуліно довів до сліз самого синьйора Помідора

— Дядечку, — звернувся до дідка Цибуліно, — і чого це вам заманулося туди залізти? Хотів би я знати, як ви звідти виберетеся?

— О, це легко зробити! — відказав дідок. — А от увійти набагато важче. Я охоче запросив би тебе до себе, хлопчику, і навіть похастував би... Та двом тут не поміститься...

— Не турбуйтеся, — сказав Цибуліно, — мені не хочеться пити... То оце така у вас хата?

— Еге ж, — відповів дідок, якого всі звали кум Гарбуз. — Хатина, правда, малувата, та коли нема вітру, тут буває досить затишно.

Слід сказати, що кум Гарбуз тільки вчора закінчив будувати свій дім. Іще з дитинства мріяв він про свою хатину і купував



щороку по одній цеглині. Та, на свою біду, кум Гарбуз не знав арифметики і мусив щоразу прохати шевця, майстра Виноградинку, порахувати його цеглини.

— Ану, подивимося, — сказав майстер Виноградинка, чухаючи шилом потилицю. — Сім разів по шість — сорок два... відняти дев'ять... Одне слово, маєш усього сімнадцять цеглин.

— Вистачить їх на дім?

— Я б сказав, що ні.

— То що ж робити?

— Це вже не мій клопіт. Не вистачить на дім, то зроби собі ослінчика.

— А навіщо мені ослінчик? Ослінчиків досить і в парку, а коли на них немає вільного місця, то я можу й постояти.



Майстер Виноградинка знов почував шилом спершу за правим вухом, потім за лівим та й пішов собі до своєї майстерні.

Тоді кум Гарбуз вирішив працювати іще більше, а їсти ще менше, і з того часу купував щороку по три цеглини, а то й по цілих п'ять!

З року в рік він худнув, звівся на тріску, зате купа цеглин усе збільшувалась. А люди дивилися на це і казали: «Ви тільки погляньте на кума Гарбуза! Здається, він добуває цеглу зі свого живота. Щоразу, як купа збільшується на одну цеглину, сам він худне на цілий кілограм».

Коли ж кум Гарбуз став старий і вже не міг більше працювати, він знов покликав майстра Виноградинку і сказав йому:

— Ану, тепер порахуйте цеглини.

Майстер Виноградинка взяв з собою шило, щоб чухатися, поглянув на купу цегли і промовив:

— Сім разів по шість буде сорок два... відняти дев'ять... Одне слово, у тебе, куме, тепер всього сто вісімнадцять цеглин.

— То цього вистачить на будиночок?

— Я б сказав, що ні.

— Що ж мені робити?

— Це вже не мій клопіт!.. Збудуй курника.

— Але ж у мене курей немає!

— То поселиш туди kota. Кіт — корисна тварина, він мишей ловить.

— Так-то воно так, але ж у мене kota немає, та й мишам ніде завестися.

— Не знаю, що тобі порадити, — засопів майстер Виноградинка і сердито почухав потилицю шилом. — Як не крути, а сто вісімнадцять — це тільки сто вісімнадцять...

— Та вам видніше, ви ж учили арифметику...

Зітхнув кум Гарбуз один раз, потім ще раз, та, бачачи, що від його зітхань цегли не стане більше, вирішив не гаючись взятися за будову. «Збудую собі малесеньку-премалесеньку хатку, — думав він за роботою. — Адже мені не треба палацу, бо й сам я невеличкий. А не вистачить цегли — доточу кількома аркушами паперу».



Працював кум Гарбуз поволі, боячись надто швидко витратити всі цеглини. Він клав їх одну на одну так обережно, ніби вони були скляні. Адже йому одному було відомо, як дорого коштувала кожна цеглина.

— Ось та сама цеглина, яку я купив десять років тому на мій

день народження, — примовляв він до цеглини і пестив її рукою, немов кошеня. — Я придбав її на гроші, які зібрав, щоб купити курку. Ну, не біда, ось збудую дім, то й поласую смаженою куркою.

І так зітхав він над кожною цеглиною, та коли вся цегла закінчилася, йому лишилося ще багато зітхати, бо хатина вийшла така мала, як голубник.

— Якби я був голубом, мені було б тут дуже зручно, — міркував собі бідолаха Гарбуз. І справді, коли він спробував увійти в хатину, то дістав коліном стелі і мало не розвалив усю будівлю. — Ех, старий я став і незграбний. Треба обережніше повертатися...

Він став перед дверима навколішки і, крекчучи та зітхаючи, рачки вліз до хатинки. Та тут нова біда: станеш на ноги — страшно пробити головою дах, простягтися б долі — підлога коротка, на бік не повернешся, бо тісно. А куди ноги подіти? Треба ж убгати їх до хати, щоб дощ не намочив!

«Бачу я, що жити в цьому домі я зможу тільки сидячи», — вирішив кум Гарбуз. Він тільки зітхнув, та на цьому й заспокоївся. Сів обережно серед хати, боячись поворухнутися, і на його лиці, що виглядало з віконця, була така журба...

— Ну, як вам живеться? — гукнув до нього майстер Виноградинка з дверей своєї майстерні.

— Дякую, непогано, — чемно відказав кум Гарбуз.

— А вам не тіснувато в плечах?

— Ні, нічого собі, адже я будував дім якраз за своєю міркою.

Майстер Виноградинка за звичкою почухав потилицю і щось пробурмотів собі під ніс.



А тим часом з усіх сторін сунули люди подивитися на хатину кума Гарбуза. Прибігла й ціла ватага хлопчаків. Найменший вискочив на дах хатини і, пританцьовуючи, заспівав:

Ну і хата в Гарбуза —
гарбуз в хату не вліза!
Права рука в кухні, ліва у коморі,
голова в світлиці, а ноги надворі!

— Та обережніш, хлоп'ята! — благав кум Гарбуз. — Так ви мені завалите хату. А вона ж у мене — як лялечка.

І щоб до них піддобритися, витяг з кишені кілька червоних і зелених цукерок, які хтозна-відколи там валялися, і роздав їх хлопчакам. Вони радісно загаласували, схопили цукерки і тут же побилися між собою, ділячи цю здобич.

З того дня, як тільки в кишені заводилося кілька мідяків, кум Гарбуз купував цукерки і клав на підвіконня для хлоп'ят, як сиплють крихти для горобців. Тут вони і заприятелювали. Іноді він дозволяв їм по одному влазити до хатини, а сам поглядав знадвору, щоб не нарobili шкоди.

Кум Гарбуз саме розповідав про все це малому Цибуліно, коли це із села виповзла густа хмара куряви. В усіх хатах швидко зачиняли двері й вікна. Дружина майстра Виноградинки визирнула надвір і похапцем причинила двері. Немов перед бурею, усі люди миттю порозбігалися по домівках, і навіть кури, кішки та собаки кинулися врозтіч, хто куди.

Цибуліно не встиг спитати, що тут скоїлося, як хмара пилу з оглушливим грюком прокотилася селом і спинилася біля хатини кума Гарбуза. Із хмари пилу виринула карета, запряжена четвериком коней. Між нами кажучи, то були не просто коні,



а запряжені огірки, бо в тій країні, як ви, мабуть, і самі вже помітили, усі люди були схожі на якісь овочі або фрукти.



З карети виліз одягнений у все зелене товстун. Його червона надута пика, здавалось, от-от трісне, мов перестиглий помідор. Це ж і був сам синьйор Помідор, головний управитель і дворецький у замку поміщиць графинь Черешень. Цибуліно збагнув, що ця персона не приносить добра, якщо всі так від неї тікають, тому він бочком-бочком відійшов якомога далі.

Тим часом синьйор Помідор поки що нікому не робив нічого злого.

То що ж він робив? Тільки дивився на кума Гарбуза. Але як? Дивився довго, мовчки, пильно і тільки хитав загрозливо своєю здоровецькою круглою головою.

Бідолашний кум Гарбуз ладен був крізь землю провалитися разом зі своєю хатиною. Піт заливав йому очі, зміщувався із слізьми і стікав просто в рот, але кум Гарбуз не насмілився навіть звести руку, щоб витерти обличчя. Він покірно ковтав свої солоні, гіркі сльози. А потім заплющив очі і став думати: «Ось уже ніякого Помідора тут нема. Я в своїй хатині, немов моряк у човні, пливу собі десь по Тихому океані. А навкруги вода синя-синя та лагідна, стиха гойдаються хвилі... О, як гарно гойдають мене хвилі... туди й сюди... туди й сюди...»

Який там Тихий чи Атлантичний океан?! То синьйор Помідор вхопився обіруч за дах — і з усієї сили розхитував його туди і сюди, аж черепиця сипалася додолу. Кум Гарбуз мимоволі розплющив очі, бо синьйор Помідор так грізно рикнув, що

вікна й двері у сусідів зачинилися іще щільніше, а хто обернув був ключа в замку тільки раз, то тепер обернув іще раз.

— Злодюга! — репетував Помідор. — Розбишака! Бунтівник! То ти збудував собі палац на землі, що належить графням Черешням?! І ти маєш

намір пробайдикувати в достатку, сміючись над правом власності двох безталанних старих паній, двох невтішних вдів і сиріт?! То ось я тобі зараз покажу!

— Ваша милосте! — благав кум Гарбуз. — Запевняю вас, що дозвіл на побудову цієї хатинки мені дав сам синьйор граф Черешня.

— Граф Черешня помер тридцять років тому, Царство йому Небесне! А тепер земля належить графням! Тому забирайся геть, щоб і ноги твоєї тут не було. Те саме тобі скаже **адвокат**. Гей, адвокате, сюди!

Синьйор Горох, сільський адвокат, мабуть, був уже наготові, бо на цей поклик вискочив, як горошина зі стручка. Приїжджаючи в село, Помідор щоразу кликав адвоката для різних пояснень.

— Я тут, ваша милосте, до ваших послуг, — залопотав Горох, низько вклоняючись.

Та він був такий низькорослий і миршавий, що його поклону ніхто й не помітив. Тож, боячись здатися не досить ввічливим, синьйор Горох підскочив догори і кумедно задригав ногами в повітрі.



— Скажіть цьому чоловікові, що іменем закону він повинен негайно забиратися звідси. І ще оголошіть усім мешканцям, що графині Черешні мають намір посадити до цієї буди найзлішого пса стерегти графські володіння від сільських хлопчаків, які останнім часом страшенно розбешкетувались.

— Так-так, правда... я... — почав мимрити синьйор Горох і аж позеленів зі страху.

— Що ви верзете? До чого тут правда чи неправда?.. Та адвокат ви чи ні, я вас питаю?

— Так-так, синьйоре, ваша милосте... я... знавець кримінального, цивільного і церковного законодавства. Я вчився в Саламанкському університеті.

— Ну досить. То як адвокат скажіть, що я дію по закону, і можете йти.

— Так-так, найласкавіший синьйоре!

І адвокат, не чекаючи інших вказівок, щез, наче його й не було.

— Ти чув, що сказав учений адвокат? — запитав Помідор у кума Гарбуза.

— Та він же нічогісінько не сказав!..

— Як, ти смієш перечити мені, нещасний?

— Я і рота не розкрив, ваша милість... — пробу-бонів кум Гарбуз.

— Хто ж це сказав? — І синьйор Помідор грізно глянув навкруги.

— Шахрай! Негідник! — знов вигукнув той самий голос.

— Хто це сказав? А, це, мабуть, старий бунтівник майстер Виноградинка! — спробував відгадати синьйор Помідор, підбіг до шевської майстерні і грюкнув ціпком у двері, промовляючи: — Ага, знаю я, знаю, майстре Виноградинко, це у твоїй майстерні ведуться бунтарські розмови про мене і благородних графинь



Черешень. Ти анітрохи не поважаєш цих бідолашних вдів, цих круглих сиріт. Та начувайся, скоро я і до тебе доберуся! Засмієшся ти в мене на кутні!

— Скоро й до тебе доберуться, Помідоре! І ти луснеш, як гнилий баклажан! — знов вигукнув той самий голос.

Нарешті показався і той, хто так дратував Помідора. А був це не хто інший, як наш Цибуліно. Засунувши руки в кишені, він спокійнісінько став перед грізним синьйором Помідором, і Помідор очам своїм не вірив, що цей хлопчина і є той самий сміливець.

— Звідки ти взявся? Чому не на роботі?

— А я зараз і не працюю, — сказав Цибуліно. — Я поки що вчуся...

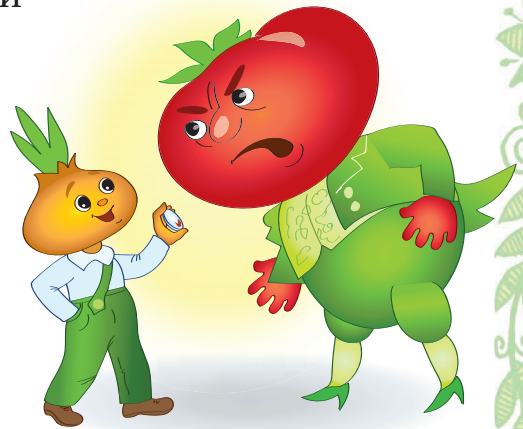
— Та що ти там вивчаєш? І де твої книжки?!

— А я вивчаю негідників, ваша милість. Ось і тепер бачу справжнісінького негідника і намагаюся як слід його вивчити.

— Вивчаєш негідників? Та в цьому селі повно негідників! А якщо ти знайшов іще одного, то покажи-но, покажи його мені.

— Зараз, ваша милосте, — сказав Цибуліно і лукаво підморгнув кумові Гарбузу.

Він глибше засунув руку до лівої кишені і вихопив звідти невеличке дзеркальце, яким звичайно пускав сонячних зайчиків. Потім швидко ступив до Помідора та й підніс йому дзеркальце під самісінький ніс.



— Ось він, той негідник! Дивіться добре, ваша милість...

Помідор зацікавлено подивився у дзеркальце. Хтозна, що сподівався він там побачити. Та побачив тільки свою власну червону, як вогонь, пику, маленькі злі очиці і широченного ротяку. Тільки тепер він зрозумів нарешті, що Цибуліно просто глузує з нього. Ох і розлютився ж він! Схопив Цибуліно за чуприну та й почав смикати на всі боки.

— Ой-ой-ой! — запищав Цибуліно, не перестаючи реготати. — Ох і дужий же той негідник, що ви побачили в моєму дзеркальці! Та він сильніший від цілої банди розбишак!

— Оце тобі, оце тобі! — репетував Помідор і так сильно смикнув чуба, що вирвав ціле пасмо.

І тут сталося те, що мусило статися, коли смикати Цибуліно за чуба. В очі і в ніс Помідорові раптом ударив такий міцний запах цибулі, що сльози бризнули у нього з очей. Сльози текли по його щоках



двома струмками все дужче та дужче, як водограй, як два водограї. Всю вулицю раптом залило, немов її полили із шланга. «Такого зі мною ще ніколи не траплялося», — перелякано подумав Помідор.

І справді, був він такий безсердечний і жорстокий, що йому ніколи не доводилося плакати, до того ж і ніколи не траплялося чистити цибулю. Отож він так перелякався, що вскочив у свою карету, вдарив по конях і чимдуж помчав із села. Та і втікаючи, ще раз обернувся і прокричав:

— Гей, Гарбузе, начувайся!.. А ти, голодранцю, дорого заплатиш за мої гіркі сльози!

Цибуліно реготав, аж за боки брався, а кум Гарбуз тільки піт витирав із чола.

Одні за одними стали відчинятися двері у сусідніх хатах, крім Горохової. Майстер Виноградинка вибіг на вулицю, весело чухаючи потилицю шилом.

— А хай йому абищо! — гукнув він. — От молодець, що довів до сліз самого синьйора Помідора. Та звідки, хлопче, ти такий узявся?

І Цибуліно мусив розповісти про себе усе те, що вам уже відомо.

Джанні Родарі

Переклад з італійської А. Іллічевського

Ая *Ослінчик* — лавка для сидіння.

? Прочитай текст. Чи впізнав/впізнала ти усіх героїв цієї історії? Ким вони є насправді?

☀ Склади невеликий план оповіді. Коротко опиши характер кожного з героїв.

QR Якщо тобі сподобалась казка Джанні Родарі «Пригоди Цибуліно», ти можеш прочитати її або прослухати повністю в аудіозаписі.



ДЕНЬ НА ЛІТО ПОВЕРТАЄ



УРОКИ ПРИРОДИ

Травень — найбагатший місяць весни. Вся природа усміхається щасливо і ніжно, як дитина. Це — місяць, коли мати-земля починає народжувати різних своїх «дітей»: зав'язуються плоди на деревах, на кущах, у гніздах вилуплюються на світ пташенята.

Якщо будеш уважним до природи — багато чого у неї навчишся. Наприклад, зрозумієш, що в усьому всесвіті нема двох однакових істот: навіть ромашки в лузі різняться між собою. А це означає, що для кожного з нас важливо найперше пізнавати самого себе: розвивати свої таланти, прислухатися до власних бажань, вірити у свої сили.



Чому травень є найбагатшим місяцем весни?



ЯК ВАЖЛИВО БУТИ ТЕРПЛЯЧИМ

Навесні гусінь неквапливо повзала по гілках і поїдала все на своєму шляху. Їй треба було набратися терплячості — і їсти, їсти, їсти...

Гусінь остерігалася пташок. Вони кружляли в повітрі та виглядали, чим поживитися. А гусінь для них — смачна пожива. Тому її тіло змушене було змінювати забарвлення, маскуючись то під листочок, то під кору...

Їй треба було вижити! Гусінь не зважала на кпини комах та не оглядалася довкола: їй було байдуже,



як вона виглядає. Незграбна, неповоротка — вона вперто робила свою роботу. Щось підказувало їй, що все в житті має свою мету і призначення. То ж вона не мала звички багато роздумувати.

Нарешті гусінь стала такою важкою, що не змогла повзти. Тепер вона повинна огорнути себе в **кокон** і заснути...

Коли сонце яскраво обігріло землю, гусінь прокинулася, поворушила своїм тілом, — воно було таким важким, а кокон так стискав, що вона взялася його прогризати і виборсуватися з полону. Ох, і нелегко це було!



Але ось тіло гусені зависло на стеблинці. Щось у ньому змінилося. Гусінь слухала його, насолоджуючись подихом вітерця... І раптом щось у ній стрепенулося, затремтіло, — і вона легко спурхнула в повітря!

Прекрасний метелик, пролітаючи над водою, помітив своє відображення.

— Як добре бути терплячим! — сказав він собі. — Не завжди ми здогадуємося, які красиві подарунки приготувала нам доля!



- Як ти гадаєш, чому в житті треба довіряти долі й бути терплячим?
- Чому гусінь не зважала на думку інших комах?



Обговоріть, чи важливо в житті подібатися іншим. Чому треба прислухатися до своїх бажань?



Подивись уривок відео «Народження метелика».



ЦІКАВИНКА


Метелики, як і бджілки, приносять живій природі найбільшу користь — вони запилюють квіти, а без опилення не родили б ні яблука, ні помідори, ні огірки: адже більшість рослин дають плоди саме завдяки пилкові, який переносять комахи з квітки на квітку.




Одні метелики літають лише вдень, а інші — вночі. Метелики є дуже маленькі і просто велетенські: найбільший нічний метелик має розмах крил до 30 сантиметрів! Іноді його плутають з птахом.

А от знаменитий метелик під назвою монарх може пролетіти відстань до тисячі кілометрів без зупинок — і досягнути при цьому швидкості до 50 кілометрів за годину! Це майже швидкість автомобіля.

І ще денні метелики не можуть літати без сонячного тепла. Тому в холодну погоду вони просто «засинають» у нас на підвіконні. Але насправді вони чекають, коли потепліє. Бо метелики, виявляється, ніколи не сплять!

 Та найважливіше: метелик живе в чотирьох різних тілах! А в яких саме — про це постарайся дізнатись, зазирнувши в енциклопедію.

 Що цікавого ти дізнався/дізналася про метеликів?

 Придумай фантастичну історію про свою зустріч із метеликом.



КРИЛА МАТЕРІ

Спекотного літнього дня вивела Гуска своїх маленьких жовтеньких гусенят на прогулянку.

Вона вперше показувала діткам великий світ. Він був яскравим, зеленим, радісним: перед гусенятами розкинувся величезний луг. Гуска навчала діток щипати тонесенькі стеблинки молодої травички. Стеблинки були солодкими, сонечко теплим і лагідним, трава м'якою, світ затишним і добрим, співав безліччю голосів бджіл, жучків, джмелів, метеликів. Гусенята були щасливі!

Вони забули про матір і розійшлися величезним зеленим лугом. Коли життя щасливе, коли на душі мир і спокій, про маму часто забувають. Стривожившись, Гуска стала скликати дітей, але не всі вони послухалися. Раптом насунулися темні хмари, і на землю впали перші великі краплі дощу. Гусенята подумали: світ не такий вже й затишний та добрий. І тільки-но вони про це подумали, кожне згадало про матір. Несподівано усім їм стала потрібна, ой як потрібна мама. Вони підняли маленькі голівки і побігли до неї.

А тим часом з неба посипалися великі градини. Гусенята ледве встигли прибігти до матері, вона підняла крила і накрила ними своїх дітей. Бо крила існують, насамперед, для того, щоб накривати дітей — про це відомо кожній матері, а потім вже для того, щоб літати. Під крилами було тепло і безпечно; гусенята чули гуркіт грому, який долітав ніби здалеку, завивання вітру і стукіт градин. Їм навіть стало весело: за материнськими крилами коїться щось страхітливе, а вони у теплі та затишку. Їм і на думку не спадало, що крило має два боки: всередині було тепло і затишно, а зовні — холодно й небезпечно.

Потім усе затихло. Гусенятам хотілося скоріше на зелений луг, але мати не піднімала крил. Маленькі діти Гуски вимогливо запищали: «Випускай нас, мамо!». Так, вони не просили, а вимагали, бо коли дитя відчуває міцну, сильну материнську руку, воно не просить, а вимагає.

Мати тихо підняла крила. Гусенята вибігли на траву. Вони побачили, що в матері поранені крила, вирвано багато пір'їнок. Гуска важко дихала. Вона нама-



галася розправити крила і не могла цього зробити. Гусенята все це бачили, але світ знову став таким радісним і добрим, сонечко сяяло так яскраво та лагідно, бджоли, жуки, джмелі співали так красиво, що гусенятам і на думку не спало запитати: мамо, що з тобою? І тільки одне, найменше і кволе гусеня підійшло до матері й запитало: «Чому в тебе поранені крила?». Вона тихо відповіла, ніби соромлячись свого болю: «Все добре, сину».

Жовтенькі гусенята розсипалися по траві, і мати була щаслива.

Василь Сухомлинський



- Як гуска захистила своїх гусенят від грози?
- Чому в неї боліли крила?
- Як ти охарактеризуєш маму-гуску?



МАТЕРИНСЬКА ЛЮБОВ

Українська народна казка

Якось лисиця захопилась полюванням і навіть не помітила, як спочіло. Вона далеко забігла від свого лисеняти, а коли повернулася до нори, його там уже не було.

Довго плакала лисиця, але сльозами горю не зарадиш. Отож пішла вона лісом шукати свою дитину. У кожного звіра, який траплявся їй дорогою, вона запитувала те саме:

— Скажи мені, братику, чи не бачив ти, бува, мого синочка, лисеняти?

Вовк відповів їй:

— Ні, сестрице, не бачив.

Кабан теж відповів:

— Ні, сестрице, не зустрічав я твого синочка.

Запитувала лисиця і оленя, і собаку, і багатьох інших звірів. Наостанок, здибавши буйвола, запитала і його:



— Братику буйволе, чи не зустрівач ти, бува, мого синочка, лисеняти?

Буйвіл, нашорошивши вуха, каже:

— А який він із себе, твій си-
ночок?

— Та це така чистенька дитинка, носик має гостренький, оченята кругленькі, хутро шовкове, хвостик пухнастий.

— Ні, не бачив такого, але трапилось мені дорогою жалюгідне створіння: очі в нього загноєні, вуха звисають, писок брудний, хвіст геть обліз. Усе воно якесь коростяве й худюще-прехудюще, ледь ногами перебирає.

— Ой лишенько! — скрикнула лисиця. — Так це ж і є мій синочок!

— Та невже? — здивувався буйвіл. — Але ж ти казала, що твій синочок — красень!

— Ех, братику! — вигукнула лисиця, схлипуючи. — Хіба ти не знаєш, що для кожної матері її дитина — найгарніша в світі?!

Записав Василь Зінчук



Чим подібна історія про лисицю та лисеня з попередньою історією?



Обговоріть, чи подібні мами-тварини на людських мам.



МАМИН ДЕНЬ У КАЛЕНДАРІ

Хоча День матері відзначається лише раз у році, кожна дитина може сказати, що маминими днями є всі дні її життя. Бо нема хвилини, коли б нас не огортала своїм теплом мамина любов. А вимовляючи слово «мама», ми думаємо і про рідну землю, і про матінку-Україну, яка виховує нас своєю мовою, піс-нею.



ХУСТКА

Я на свято мамине,
 хоч іще мала,
 мамі вишивати
 хустку почала.
 На зеленім полі
 вишию квітки.
 Заясніють ніжні
 з шовку пелюстки.
 Усміхнуться рідні
 мамині уста:
 — Справжньою майстринею
 доня вироста!



Галина Малик



А ти вмієш вишивати? Розкажи, чи є у тебе вдома старовинні рушники або сорочки. Опиши їх.



ВИШИВАНКА

Мама вишила мені
 квітами сорочку.
 Квіти гарні, весняні:
 — На, вдягай, синочку.
 В нитці — сонце золоте,
 пелюстки багряні.
 Ласка мамина цвіте
 в тому вишиванні.
 Вишиваночку візьму,
 швидко одягнуся.
 Підійду і обійму
 я свою матусю.



Вадим Крищенко



Обговоріть, чому мамина вишиванка така важлива для дитини. Чому її називають оберегом? Що мама закладає в сорочку думками і побажаннями дитині?



Вивчи напам'ять один вірш (на вибір).



ТЕПЛІЙ ВІРШИК ДЛЯ МАМИ

Мамо, добре, що ти є, —
 ніжне сонечко мое!
 Від твоєї теплоти
 так і хочеться рости...
 Найгарнішу, найдобрішу, —
 я люблю тебе найбільше!
 І коли дорослим стану,
 теж любить не перестану!
 Бо ріднішої, ніж ти,
 в цілім світі не знайти!
 Добре, мамо, що ти є, —
 тепле сонечко мое!

Олександр Дерманський



- А як ти лагідно називаєш свою маму?
- Якими ласкавими словами мама звертається до тебе?



Напиши коротке привітання для своєї мами.



НАЙБІЛЬШЕ Я ХОЧУ...

Найбільше я хочу,
 щоб мир був на світі,
 як небо — у зорях,
 а сад наш — у цвіті.
 Найбільше я хочу,
 щоб сонце щоранку
 зі мною віталось,
 присівши на ганку.
 Найбільше я хочу,
 щоб рідна матуся
 всміхнулась мені,
 коли я усміхнуся.

Микола Сингаївський



Чи сподобався тобі вірш? Чому? А чого найбільше хочеш ти?



ГОРНЯТКО МЕДУ

Казка

Ведмежа Тимішко мало препоганий настрої. Захворіла мама. А те, що хвороба серйозна, зрозумів, коли вона вранці відмовилася від горнятка меду. Бо, скажіть, який ведмідь відмовиться від такої смакоти? Тільки хворий...

Мама знову лягла у ліжко. Тимішко вкрив її полотною рядниною, ще трішки посидів, поки та не заснула, потім зачинив щільно двері й вийшов надвір.

Літечко вже довершувало свою роботу, проте щедро дарувало своє тепло. А його мудра мама завжди казала: де тепло, там і добро. У Тимішка стиснулося серце, бо це ж уперше він вийшов до лісу один-однісінкий. Було лячно, проте треба шукати для мами порятунок. І він ступив на вузьку доріжку.

— Отакої! — почулося десь зверху. — Тимішку! А де ж матусю подів? Чому сам?

Тимішко аж підскочив від ляку, проте задер голову й побачив білочку Намистинку. Білочка скочила на нижню гілку і пильно подивилася на Тимішка.

— А ти... ти куди це прямуєш?

— До Лісової лікарні, щоб ліків для мами дали...

— А дорогу знаєш? — запитала Намистинка.

— Та якось напитаю...

Тимішко махнув лапкою і намірився йти далі.

— Зажди! Я проведу... Ось тільки двері хатини причиню.



За хвилю білочка з'явилася на гілці й скочила на сусідню ялину.

— Тітонько, може, ви часу не маєте? — тихо мовив Тимішко.

— Ще чого! — махнула лапкою білка. — Чого ми варті, коли безсердечні! Поспішімо...

І застрибала з дерева на дерево. Тимішко й собі прискорив ходу.

— А це куди ти, Тимішку? — почувлося збоку. — Може, від пожежі тікаєш? А матінка де?

Тимішко зупинився. Білочка теж призупинила скоки.

Зашаруділо листя — й на стежку викотився їжачок Голочка.

— Тут така справа, — мовила до нього Намистинка. — Ведмедиця захворіла, тому ми поспішаємо до Лісової лікарні за ліками.

— Біда, — схилив голову Голочка. — А меду давали? — запитав у Тимішка.

— Не хоче, — тихо відповіло ведмежа.

— Ну, якщо від меду відмовляється, то, мабуть, справді захворіла, — зробив висновок Голочка. — Треба рятувати...

І ось вже всі троє чимчикують по лісовій доріжці.

— Дядечку Голочко, я не встигаю за вами, — запхивкав Тимішко.

— Нічого, нічого... — махнув ціпком Голочка. — Тут кожна хвилина дорога... О! Погляньте-но, який розкішний город у Сірої Шубки...

Заєць саме порався на своєму городі. І овочі щедро віддячили йому за турботу, бо вродили нівроку.

— Куди ви? — побачивши чималеньку компанію, гукнув Сіра Шубка.





— До Лісової лікарні, — мовив Голочка. — Тут така справа — ведмедиця захворіла...

— Навіть меду не хоче... — додав Тимішко.

— Це вже серйозно, — спохмурнів Сіра Шубка. — А можна і мені з вами?

— Тільки хутко, — попрохала Намистинка. — Сам розумієш — час не чекає...

— Я швиденько! — розсміявся Сіра Шубка.

Він кинув сапку, зняв фартушка й умить перескочив через тин.

Невдовзі усі четверо вже прямували до Лісової лікарні.

Лікарка сова Жовтоочка сиділа в напівтемному кабінеті й пила чай із малиновим варенням. Пацієнтів у цей час не було. Воно й зрозуміло — лісові мешканці дуже добре втямили, що літо добігає кінця, тож клопотів у них побільшало, аби встигнути зробити запаси на зиму.

А тут відразу стільки пацієнтів! І кожен хоче щось сказати.

— Тихо! — махнула крильми на них Жовтоочка. — Говоріть по черзі.

— У мене... — ступив наперед Тимішко.

— Та що там! — не витримала Намистинка. — Ведмедиця захворіла...

— Навіть меду не їсть, — додав Голочка.

— А це вже... — захитав головою Сіра Шубка.

— Розумію... — задумалась лікарка. — Мед для ведмедів — найкращі ліки. І коли...

— Що... коли?! — зробив круглі очі Тимішко. — Кажіть!



— Не заважайте... Дайте подумати...

Сова одягнула великі окуляри із затемненими скельцями. У кабінеті стало тихо-тихо. Навіть зеленава Муха, яка прилетіла перевірити зір, затихла.

Раптом вхідні двері відчинилися — і до лікарського кабінету... влетіла, мов ракета, ведмедиця.

— Ви не бачили... ви не бачили мого Тимішка? — схвильовано спитала вона. — Кажуть...

— Мамо! — вигукнув на всю лікарню ведмедик.

— Ах ти, малий капоснику! — ведмедиця кинулась до синопка і вже підняла лапу, щоб дати добрячого прочухана, та замість цього обняла його міцно-міцно.

У лікарки Жовтоочки від несподіванки аж злетіли окуляри і впали на стіл. Дзенькнули, проте не побились.

— Шановна пані, — звернулась вона до ведмедиці, — так ви ж хвора... Навіть меду не хотіли...

— А це хто вам таке сказав? — щиро здивувалась вона.

— Та синок ваш, Тимішко...

І всі присутні це підтвердили, кивнувши головами.

Ведмедиця врешті-решт відірвала погляд від свого синопка і пильно всіх оглянула. Хвилю щось мізкувала, а потім, коли второпала, що ж трапилося, щиро розсміялася.

— Сьогодні зранку в мене розболілась голова, — пояснила вона. — А мед хотіла синопку залишити. Йому більше треба, бо ж росте малюк...

— Хороший у тебе синочок, турботливий, — усміхнувся їжак Голочка.



— Усіх у лісі на ноги підняв, щоб тебе порятувати, — додала білочка Намистинка.

— А я навіть улюблені грядки покинув, щоб допомогти, — зауважив Сіра Шубка.

— Правильно виховуєш синочка. Це я кажу як лікарка, — похвалила сова Жовтоочка.

А Тимішко мовчав. Він і не слухав, як його хвалять. Був просто щасливий. Бо мама одужала. А ще вдома на нього чекало горнятко меду, який він любив понад усе на світі...

Марія Пономаренко



- Чому ведмежа Тимішко вирішило, що його матуся занедужала?
- А як ти турбуєшся про свою маму?



ВСЕ ПОЧИНАЄТЬСЯ З МАМИ

Можна у світі чимало зробити:
перетворити зиму на літо,
можна моря й океани здолати,
гору найвищу штурмом узяти,
можна пройти крізь пустелі та хащі...
Тільки без мами не можна нізащо,
бо найдорожче стоїть за словами:
в світі усе починається з мами...

Анатолій Костецький



Пригадай, як починається твій день. У чому ти відчуваєш найбільшу допомогу мами?



Змалюй портрет своєї мами.



МОЯ СВЯТА ЗЕМЛЯ

**Солодкий мед, гірка калина,
солоня сіль, терпка ожина, —
кислиці-яблука в саду...
Така на смак є Україна —**

смачніш у світі не знайду!
Холодний сніг, **морозні** зими,
і **теплі** промені весни,
і літо з ранками **жаркими**,
і **прохолода** восени, —
така на дотики барвиста
моя свята земля пречиста —
і в дощ, і в сніг її люблю!

Марія Чумарна



- Прочитайте вірш і поміркуйте над виділеними в ньому словами. Що передають вони читачам?
- Чи можна пізнавати довколишній світ на дотик, запах і смак за допомогою слова?



УКРАЇНА

Є у кожної стеблинки,
і в пташинки, і в дитинки
на весь світ одна-єдина,
як матуся, — Батьківщина.
Є у нас своя родина,
є верба і є калина,
пісня, мова солов'їна —
все це наша Україна.
Ти люби її, дитино,
і вишневу, й тополину.
А без нені, без Вкраїни,
будеш в світі сиротина.



Надія Гуменюк



Обговоріть, чому ми називаємо Україну матінкою.



Придумай усну розповідь «Україна — матінка для всіх». «Домалюй» образ України, використовуючи такі слова:

гіркий, солодкий, солоний, кислий, смачний, запашний, духмяний, холодний, теплий, гарячий.



ЛІТНІЙ РАНОК

Ранкові роси на траві,
легенькі тіні в кропиві;
повзе над річкою туман —
молочно-сивий дідуган...

З-за лісу сонце устає!
Промінням б'є об землю, б'є!
І враз — осяяна земля
заграла барвами здаля.

А я по стежечці біжу.
Упала грушка на межу...
Шугає птаство в небесах,
а в мене — пісня на вустах!

Леся Пронь



- Чи сподобався тобі вірш?
- Який настрої він у тебе викликає?



Прочитай текст акровірша і доповни його.

ЛІТО

Летять над полем ...

І сонце всіх

Ти знаєш — літо ...

Отож його всі діти



Об'єднайтеся у три групи. *Перша група* напише листи до літа з побажаннями, *друга* — створить малюнкові «листи», а *третя* — придумає предметне «послання» літу, в якому розповість про свої бажання.

НАРОДНІ ПРИСЛІВ'Я ПРО СИЛУ СЛОВА

- ◆ Добрим словом мур проб'єш, а лихим і в двері не ввійдеш.
- ◆ І від солодких слів буває гірко.
- ◆ Кого не б'є слово, тому й палиця не допоможе.
- ◆ Коня керують уздами, а чоловіка — словами.
- ◆ Добре слово — золотий ключ.

ЗМІСТ

ДЯКУЄМО ЛІТУ ЗА ЩАСЛИВІ ДНІ	4
Ми знову стрілися у школі. <i>Марія Чумарна</i>	4
Сонце, сонечко та соняшник. <i>Ірина Прокопенко</i>	5
Краплина роси. <i>Василь Сухомлинський</i>	8
Мандруємо Україною	9
Хто дні стер?	9
Кий, що заснував Київ	9
Літо. <i>Акровіри</i>	10
Хочу. <i>Акровіри</i>	10
ОСІНЬ СВІТ ПОЗОЛОТИЛА	11
Казкова осінь світ позолотила. <i>Марія Іваненко</i>	11
Ого! <i>Марія Чумарна</i>	11
Всесвітній день журавля	12
Пахне ліс осінній. <i>Мирослава Кулик</i>	13
Вона любила світ живим	13
Коник-стрибунець. <i>Байка. Леонід Глібов</i>	14
Дуже різні мурахи. <i>За матеріалами «Вікіпедії»</i>	16
Дарма, що малий, а розуму навчить. <i>Мирослава Чорна</i>	17
Народні прикмети	20
СЛОВО ТВОРИТЬ І ГОВОРИТЬ	21
Коли народилося слово	21
Будь ласка! <i>Марія Чумарна</i>	22
Казка — матінка мови	23
Як нема без зірок небозводу. <i>Володимир Забаштанський</i>	24
Слово. <i>Павло Тичина</i>	24
«Тук-тук!» <i>Марія Іваненко</i>	25
Вірш-загадка. <i>Ганна Осадко</i>	26
КАЗКА КАЗОК	27
Чарівний клубок. <i>Марія Чумарна</i>	27
З уст і до серця	27
Котигорошко. <i>Українська народна казка</i>	28
Ключі до таємниць	31
Вуйко Йой і Лишиня. <i>Уривок. Галина Малик</i>	32
Казки з Дрімайликової торби. Дві пташки. <i>Олена Худюк</i>	37
ЧИ Є У КНИГИ ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ	41
Малюнкове письмо	41
Листи-подарунки	42
Перші писані тексти та книги	43
Перші друковані книги	46
БАЙКА-РОЗПОВІДАЙКА	48
Що таке байка?	48
Про дружбу. <i>Байка</i>	48
Як миша віддячила левові. <i>Байка</i>	49
Цікаве про левів. <i>З енциклопедії</i>	50
Королик і ведмідь. <i>Байка. Іван Франко</i>	52
ЩО ЄДНАЄ СВІТ	58
Дивовижна дружба. <i>Олександр Копиленко</i>	58

Про друзів і дружбу	60
Прислів'я	60
Притча про дружбу	61
НА ПОРОЗІ ВЖЕ ЗИМА!	62
Третій сніг. Уривок. Іван Андрусяк	62
Зустріч з Миколаєм. Віра Паронова	64
Подарунок від святого Миколая. Казка. За Юлією Хандожинською	65
Ніжна-білосніжна. Марія Іваненко	69
РІЗДВЯНІ ВІЗЕРУНКИ	70
Колядка. Катерина Перелісна	70
Зимові розваги.	70
Різдво на хуторі. Галина Пагутяк	71
Віншування для захисників України	78
Хто танцює на морозі. Марія Іваненко	79
Дива Нового року	80
Коза. Новорічна гра	80
Новорічне віншування	82
ЗИМІВЛЯ ПРИРОДИ	83
Коли засинає земля. Наталя Гивель	83
Порятунок. Іван Андрусяк	83
Друга в скруті пізнаєш. Казка. Мирослава Чорна	86
Птахи взимку. Журнал «Птах».	89
Синиця. Дмитро Павличко	91
Народні прикмети	91
НАТОМИЛАСЬ ЗИМА	92
Літо Зиму доглядає. Легенда	90
Вона була українкою	94
До діточок. Олена Пчілка	94
Тішся, дитино. Леся Українка	95
Була весна. Леся Українка	96
В Країні Сонячних Зайчиків. Уривок. Братик Сяйвик. Всеволод Нестайко	96
Весна. Віри-гра.	100
Загадки.	101
А ВЖЕ ВЕСНА СКРЕСЛА	102
Розлилися води. Веснянка	102
Чому він Чумацький?	103
Задивлений у небо	105
Чорний шлях. Уривок з повісті «Тарасові шляхи». Оксана Іваненко	106
Малий Віз. Казка. Оксана Сенатович	112
Гостинець з дороги. Притча	116
ЛЕТІТЬ ДОДОМУ, ПТАШЕНЯТА!	117
Пташок викликаю з далекого краю	117
Жайворонок. Легенда	118
Коли хто спить? Песа на дві дії. Марія Чумарна	119
Джміль. Дмитро Павличко	124
ВЕЛИКОДНЯ ПИСАНКА	125
Ой, весно, весно, днем красна. Василь Скуратівський	125
Писанка. Надія Гуменюк	127
Квіткові сни. Анатолій Костецький	128
Дрібний дощик. Оповідання. Юрій Ярмиш.	128

Пісенька весняної води. <i>Леся Українка</i>	129
Грім. <i>Микола Вінграновський</i>	130
Пригоди Цибуліно. <i>Уривок. Джанні Родарі</i>	131
ДЕНЬ НА ЛІТО ПОВЕРТАЄ	142
Уроки природи.	142
Як важливо бути терплячим	142
Цікавинка	143
Крила матері. <i>Василь Сухомлинський</i>	144
Материнська любов. <i>Українська народна казка.</i> <i>Записав Василь Зінчук</i>	146
Мамин день у календарі	147
Хустка. <i>Галина Малик</i>	148
Вишиванка. <i>Вадим Крищенко</i>	148
Теплий віршик для мами. <i>Олександр Дерманський</i>	149
Найбільше я хочу... <i>Микола Сингаївський</i>	149
Горнятко меду. <i>Казка. Марія Пономаренко</i>	150
Все починається з мами. <i>Анатолій Костецький</i>	154
Моя свята земля. <i>Марія Чумарна</i>	154
Україна. <i>Надія Гуменюк</i>	155
Літній ранок. <i>Леся Пронь</i>	155
Літо. <i>Акровіри</i>	156
Народні прислів'я про силу слова.	156

У підручнику використані такі інтернет-джерела:

1. <https://koralii.info/ukrainci-svitovoi-slavi/mikola-gluszenko.html> (с. 13)
2. <https://etnoxata.com.ua/statti/traditsiji/kviti-katerini-bilokur/> (с. 14, 23)
3. <https://www.pinterest.com/pin/552605816761439507/> (с. 23)
4. <http://web.archive.org/web/20200417135452/http://vsviti.com.ua/collections/12342> (с. 41)
5. http://web.archive.org/web/20200417140243/https://aminoapps.com/c/knizhnyi-klub/page/blog/istoriia-proiskhozhdeniia-knig/8BmR_nbLImurGNNjV0jVRKgpvQW07r8283M (с. 44, 45)
6. <http://web.archive.org/web/20200417140831/http://www.prostir.museum.ua/post/29246> (с. 45)
7. <http://web.archive.org/web/20200417183031/https://rue.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BA> (с. 52)
8. <http://web.archive.org/web/20200417183400/https://kaifolog.ru/pozitiv/6036-druzhba-zhivotnyh-55-foto.html> (с. 59)
9. <https://www.pinterest.com/pin/159737118013438609/> (с. 74, 82)
10. <http://web.archive.org/web/20200417184436/http://idkontakt.ru/news/gorod/3032/> (с. 87)
11. <http://web.archive.org/web/20200417184706/https://ua.korrespondent.net/showbiz/culture/4069052-lesia-ukrainka-henialna-dochka-ukrainskoho-narodu> (с. 94)
12. <http://web.archive.org/web/20200417184841/https://kpi.ua/1136-9> (с. 96)
13. <http://web.archive.org/web/20200417185019/https://levkonoe.dreamwidth.org/8365941.html?style=site> (с. 104)
14. <http://web.archive.org/web/20200417185257/https://vsdn.ru/museum/catalogue/exhibit8723.htm> (с. 106)
15. <http://web.archive.org/web/20200417185539/https://vseosvita.ua/library/t-sevcenko-za-soncem-hmaronka-plive-kartini-dovkolisnogo-svitu-prirodi-v-poezii-t-sevcenka-111611.html> (с. 108)
16. <http://web.archive.org/web/20200417185907/https://pronedra.ru/narodnyj-prazdnik-soroki-ili-zhavonronki-otmechaetsya-22-marta-460755.html> (с. 117)
17. http://web.archive.org/web/20200417190550/http://www.vvv.ru/forum_gallery/original_view.php?id=29661&tid=1 (с. 145)
18. <http://web.archive.org/web/20200417190710/https://wallpapers.99px.ru/wallpapers/139956/> (с. 147)

Відомості про стан підручника

№	Прізвище та ім'я учня	Навчальний рік	Стан підручника		Оцінка
			на початку року	в кінці року	
1					
2					
3					
4					
5					

Навчальне видання

ЧУМАРНА Марія Іванівна

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 3 класу
закладів загальної середньої освіти

(у 2-х частинах)

Частина 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактори *Донара Пендзей, Наталія Шост*
Художники *Олеся Томків, Світлана Радчук*
Обкладинка *Ростислава Крамара*
Художній редактор *Ростислав Крамар*
Технічна редакторка *Неля Домарецька*
Верстка *Ірини Демків, Галини Кузів*

Підписано до друку . Формат 70×100/16. Папір офсетний. Гарнітура Pragmatica.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 13,0. Умовн. фарбо-відб. 52,0. Обл.-вид. арк. 6,38.
Тираж прим.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга – Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002
тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48
office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com



СЛОВНИКОВА СКАРБНИЧКА

Акровірш — вірш, у якому перші літери рядків утворюють слово або речення.


Вірш — невеликий поетичний твір, у якому слова в кінці рядків римуються, тобто звучать однаково чи подібно.

Загадка — стислий опис предметів і явищ, за яким їх треба впізнати, відгадати.

Казка — переважно розповідний твір про вигаданих осіб та події за участю фантастичних сил.

Колискова — пісня, за допомогою якої присипляють дитину.

Колядки, щедрівки — обрядові пісні, які виконують в Україні під час Різдвяно-Новорічних свят.



Лічилка — віршик з лічбою, за допомогою якої діти перед грою визначають ролі окремих гравців.

Мирилка — жартівливий вірш, у якому висловлюється бажання припинити сварку, суперечку.

Небилиця — вигадка, невеликий смішний твір.

Оповідання — невеликий твір, у якому розповідається про один або кілька випадків із життя людей чи тварин.

Приказка — влучний народний вислів, часто — частина прислів'я.

Прислів'я — влучний народний вислів із повчальним змістом.

Скоромовка — жартівливий вислів, що складається із важких для швидкої вимови слів.

